

ORXAN KAMAL
ATA EVİ
Roman

Usta yazıçının “Kiçik Adamın Romanı” silsiləsinin ilk kitabı olan “Ata evi” əsəri Orxan Kamalın avtobioqrafik çalarlarla zəngin olan qələm məhsuludur. Türk ədəbiyyatında uşaqlıqdan gənclik dövrünə keçidi ən yaxşı anladan əsərlərdən biri sayılır.

Roman bir gəncin dilindən söylənir. Onun atası – Qurtuluş Savaşının iştirakçısı olan bir Adanalı hüquqşünas müharibədən sonra hakimiyyətlə düz gəlməyərək, ailəsi ilə birlikdə Beyruta mühacirət edir. Burada işləri tərs gedən, müflis olan ailənin böyük oğlu – romanın qəhrəmanı atasını razı salıb vətənə – Adanaya qayıdır. Yenə yoxsul həyat sürməyə davam etsə də, ailəsinin təzyiqindən can qurtarıb, həyatdan zövq almağa başlayır, özünə dostlar tapır, ürəyi istəyən qədər futbol oynayır, qızlarla tanış olur...

Xaricdə ən çox oxunan türk yazıçısı Orxan Kamal 1914-cü il sentyabrın 15-də Adananın Ceyhan rayonunda dünyaya gəlib. Atası Əbdülqədir Kamali deputat və nazir olub, anası Əzimə xanım ziyalı bir qadın idi. 1931-ci ildə atası siyasi səbəblərdən Türkiyəni tərk etməli olub, ailə Suriyaya köçüb. Orxan burada orta təhsilini yarımçıq buraxıb mətbəəyə fəhlə düzəlib. Bir il sonra təkbaşına vətəninə qayıdaraq Adanada fabrikdə işləməyə başlayıb. 1938-ci ildə əsgərlikdə ikən “Maksim Qorki və Nazim Hikmətin kitablarını oxumaq”da, habelə “xarici rejim lehinə təbliğat aparmaq və üsyana təhrik”də təqsirləndirilərək 5 il həbs cəzasına məhkum olunub. 1940-cı ildə Bursa həbsxanasında Nazim Hikmətlə tanış olub, ondan fransızca, fəlsəfə və siyasət dərsləri alıb. Böyük şair Orxandakı yazıçılıq istedadını yüksək qiymətləndirib və onu yaradıcılıq fəaliyyətinə təşviq edib.

1943-cü ildə ilk hekayələrini nəşr etdirib. Vəfatına qədər qələmiylə dolanıb, 27 roman, 19 hekayə kitabı buraxıb. Dram əsərləri və reportajlar yazıb. Sağlığında roman ustası kimi dünya şöhrəti qazanıb. 1970-ci il

avqustun 2-də qonaq getdiyi Bolqarıstanın paytaxtı Sofiyada dünyasını dəyişib.

ÖN SÖZ

“KİÇİK ADAM”la Adana çayxanalarından birində tanış oldum. Saqqallı üzünü əlləri arasına alıb düşünürdü. Açıq-mavi gözləri, qıvrım sarı saçları vardı. Bir-birimizi uzun-uzadı nəzərdən keçirdikdən sonra yanıma gəldi. Məni kiməsə oxşadığını dedi. Başa düşürdüm ki, məqsədi mənle münasibət qurmaqdır. Dərhal dostlaşdıq.

Öz həyatını mənə çox sonralar, çoxlu israrlardan sonra, uzun-uzadı danışdı. Danışdıqlarını yazmağı məsləhət gördüm, güldü. “İstəyirsən, sən yaz,” – dedi.

Coşqunluqla danışdıqlarından götürdüyüm qeydlər, sanki bir xəyaldır. Bir cilddən sonra yəqin ki, ikinci, üçüncü, dördüncü cildlər meydana gələcək...

İndi haradadır?

Kim bilir? “KİÇİK ADAM”lara məxsus əzablı həyatını yaşayaraq, bəlkə İzmirdə, bəlkə İstanbulda, bəlkə də Vanda.

I

Mən doğulanda atam Çanaqqalada, Dardanosta batareyasının başında qalın bıçlı, ənvəriyyəli¹ bir mülazım (leytenant) imiş.

Babam atama mənim doğulmağımı mənim öz adımdan, öz imzamlı belə xəbər verib:

“Mən də dəhrin sitəmin çəkməyə gəldim dəhrə”.

Beş aylıq imişəm. Babam qundağımı həyəətə çıxarıb. Səmada onbeşgünlük, par-par parıldayan bir ay var imiş. Baxıb, baxıb “Cızz...”² demişəm. Bu da evdə bir hadisəyə çevrilib.

– Cızz, dedi, cızz dedi, uşaq cızz dedi ee, cızz dedi!

II

¹Birinci Dünya müharibəsində Osmanlı əsgərlərinin istifadə etdiyi başlıq

²Böyüklerin uşaqlara nəyəsə toxunmağa icazə verməyəndə işlətdikləri söz

Beş yaşım varmış, deyirlər. Sıx yarpaqlı ağacların həyətinə tünd və nəmli kölgələr saldığı böyük bir malikanə yadıma gəlir. Həyətin bir hissəsində günəşdən qızmış suyu daş çeşməyə tökülən, töküldükcə köpüklənən bulağımız vardı. Mən burada ayaqlarımı yuyardım, sarı pişiyi çeşmədə boğmağa çalışanda kiçik bibim yarımcan olmuş heyvanı əlimdən güclə xilas edərdi. Kiçik bibim məndən yeddi yaş böyükdü. Şokoladlarıma, peçenyələrimə şərək çıxar, məni atama döydürməkçün xırda səhvlərimi böyüdərdi.

Ortası yaşıl ipək sapla tikilən bir Amme cüzüm³ vardı. Qırmızı boynunda sümük kimi möhkəm, nişastalı yaxalığı olan atam işə getməmişdən mütləq məni yanına çağırar, qələmin ucunu tüpürcəyi ilə isladıb dərslərin yerini işarələyəndən sonra:

– Götür! – deyər kitabı mənə uzadardı. – Götür və axşama qədər su kimi iç!

³Quranın otuz hissəsindən biri

Orta mərtəbəyə çıxan pilləkənin altındakı anbaraoxşar kiçik otağa həbs olunardım. Əgər burdan çıxsaydım, çox güman, kiçik bibim atama xəbər verəcəkdi.

Kiçik bibim qapının ağzında qırmızı lentli hörüklərini sallaya-sallaya “klas” oynayanda böyük bibim sakitcə gəlib məni həbsxanadan xilas edər, yuxarı mərtəbəyə, öz otağına qaçırırdı. Onun otağı nə gözəl idi! İki tül pərdəli pəncərədən düşən günəş cod tükli xalının yaşıl, çəhrayı, sarı rənglərində bərq vuranda mən isti tüklərin üstündə uzanar, yumalanardım.

Bibimin bir qucaq, sapsarı saçları vardı. Onu yeznəmə qısqanardım. Hətta bir gün hirsimdən çarpaydəstlərini qayçıyla doğramışdım, amma böyük bibim məndən atama şikayət etməmişdi.

Axşama yaxın, atam gəlməmişdən, yenə həbsxanama geri qayıdardım. O gələrdi. Taxtaları cırıldadan, evi titrədən ağır addımları yaxınlaşdıqca yerimdə kiçilər, yumağa dönər, döyülmək qorxusu ilə gözlərdim.

Atam kim və nəçiydi?

Bilmirdim.

Gümüş başlıqlı əl ağacı, sarı çantası, qırmızı həsir fəsi, xüsusilə, mənə baxanda mütləq çatılan qaşları ilə birlikdə o, mənimçün iri cüssəli bir qorxu idi.

– Hanı o oğlan?

Guya bilmirdi...

– Dərslərini hazırlayıb?

– ... hə?..

Çox vaxt nənəm cavab verərdi:

– Əlbəət... Ağıllı-ağıllı dərslər oxuyub, atası.

Həbsxananın qapısı açıldılar. Kitabım qoltuğumda, ağ gecə xələtim əynimdə mən – sarı saçlı, böyük başlı balaca oğlan – gözlərim daim yerə baxaraq, ürəyim döyünərək gözləyərdim.

– Hazırlamısan?

Çənəmi qaldırıb gözlərimdən cavabı oxumağa çalışırdı.

– De görüm, hazırlamısan?

Səsindən niyyətini anlamağı elə öyrənmişdim ki...

– Cavab ver də, ay uşaq, hazırlamısan?

– Hazırlamışam.

- Su kimi?
- Hə?.. Su kimi? ...
- Su kimi...
- Onda oxu!

Qalın tüklü barmağını oxumağımı istədiyi sətrin başına qoyub. Lakin... Böyük bibimin su kimi öyrətdiyi dərstdən beynimdə əsər-əlamət qalmayıb. Ancaq tüklü, qalın barmaq... sətrin başında... gözlərim barmağın üzərindəki tüklərin kökünə dikili...

- Oxu da!

Kürəyimdə qaşıntı hiss edirəm. Barmaq tüklərinin kökləri böyüyür, kiçilir, uzaqlaşır-yaxınlaşır, yenə uzaqlaşır... Gah ağız olurlar, gah göz... Ağız olanda dil çıxarırlar, göz olanda göz vururlar... Bəs hərflər? Onlar əyri-üyrü, onlar əzilib-büzülür, hərəkət edirlər.

Birdən-birə bir şillə, bir təpik. Adətən nənəm mənə qucağına alıb yuxarı qaçırır.

Atam sakitləşmək bilmir:

- Mənim kimi, mənim kimi bir adamın oğlu, hə?

Anam isə (atalar övladlarını tərbiyə edəndə müdaxilə etməyin qətiyyən düzgün olmadığı öyrədilmiş əyalət qızı) yaşlı gözlərlə bir tərəfdə məzlumanə büzüşüb qalardı.

Bir gün atam evə şən gəldi. Məni soruşub eləmədi. Hər şeyə gülürdü. Hətta fit çalırdı. Fit çala-çala paltarlarını dəyişdi. Eyni əhvalla gəlib yemək masasına oturdu. Sonra mən yada düşdüm. Bütün bu baş verənləri taxta qapısının deşiyindən güddüyüm həbsxanamdan çıxarılib yemək masasının başındakı uzun ayaqlı stuluma oturduldum, kitabım da həmişəki kimi, qoltuğumda. Atam:

– De görüm, dərslərin nə yerdədir?

Titrəməyə başladım. Üstümə gəlmədi.

Qulaq as, oğlum, – dedi, – sənə bir razılaşma edək. Bilirsən ki, dünyada hər kəsin ruzisi başqa-başqa yollarla gəlir... Kimi satıcıdır, kimi çəkməçi, kimi cütçü, kimi də məsələn, zibilyığan. Bu, niyə belədir? Çünki Allah hər kəsə dərəcələrlə ağıl verib. Necə ki, həkimin işini zibilyığan bacarmır, eləcə də zibilyığanın işini həkim bacara bilməz. İndi, ola bilər ki, sənin aqlın da oxuyub hörmətli adam olmağa kifayət etmir, ürəyində deyirsən, – mən dərşimi

oxuyub hörmətli adam olmaq istəmirəm, mən çəkməçi olacam, ya da zibilyıǵan! Hə? De görüm, məsələn nə olmaq istəyirsən?

Bəlkə ağzımı arayır?

– Fikrini açıqca de, qorxma... Bax zibildaşıyanlara... Nə “Amme cüz”ləri var, nə də axşamlar dərs soruşan ataları. Sən də əgər, mən zibildaşıyan olacam, oxumaq istəmirəm, desən, daha dərs soruşmaram.

Uzatmayaq, zibildaşıyan olacağımı dedim, nəhayət.

Elə??? Şillə, təpik, yumruq. Özümü stolla birgə yerdə gördüm. Bu hadisədən sonra dərslər ikiqat da artdı, təbii ki, döyülmək də.

Çox vaxt: “Aman Allah, – deyərdi, – aman Allah! Mənim oğlum bu cürmə olmalıydı?”

O özü, Quranı beş yaşında bitiribmiş.

Nə vaxt? Harda? Əvvəl hansı məktəbə?

Bilmirəm. O qədər çox, o qədər müxtəlif məktəb dəyişmişəm ki...

İlk göndərildiyim məktəb “Aralıq məktəbi”, yaxud mədrəsə idi. İri əmmaməli bir müəllimimiz var idi və məktəb də cəmi bir sinifdən ibarət idi. Yarıqaranlıq, nəm cami otağı, bəlkə də bir məscid? Müəllimin uzun saqqalı, gümrah, eşmə bıığı, xüsusilə, atamı xatırladan daim çatılmış qaşları...

Diz çöküb otururduq. Qarşımızda cüzlərimiz, molla aramızdan seçdiyi birinə oxudanda, biz milçək tutur, ayağına kağız taxıb buraxırdıq. Milçək ağır havada dairələr çəkərək tənbel-tənbel uçur, arada yoldaşlarımızın birinin qulağına, ya da mollanın əmmaməsinə qonurdu.

Düşmən təyyarələrinin arabir gəlib şəhərə bomba atdığı “Milli Mücadilə” günlərində mənə bu məktəbdən götürdülər. Neçə yaşındaydım? Kiçik qardaşım Niyazinin neçə yaşı vardı?

Sonra “Düşmən gəlir” dedilər. Prospektə baxan evimizin qarşısından, getdikcə artan xərəklərdə sargıları qanlı, üzləri toz-torpaq, qan içində, gözləri yumulu olan, inildəyən əsgərlər keçməyə başladı. Atam evdəkilərin narahat baxışları altında bəzi müharibə planları çəkər, düşmən hücumlarını, bizim müdafiəmizi qısa, qalın, bəzən uzun oxlarla izah edərdi.

Düşmən təyyarələri hər gün gəlməzdi. Gəldiyi günlərdə həyətdə qardaşımla oynayırdıq, onun əlindən tutub qaçırırdım. Həyət çox böyük idi. Qalın və hündür divarlarla əhatə olunmuşdu. Bir küncdə balaca bir daxma var idi. Bu daxmada Pavli dayı qalırdı. Kim idi? Nəçi idi? Pavli dayı ölgün bir qoca idi. Məhəllə uşaqları dalınca düşər, “bitli, bitli” deyib daşa basardılar. O isə ağı qırmızı, bəbəkləri mavi xırdaca gözləri ilə qorxa-qorxa baxar, sonra donqarı çıxax-çığax qaçardı.

Deyəsən, Pavli dayının yeganə həmdəmi mən idim. Məndən qorxmurdu. Zibilliyi eşləyib onunçün düymələr, sancaqlar, siqaret qutuları, parçalar tapıb daxmasına

aparırdım. Yaşadığı ev zibillikdən tapılan xırım-xırda şeylərlə dolu idi...

Pavli dayının gülüşü qorxunc idi. Pavli dayı gülmürdü, Pavli dayı, elə bil, ağlayırdı. Onunla dostluq etdiyimə görə hirsələnən nənəm “Murdar, – deyərdi, – bitli, – deyərdi, – gavur”, – deyərdi.

Ətrafin dizəcən qar, havanın soyuq olduğu bir səhər nənəm dünəndən qalan bir boşqab mərci şorbasını Pavli dayıya aparmağımı tapşırırdı. Getdim. Qapısı bağlıydı. Yumruqladım, cavab gəlmədi. Yenə yumruqladım, yenə cavab yox idi. Bir az sonra Niyazi də gəldi. Birdən düşmən təyyarələri göründü. Yeməyi Pavli dayının qapısının ağzına qoyub qardaşım ilə qaçdıq. Təyyarələr dalbadal, hərəsi bir bomba atıb getdilər. Başqa bir səhər nənəm “Uşaqlar, uşaqlar, – dedi, – Pavli dayı ölüb!” Tüpürdüm dabana! Pavli dayının daxmasının önündə insanlar... Ona “bitli, bitli” deyib lağ edən uşaqların ataları, dayıları, xalaları... Hər ağızdan bir avaz gəlirdi. Daxmanın qapısından başımı içəri saldım, çox iyrənc iy vardı. Elə iyrənc idi ki, öyüdüm. Nə olur olsun, mən Pavli dayının ölüsünü görməli idim.

Gördüm... Üstünü kisəylə örtmüşdülər. Görünən ancaq iki çılpaq ayağı idi. Çirk içində, çatlamış dabanlar, iki ayaq və iki baş barmaqda uzun, sapsarı iki dırnaq.

Ürəyim bulandı, oradaca qusdum, amma Pavli dayının meyitini zibil arabasına qoyana qədər heç yerə getmədim.

Göy üzünün kül rəngli, sıx buludlarla örtüldüyü bir səhər idi. Nənəm, anam, bibilərim, mən, Niyazi düşdük yollara... Nənəm iri qılçalarını hirslə, hikkəylə ata-ata, qaşlarını çatıb hamımızdan qabaqda gedirdi. Əşyalarımız əvvəlcədən aparılmışdı. Stansiyaya gəlib çıxdıq. Məhşər kimi idi... Camaat qatar gözləyirdi, camaat düşməndən qaçır, camaat tələsirdi... Gedib gələnlər... Məhşər... Bu qarışıqlığın içində uşaqlar, çadralı qadınlar, bığı-saqqalı uzanmış kişilər, ayaqyalın əsgərlər və o başdan bu başa uzanan qatar relsləri...

Hər yer qarla örtülüb. Telefon xətlərinin üstünə qonmuş quşlar... Quşlar, zavallı quşlar, başlarını çiyinlərinə bükmüş, qaranlıq gələcəklərinə nigaranlıqla baxan quşlar...

Üfün o tayından top səsləri gəlirdi. Toplar, bəlkə də çox yaxında idilər, amma mənə elə gəlirdi ki, səslər gömgöy üfün də arxasından gəlir.

Bir papaqlı zabit yanındakına düşmənin bir saatlıq məsafəyə yaxınlaşdığını deyib keçdi.

Düşmən! Düşmən necə bir şey idi? Niyə gəlirdi? Biz niyə qaçırdıq? Bu toplar nə olan şey idi?

Birdən insanlar “Qatar gəlir!” deyib, səs-küy salmağa başladılar. Hamının baxdığı tərəfə çevrildim. Qapqara, qucaq-qucaq duman havaya qarışırdı... Teleqraf xətlərinin üstündəki quşlar diksindilər, başlarını dikəldib gələn qatara baxmağa başladılar...

Qatar hələ dayanmamışdı, amma birdən-birə toplaşan insan axınının içində onu gözümdən itirdim. İnsanlar sanki hücumə keçmişdilər. Nənəm hirsəl qolumdan çəkdi:

– Axmaq-axmaq ora-bura baxmaq vaxtıdı? Gəl!

Hə, amma... Quşlar?.. Onları düşməndən qaçıran nənələri yoxdu axı!..

Qatarda bütün günü onları fikirləşdim. Nə qədər idilər! Yol boyu bir-birini qovan dirəklərin üstündə...

Lopa-lopa qarın yağdığı günlərin birində qatarımız qar içində basdırılmış kimi dayandı. Biz də düşdük. Paravoz yorğun-yorğun səs çıxarır, bacasından yüngül tüstü çıxır, qar da sanki yerdən və göydən hücum edirdi.

Qatardan düşənlər nə soruşurdular?

Maşinist nə cavab verirdi?

Bilmirəm. Amma hamının bildiyi bu idi: “Qatarın odunu qurtarıb!”

Bursa faytonları gəldi. Hamı mindimi? Bilmirəm. Faytonlar! Səsli-küylü, naxışlı, zər-zibalı faytonlar... Faytonları güclü-qüvvətli atlar çəkirdi. Xamıtlarından⁴ asılan zıncırovlarla düzlərə səs sala-sala bizi çəkib aparan tərli atlar finxırırdılar.

Gecə düşdü. Donuq ulduzlar... Yupyumru ay da donuq və ağappaq idi. Heç kəsdən səs çıxmırdı, heç kəs danışmırdı. Başım nənəmin dizlərində, faytonçunun çiyinləri üstündən görünən aya baxırdım. Qardaşım Niyazi isə anamın qucağında yatırdı. Anam, nənəm, bibilərim çadralarına

⁴Qoşqu heyvanlarının boynuna keçirilən üstü yumşaq boyunduruq

bürünmüşdülər. Gecə getdikcə dərinləşir, ulduzlar çoxalır, elə bil bərq vururdular. Faytonçu siqaret çəkirdi. Arada bir möhkəm öskürür, papaqlı başını faytonun kənarına söykəyib dikəlirdi.

Nənəm canavar sürüləriylə bağlı nələrsə soruşurdu. Faytonçu dala çevrilmədən cavablar verirdi. Bu yaxınlarda iki atlını atından salıb parçalayıblar... Sonra öskürdü. Nənəm titrək səsiylə, sürətlə bir dua oxuyandan sonra anama:

– Ay qız, bu uşaq üşüyəcək, o adyalı ver görüm!

Nənəmin silkələməsiylə oyandım... Bir kənddə idik. Nə ay vardı, nə də ulduzlar... Böyük papaqlı, iri gövdəli bir kişi yolumuza işıq tuturdu. Bizi bir karvansara otağına apardılar, ayaqyolu iyi verirdi. Kösövləri tüstüləyən bir manqal, bir də şüşəsi kağız basmalı bir lampa... Nənəm bu dəfə də quldurlarla bağlı nələrsə soruşdu. Quldurlara, basqınçı əsgər qaçaqlarına, düşməne və canavar sürülərinə aid çoxlu qorxulu şeylər... Kişi qalın səsiylə tək-tük cavablar verdi, laqeyd, soyuq, şübhəli cavablar...

Nənəm Allahüllanı⁵ oxuyur.

Bayırda dumanlı pıçıtlılar... Kobudcasına öskürüb tüpürən bir nəfər... Və anamla bibilərimin narahət baxışları...

Yatmaq mümkün deyil! Dünyadan xəbərsiz Niyazi sakitcə yatmışdı. Bayırda bir at kişnədi, bir it hürdü...

Ertəsi gün yenə səhər açılan kimi yola düşdük. Qar yağmırdı, günəş də yox idi, ağappaq düzlərdə ulayan külək vardı yalnız... Günortaya yaxın yolumuz təpələrdən keçirdi, sonradan dağlara qalxdıq... Dağlar... qarla örtülmüş dağlarda burula-burula uzanan, bizdən əvvəl gəlib-gedən faytonların qorxulu, tənha izləri...

Bir uçuğunun yanında keçirdi faytonumuz. Bir tərəfdə sıldırım qayalıqlar, digər tərəfimizdə baş gicəlləndirən uçuğun. Faytonçu:

– Bu yaxında burdan bir cüt at uçdu, – dedi.

Nənəmin titrəyən dodaqlarında yenə dualar – Əlhəmd, qulhüvəllah, Allahhüla... Anamla bibilərim sanki

⁵Ayətəl-Kürsi

daşlaşmışdılar. Mənsə nənəmə elə sığınmışdım ki, elə bil bu dəqiqə uçuruma itələyəcəkdilər.

Az getdik, üz getdik, dərə-təpə düz getdik... Birdən-birə taxta malikanələri, qurğuşun günbəzləri, qapqara sərvləri qarşımızda ucalan bir şəhərə çatdıq. Canımızı qurtarmışdıq.

Sonra atam da gəldi. Yorğun, həm də yuxusuz idi. Saqqalı uzanmışdı. Birinci məni qucağına alıb öpdü. Evdə elə bil birdən-birə sevinc qılgılıcımı alırdı. Səhərlərin birində oyanıb gördüm ki, atam yenə yoxdur. Sakitcə çıxıb gedib.

Hara?

Bilmirəm ki... bilmirəm...

İndi başa düşürəm ki, atam Ankaraya gedibmiş.

Ankara!

Ankara deyəndə, gözümün önünə yanıq, çürük, paslı taxtalar, kərpic yığınından ibarət alt-alta, üst-üstə evlər, dağılmış, dar küçələrdəki günlüksüz kepkalı əsgərlər, papaqlı zabitlər, “Hakimiyyət-i Milliyyə” qəzeti satan

uşaqlar və suyu gecədən səhərə donmuş çatlaq bir dəst⁶ gəlir.

Amma əvvəlcə Konya.

Bizim evimiz Əlaəddin təpəsi ilə erməni məktəbinin arasındaydı. Hündür idi, yunan-erməni evi... Evin sahibi aşığı mərtəbədə yaşayırdı, uşaqları da var idi... Demək olar, həmişə yun paltarlar toxuyardı, ev sahibinin qara şərflı arvadı...

Birdən-birə hamı üsyana qalxmışdı elə bil, ya da bəlkə mənə elə gəlirdi... Keçə papaqlı adamlar yerə bərk-bərk basa-basa qaçırdılar. “İstəmərük biz bu hökuməti, istəmərük” sədaları hər addımbaşı eşidilirdi.

Başə salmışdılar ki, soruşan olsa kömürçünün oğlu olduğumu deyim. Nənəm atama aid, daha doğrusu, Ankaradakı atama aid nə vardısı – kitab, kağız, şəkil, qılınc, tufəng – hamısını yorğan-döşəyin tikişlərinin içində, çardaqda gizlətmışdi.

⁶əl yumaq, dəstamaz almaq üçün istifadə olunan çeşmə, hovuz

Əlaəddin tƏpƏsində atılan gÜllƏlƏr bizim evin yuxarı mƏrtƏbƏsindəki pƏncƏrƏlƏri qırıb ermƏni mƏktƏbinə, ermƏni mƏktƏbindən atılan gÜllƏlƏrin dƏ yenə bizim evin yuxarı mƏrtƏbƏsindəki pƏncƏrƏlƏrdən keçib Əlaəddin tƏpƏsinə getdiyini deyirdilər. MƏktƏbin pƏncƏrƏlərində cod bİğli başlar görürdük və gecə-gündüz aşağı mƏrtƏbədəki pilləkənlərə sığınırdıq.

Bir gün eşitdik ki, üsyançılar valini pƏyƏyƏ bağlayıblar... Başqa bir gün xəbər yayıldı ki, Əlaəddin tƏpƏsini işğal edən üsyançılardan biri gƏnc zabiti ənsəsindən bıçaqlayıb anasının ayaqları altına atıb.

“Şəriət istərik, biz bu gəvur hökuməti istəmərük, şəriət istərik!”

Sürütlənən adamların çığırıları və səngimək bilməyən silah səsləri... Qapılar sındırılır, adamlar evlərindən zorla çıxarılırdı.

Günlər və günlər keçdi... “İstəmərük, istəmərük, istəmərük” səsləri küçələrdən kəsilmədi və bir gün çığırtı, silah səsi, “istəmərük”lərlə dolu havada ““Ku-vay-i Milliyyə” gəlir” xəbəri şimşək kimi çaxdı. “İstəmərük”lər

sakitləşdi, küçələrdə kobud botinkalı ayaqlar görünməyə başladı, silah səsləri kəsildi.

Günəşli səhərlərin birində əllərimizdə dəsmallarla müddəiümuninin evinin qabağında yığışmış camaatın arasına mən və qardaşım da qarışdıq. Ağızları köpüklü, güclü atların nallarından gələn səslər bütün səsləri batırırdı. Gurultulu alqış səsləri... Qoca qarılar, uşaqlar, gənc qadınlar, qızlar sevinc göz yaşları axıdır, ətrafa şən səs-küy yayılırdı. Atlılar keçirdi, atlılar... Parlaq günəş şüaları altında kepkalı, papaqlı, iri bıçlı atlılar keçirdi. Sonra “istəmərük”lər... Əlləri arxadan bağlanmış, bıçlı, botinkalı, keçə papaqlı şəriət fədailəri... Ardınca yük arabaları... Yük arabalarında başları kəsilmiş, qanlı cəsədlər... O gün o qədər çığırdım ki, səsım tutuldu, xəstələndim.

Erməni məktəbinin qarşısında uşaqlar boş patronlarla oyun oynamağa başladılar. Küçələr boş patronlarla dolu idi...

gicgahlarımızı odekolon və sirkəylə ovar, kürəyimizə quru əsgə qoyar, acı dərmanları içmədiyimizə görə döyməz, əsəbiləşməz, dil tökərək, xoşluqla içirərdi.

Qalın və qıpqırmızı boynunda sümük kimi möhkəm, kraxmallı yaxalıqlı, olduqca şıq, sarı çantalı atam yenə də dövlət işçisi idi. Uzaq ölkələrə gedib-gələrdi. Atamın belə uzağa getdiyi günlərdə Niyaziylə geniş vestibüldə ora-bura qaçar, atılıb-düşərdik. Aşpazın oğlu ilə kənd uşaqlarını çağırar, günün altında qaçıb-oyunaydıq. Onlara şəhər və məktəb oyunları da öyrədərdik. Savadsız olsalar da, olduqca zəkali idilər. Hər şeyi tez qavrayırdılar. “İki uşağın Dövrani aləmi”⁷ oxuyanda həyəcandan titrəyirdilər. Hələ bir dəfə uzun payamla hündürə tullananda təəccübdən donub qalmışdılar. Boyumdan hündürdə gərilmiş ipin üstündən aşıb onları həyəcanlandırmışdım. Sonralar buna da öyrəşdilər, hətta içlərindən cin kimi, kirpisaç bir oğlan, bir

⁷Fransız yazıçısı Jean de la Hirein ilk dəfə 1912-ci ildə çap olunan bir neçə seriyali macərə romanıdır. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bu kitab Türkiyədə ilk dəfə 1924-cü ildə, Osmanlı hərfləriylə çap olunmuşdur.

neçə gün sonra, mənim dəfələrlə yerə saldıgım ipin üstündən heyrətamiz çevikliklə aşmışdı.

Oynadığımız oyunlardan tez-tez bezərdik. Nəhayət, növbə badımcən oğurluğuna gələrdi... Bizim mülkümüzün bitişdiyi bir böyük həyət vardı. Bütün gecə iri çoban itlərinin hürdüyü bu həyətə, biz həyətin bir küncündən sakitcə girərdik. Budaqlarda nələr yox idi... Əncirlər, növbənöv gavalılar, əriklər... Hələ badımcənlər... Biz çiy badımcən yeməyi aşpazın oğlu Hasodan öyrənmişdik. Bəzən itlər, yəqin ki, qoxumuzu aldıklarına görə, hürüşməyə başlayardılar, çil balası kimi dağılışardıq qorxudan. Bəzi kollardan tələsik tullanmaq istəyəndə, qaba, sarı tikanları ayaqlarımızı qana bələyərdi.

Çox vaxt qardaşım Niyaziylə oynayardıq. Məsələn, həyətin saysız-hesabsız toyuq və xoruzları bəzən saatlarla bizim başımızı qatardılar. Qardaşımla mən bu həyətin kralı idik, toyuqlar, xoruzlar, hinduşkaların. Qarabaşla Satı da təbəələrimiz idi. Qanunlarımızı bəzən toyuqlardan biri pozurdu. Günahkar dərhal nəzarətə götürülür, həbsi üçün əmr verilirdi. İşçi qadınların buğda ələdikləri böyük

xəlbirlərdən birini həyətin bir küncünə dayar, xəlbirə uzun ip bağlar, qarşısına yem səpər, toyuqların bizi görüb qaçmamaları üçün bir küncdə gizlənərdik.

“Möhtərəm kral həzrətlərinin əmrinə uyğun olaraq, həbsinə qərar verilmiş toyuq” xəlbirin altına gələn kimi ipi çəkərdik. Budur, toyuq xəlbirin altındadır, nə qədər qaqqıldayıb çırpınsa da ordan qaça bilməz. “Möhtərəm kral həzrətlərinin qoyduğu qanunu pozan təbəə cəzalanmalıdır!”

Yazıq heyvanı əvvəlcə qısa bir mühakimədən keçirərdik. Atamdan öyrəndiyimiz qara-qorxularla yazığın şüşə kimi parlaq gözlərinə təhdidlər yağdırardıq. O isə adamı əsəbiləşdirən laqeydliklə, sadəcə, qulaq asardı. Nəhayət, heyvanı bir iplə tutun şax budaqlarından birinə asar, qaqqıldada-qaqqıldada döyərdik. Hər zərbə heyvanı dəli edərdi. Çırpınaraq özünü ora-bura yelləyər, elə acı-acı çıxırdı ki, anam qaça-qaça gələrdi.

– Neynirsiz, neynirsiz, dəlilər?

Ona “Möhtərəm kral həzrətləri”nin əmrindən söz açmazdıq. “Tərbiyə edirik”, – deyərdik.

– Nə tərbiyə? – deyə çaşıb qalardı. – Toyuğu da tərbiyə edərlər? Elə şey olar? Dəli olmusuz siz!

Toyuğu ipdən açardı. Sonra da nazik qaşlarını çatıb:

– Özünüzə olunmasını istəmədiyiniz şeyi başqalarına da etməyin! – Və əlavə edərdi, – toyuq belə olsa!

Atamın uzaq ölkələrə getdiyi günlərin dadını çıxarar, doymazdıq. Belə vaxtlarda, xüsusilə, gecələr anam aşpazın arvadı Səhəf bacıyla qulluqçu qız Gülzarı çağırar:

– Gəlin, – deyərdi, – bu süfrəni yerə sərin, nə qədər ki, yoxdu, ləzzətlə bir yemək yeyək.

Atam yerdə yemək yeməyə, xüsusilə yarmayla hazırlanan, pörtlədilmiş meynə yarpağı ilə yeyilən batırıqlara⁸ görə çox əsəbiləşərdi. Hələ anamın “qulluqçu tayfası” ilə səmimi olmağına lap hirslənərdi. Heç vaxt gəlin, qaynana, baldız dır-dırlarının kəsilmədiyi evimizdə nənəmlə bibilərim anama – “Qulluqçu təbiətli qadın, nanəcib qadın, ruhsuz qadın” deyib danlayardılar.

⁸Yemək növü

Halbuki anam... Köhnə müəllimə olan anam istəsə də özünü yuxarı tuta bilməzdi, əlindən gəlməzdi axı...

Yerə xalılar sərilir, süfrələr açılır, kəhrəba kimi sarı xiyar, acur⁹, bibər turşuları çıxarılır, qiymə, batırıqlar, bol soğanlı yarma plov hazırlanırdı. Aşpazın arvadı ilə xidmətçi Gülzarın utandığını görən anam:

– Siz Allah, – deyərdi, – siz Allah, utanmayın. Görürsüz, özümüzük. Ləzzətlə, deyə-gülə bir yemək yeyək.

Bundan sonra utancaqlıq yaddan çıxardı. Deyə-gülə yemək yeyərkən aşpazın arvadı müxtəlif, hələ sandıqdan çıxmamış sözlər, hekayələrlə bizi gülməkdən öldürərdi.

Yeməkdən sonra, evin xanımıyla qulluqçular köməkləşib süfrəni yığışdırar, növbə kişmiş, əncir, qoz, əncir lavaşanasına gələrdi. Aşpazın arvadı qaraşın, amma iri biləyini sıxan gümüş qolbağıyla oynaya-oynaya nağıllar danışardı.

Bu nağıllardan elə xoşumuz gələrdi ki!

⁹Balqabaqkimilər fəsiləsindən olan, xiyara bənzər bitki növü

Yeddibaşlı müdhiş əjdahalar, küpəgirən qarılar, pərilər, bir dodağı yer, bir dodağı göy süpürən ərəblər, Zümrüd quşları, padşahlar, padşah qızları, sehrbazlar və şahzadələrlə dolu nağıllar idi. Gecənin sürətlə irəliləyən saatlarında uzaqdan çaqqal səsləri gəlməyə başlayardı. Gecənin qaranlığında hürüşmələrə bənzəyən bu səslər heyrətamiz idi!

Aşpazın arvadı:

– Çaqqallar yarıq keçər, həyət-bacaya girərlər... Gözlərində nursaçan olar... Toyuğa bir baxmaqları bədi, gör necə düşürlər döldən. Gözlərində ovsun var çaqqalların...

Qardaşım ilə titrəyərək qucaqlaşır, bir-birimizə daha da yaxınlaşdıq. Yorğanı başımıza çəkib çayın o tərəfindən gələn və getdikcə yaxınlaşan çaqqal hürüşmələrinə soyuq tər basa-basa qulaq asardıq. Bu sümük xırçılıtlarına ya da nağıllardan çıxmış küpəgirənlərin səsinə, qəbirlərində kəfənləriylə gəzən xortdanların, sehrbazların ulartılarına oxşayırdı.

Mən bu həyətdən nələri xatırlamıram!

Bəzən şəhərdən qonaqlar gələrdi. Həyətdəki qoca tut ağaclarının altında süfrələr qurular, bolluca kərə yağlı süd, təzə yumurta ikram edilərdi. Sonra anam qonaq qadınlara həyətyanı sahəni gəzdirər, axşamüstü də qırmızı, yaşıl, çəhrayı, sarı, ağ bostanlara dağılışardılar.

Biz də qonaq gələn uşaqlarla ər-arvad oynayar, tarlalara tökülüşərdik... Qızlar ətklərini tuta-tuta, kirpisaç, həşəri oğlanlar isə tuflilərinin burunlarını basa-basa, sual verə-verə, əllaməlik edə-edə qabaqda gedərkən, günəşin şüaları altında sürətlə sivişən sarı tarla ilanını görə kimisi çığıraraq analarının yanına qaçardılar. Onlara su içiriləndən sonra ilan haça dilindən, onların dalınca necə düşdüyündən, necə fit çaldığından, gözlərindən çıxan alovdan ağızdolusu danışar, Niyaziylə məni də bunlara inandırdıqlarını hesab edib qəhrəmanlıq satardılar.

Qonaq gələn kişilər atamla birgə oturur, lüğəti sözlərlə danışardılar. Heç yadımdan çıxmaz, atamın belə hörmət etdiyi ağ saçlı bir qoca bəyəfəndi, bir gün sünbülün dənələrini sayandan sonra:

– Sübhanallah, – demişdi, – elə bil cənnətin bir parçasıdır! Vallah oğlum, belə, təbiətlə qucaq-qucağa yaşayırsız a, nə yaxşı iş görürsüz, heç bilirsən? Girmişik balaca evlərə, ruhsuz şəhərlərə...

Sonra da acı xatirələr...

Malikanə binası ya yunan, ya da ermənilərdən qalma idi, bilmirəm atam buranı kimdən kirayə götürmüşdü... Qapısında iri, qara qıfıl asılan bir zirzəmi vardı. Pəncərələri bir cüt gözə bənzəyən və neçə illərdir qapıları bağlı olan bu zirzəmi elə bil müdhiş bir sirr saxlayırdı.

Bir gün qonşular zirzəmini açmaq üçün anamın oraburasına keçib əl çəkməz, axırda elə bilərlər ki, istədiklərini etmək üçün artıq icazə verilib. Anam vestibüldə atamın paltarların ütüləyir, Niyaziylə mən də rəngli kağızlardan quş, yəni uçurtma düzəldirdik.

Zirzəmidən səs-küy gəlməyə başladı. Anam:

– Qaç! – dedi.

Qoydum üstünə. Qonşular zirzəmini açıb, qadınlar, qızlar, uşaqlar qarışqa kimi daraşmışdılar. Zirzəmi köçmürdü, yağmalanırdı... İrili-xırdalı qazanlar, tavalər,

boşqablar, mis ləyənlər, çini qablar, yemişliklər, rəngarəng şarlı lampalar, çərçivələr, pərdə karnizləri, büllur qrafinlər əldən-ələ gedirdi. Mən da aralarına qatıldım... Ətraf toz içində idi. Yerdə çaşıb qalmış qara böcəklər, tozlu sandıqların üstündə hörümçəklər, arada bir civə kimi ora bura qaçan siçan... Hələ üstündə bir barmaq toz olan qorxulu bir güzgü vardı ki, adamı ürküdüdü. Sonra sandıqlar... Sonra kitablar, böyük sandıqlarda möhtəşəm cildli, “gavurca” kitablar, yazılı dəftərlər, cild-cild kitablar... Kitablar elə çox idi ki...

Fikrim sandıqların birindən tapdığım oyuncaq divan-kreslo dəstinə getmişdi, camaatın tələm-tələsik gediş-gəlişi bir anlıq dayandı, bir də baxdım ki, anam qapıda dayanıb. Qorxa-qorxa, sapsarı, donub qalıb...

– Neylədiniz, – dedi, – neylədiniz? Məni öldürmək istəyirsiniz?

Qonşular ayağına düşdülər.

– Xanım, xanım, yaxşı xanımım. Allah səni ərinə, uşaqlarına bağışlasın... Onsuz da gavur malıdı, izin ver götürək, savabdı, sənə dua edərik...

Anam ağ gecəliyinin içində elə bil kiçilmişdi. Qaşlarını narahatlıqla çatıb bir qədər düşündü. Sonra:

– Gəlin mənə qulaq asın, etməyin, eləməyin, – dedi. – Mənə yazığınız gəlsin, ərim dəfən-dəfən tapşırıb, bir neçə günə gəlib çıxacaq, eşitsə, sizi yox, məni öldürəcək!

Onsuz da apardıqlarını aparmışdılar... Yavaş-yavaş çıxıb getdilər. Məni də itələyib bayıra çıxarandan sonra anam qapıları çəkib qıfilladı. Amma o gündən sonra böyük bir qorxunun dəhşəti ilə, fikir çəkməklə yaşadı. Hiss olunurdu ki, atamdan, atamın bu hadisəni eşidəcəyindən, gec-tez eşidəcəyindən qorxur.

Necə ki, təxminən, bir həftədən sonra, qorxduğu şey baş verdi.

Bilirdik ki, gecəyarısına qədər atam gələcək. Anam aşpazın arvadı ilə xidmətçi Gülzarı evdən uzaqlaşdırmış, hamımıza tapşırmışdı ki, “zirzəmi və zirzəminin yağmalanmasıyla bağlı heç nə deməyək!” Sonra demişdi:

– Atanız məni öldürər!

Yatmışdıq. Qırılacaq kimi döyülən qapının səsinə Niyaziylə yerimizdən atıldıq. Tərslikdən lampa da

sönmüşdü. Anamın qaranlıqda heç cür tapa bilmədiyi kibritə görə deyinməyini eşidirdik.

– Lənətə gəlsin sənin kimi kibriti... Cəhənnəmə tapılı!
Uşaqlar, qaçın açın bu qapını, dəli yenə aşıb-daşır. Ya da siz dayanın, hanı bu zibil kibrit, siz görməmişiz?

Qapı elə bil indi qırılacaqdı...

– Lənət sənə kor şeytan... Sən kömək et, ay Allah!

Atam bar-bar bağırır, qapını yumruqlayır, söyübatırırdı. Elə bu vaxt Qarabaşla Satı da hürüşməyə başladılar. Nəhayət, anam kibriti tapdı, lampanı yandırıb qaçdı. Qardaşım ilə mən məhəccərdən baxırdıq. Anam qapını açdı. Atam özünü güllə kimi içəri atdı... Ayağında laklı çəkmələr... Hirs ilə anama hücum etdi, saçlarından yapışdı...

Anam tükürpədən bir çığırtı ilə yerə yığıldı. Əlindəki lampa yerə düşüb parça-parça oldu və bir göz qırpımında hər tərəf alova bələndi. Alov... Qızıl, sarı, narıncı alov və anamın çığırtıları...

Atam pilləkənləri titrədə-titrədə yuxarı qaçdı.

– Lampa, – deyə qışqırdı, – lampaaa! Öküz kimi baxmaq yerinə o biri lampanı tap da, eşşək oğlu eşşək!

Atam bir adyal tapıb alovu söndürməyə çalışırdı. Arada adyalın bir küncündən narıncı alov qalxır, atam tez çəkməsiylə söndürürdü. Evin içi nöyüt, tüstü və günlük¹⁰ iyi verirdi.

Nəhayət, atam anamı qaldırıb yuxarı sürüdü. Üzü gecə xələti kimi ağarmış anam ayaq üstə titrəyirdi, saçları dağılmışdı.

– De görüm, – qışqırdı atam, – eşitdiklərim düzdü?

Anam diz üstə çökdü. Cavab vermədi. Atam onu çəkməsinin burnuyla dürtüb:

– De, – təkrarladı, – eşitdiklərim düzdü?

Anam inildədi.

– Axı... mən... Bilmirəm ki, nə eşitmisiz?

– Zirzəmini boşaltdığınızı.

Anam:

– Vallah, – deyə kəkələdi, – mənim heç, heç təqsirim...

¹⁰Tüstü üçün istifadə olunan ağac saqqızı

Atam anamın saçlarından yapışdı, zalda sürüdü, sürüdü, sürüdü... Sonra çəkmələriylə təpiklədi, əzdi, ovcunda qalan bir ovuc saçı nifrətlə yerə silkələdi.

Biz iki qardaş uzun gecə xələtlərimizə bürünüb bir-birimizə sığınmış, ağlamağa belə cəsarət edə bilmir, donub qalmışdıq. Anam isə artıq tərپənmirdi. Boylu boyunca uzanmış, güman ki, ürəyi getmişdi, ya da... Anamın ölə biləcəyi fikri ağıma gəldi. Dəhşət dolu bir üsyan hissiylə atama baxdım... Lakin onun çatılmış, qapqara qaşları... Atam div kimi iri və güclü idi!

Anama heç baxmırdı da... Zalı taxtalarını cırıldada-cırıldada gəzir, fikrində nəşə ölçüb-biçir, arada deyir, söyürdü. Bir ara yenə dayandı. Üzüüstə, ölü kimi uzanmış anamın qolundan yapışib kobudcasına qaldırdı. Anam dəhşətdən böyüyən gözləriylə atama baxdı, qoluyula üzünü gizlətdi.

– De görüm, – deyə atamın səsi yenə guruldadı, – hardan cəsarət alıb gördün bu işi? Heç düşünmədin, düşünmədin ki, məsələ burda mənim şərəfimin, heysiyyətimin məsələsidi? Sabah səni həbs etsələr, təkçə

səni yox, məni də sənə birgə məhkəmələrə salsalar, nə olacaq? Bu necə cahillikdi, ay Allah, bu necə qanmazlıqdı?! Hökumətin möhürünü necə açarlar, buna necə cəsərət edərlər?

O gecə anamı boşadı və səhər açılan kimi dayımın evinə yola saldı. Elə həmin axşam nənəmlə kiçik bibim malikanəyə gəldilər, hərəsi bir tərəfdən evin içini nəzərdən keçirdilər. Sonra nənəm ətəklərini yığıb qulluqçulara göstərişlər verə-verə evi başdan-ayağa yudurtdu.

Kefdə idilər... Hər şeyə qəhqəhə çəkib gülürdülər...

– Murdarçılığa bax, ay Allah, murdarçılığa! Allah düşmənimə versin belə arvadı!

Ya da:

– Düzü, böyük səbir varmış uşağımda... Bu pinti arvadla yaşamaq hər kişinin işi deyil...

Heç yadımdan çıxmaz, hərəsi bir tərəfdən anamın, mənim yaxşı anamın küncüt unu rəngli sandığını açıb tökdülər, xələtlərindən corab rezinlərinə qədər nəyi var, nəyi yox hamısını ora-bura payladılar, hətta anamın corablarıyla

corab rezinlərinin bir hissəsini aşpazın arvadı ilə qulluqçu Gülzara verdilər.

Bir gün kiçik bibim bir az çox gülən aşpazın arvadına:

– Dişlərini ört görüm, – deyə çəmkirdi, – daha o qulluqçu təbiətli sahibənizin dövrü bitdi... Qulluqçular yerlərini bilməlidirlər... Sahibələrinin önündə...

Təxminən iki ay sonra nənəngilin bütün etirazlarına baxmayaraq, anamla nikahını təzələyib onu evə gətirəndən sonra bildik ki, atamı nənəngil doldurubmuşlar.

– Arvadın, – deyiblər, – qonum-qonşu ilə əlbir olub zirzəmini başdan-ayağa boşaldıb... Xəbər bütün qəsəbəyə yayılıb, bu gün sabah polis gələcək, xəbərin olsun!

Anam atamı artıq bağışlamışdı:

– Kişidi, – deyirdi, – döysün... Təqsir onda deyil, təqsir o biri boynu qırılmışlardadı. Axtarıb-arayıb, məsələni öyrənəndən sonra döysə, razıyam cəzama...

Amma mən atamı ən çox “Firqə” mübarizələrində tanıdım.

Yenə belə günlərdən biri idi... Natiqləri niyə alqışladıqlarını çox vaxt bilməyən bir topa insandan ibarət,

kinlə, söyüş şimşəkləriylə dolu kütlə. Qələbəlik, qələbəlik, hey qələbəlik. Eyni yerlərdə addımlayan çəkməli, çarıqlı və ayaqyalınların məhşəri xatırladan, adamı coşduran müdhiş qələbəliyi.

Dar bir küçədə üzbəüz iki malikanə yadıma gəlir. Qabiliyyətli ibtidai sinif şagirdlərinin kartondan düzəltdikləri malikanələrə bənzəyən bu balkonlu, çərçivəli, bər-bəzəkli malikanələrdən biri bizimki idi. Bura, eyni zamanda, atamın “Firqə” binası idi. Alt mərtəbə ağır, ağ daşlarla döşənmişdi. Mən bu alt mərtəbədən yaman qorxurdum. Bilmirəm köhnə erməni evi olduğuna görə, ya başqa səbəbdən alt mərtəbədəki yan-yana iki mərəyin qapısı açılanda elə bilərdim ki, içəridən meyit üzlü ermənilər çıxıb gəlir.

Yəqin ermənilər haqqında şişirdilmiş əhvalatların təsirindən, ömrümdə o vaxta kimi erməni görməsəm belə, erməniləri qorxunc sarı üzlü, uzun saç-saqqallı təsəvvür edərdim.

Burada firqə iclasları çağırılardı. Siqaret tüstüsüylə qatılaşan havada hirsli yumruqların qövsələr çəkdiyi gərgin

iclaslar idi. Hansı sinfə, hansı sorta mənsub insanlar idi? İstəkləri, fikirləri nə idi? Orta mərtəbədən taxtalarının arasından aşağı baxanda gördüklərim bunlar idi: ayrı siniflərə mənsub olmağı lazım gələn insanların topladığı qarmaqarışq qələbəlikdə nitq söylənir, nitqlərə görə alqış səsləri, “Yaşa!” sədaları yayılırdı. Belə bir kütləni tez-tez coşdurən bir kişinin oğlu olduğumun fərqundə idim. Atamın elan səhifələrinə qədər gedib çıxan məqalələr yazdığını da bilirdim. Amma nə atamın fırqə liderliyi, nə də bitib-tükənmək bilməyən məqalələri məni maraqlandırmırdı. Mətbəəyə məqalələr aparır, repetisiyalar gətirir, redaktə işləri aparardım. Atamın bəzi kitabları oxumaq üçün səhərəcən yatmadığı günlərdə qaşlarını çatıb, qan çanağına dönmüş gözləri ilə əlimə yazılarını verib: “Bunları təcili mətbəəyə apar, bir qəzet də al gəl!” tapşırığına baxmayaraq küçədə evə gecikməyə dəyəcək məsələlər tapardım mütləq. Əlbəttə ki, mən onları axtarmırdım, küçədə balaca bir uşağın diqqətini cəlb edən o qədər çox, o qədər müxtəlif mövzular var ki... Məsələn, futbol, qamış vuruşu, şokolad davası etmək... Gecikəndə döyüləcəyimi bilərdim... Amma qapıya

çatanda elə mahir yalanlar uydurardım ki, hətta məni əlinin içi kimi tanıyan, bəhanələrimə inanmamağı öz vəzifəsi sayan atam belə, adətən inanardı. Aldada bilməyəndə isə vəziyyətim yaman olardı. Kürəyimdə qırılan əsaların, yediyim şillə-təpiklərin sayı-hesabı yoxdu.

Günlərin bir günü, – boz rəngli bir gün idi, – atam məni çox tezdən yuxudan oyatdı. Aspirin almağa göndərdi. Aspirini alıb gəlirdim. Dalanı dönəndə birdən o... Ağır, qara paltosunun içində idi, başında qəhvəyi şlyapası, əlində sarı çantası ilə həmişəkəndən daha heybətli və qorxunc, yanında da iki dostu...

Addımlarımı yeyinlətdim. Yaxınlaşanda aspirini əlimdən aldı, pulun qalığını cibimə qoymağımı istədi, ətrafı yoxlayandan sonra yanağımdan öpdü:

– Ağıllı ol! – dedi. – Məktəbinə davam et və dərslərini öyrən...

Hiss edirdim, hiss edirdim ki, atam harasa, uzaq bir yerə gedir!

Qaç-qaç evə gəldim. Anam ağlayırdı. Səbəbini soruşanda gizlətdi. Deyəsən, on beş gündən sonra, mən də

hamı kimi bildim ki, “Sağ-salamat o taya keçib!” Atasından ayrılan digər uşaqlar atasız qaldıqlarına görə məyus olurlar... Mən isə əksinə... Sevinirdim... Niyə? Bilmirəm... Bu “soyuqluğa” mənim uşaq olmağımın çox az aidiyyəti vardı...

VI

Evdə krallığımlı elan etmişdim... İstədiyimi edirdim. Kiçik bacı-qardaşımı istədiyim vaxt ləzzətlə döyə bilirdim, gün batandan sonra futbol topumla evə qayıdanda harda qaldığımı, niyə gecikdiyimi, yenə niyə dərsləri atıb futbol oynadığımı, soruşan olmazdı, damların başında rəngbərəng, cürbəcür çərpələnglərimlə mavi göy üzünə hökm edə bilirdim.

Anam mənle məşğul olası halda deyildi. Atamın qoyub getdiyi ev problemi ucbatından bütün gün kupça, məhkəmə,

ya da mirzə dükənlərini gəzər, evə, adətən tərli və çox yorğun qayıdardı. Düzdü, başı bunlara qarışmasa da, mənle məşğul ola bilməyəcəkdi.

Həmin il imtahan dan kəsilib sinifdə qaldım.

Bu kral həyatıma zərrəcə təsir etmədi. Anam bir-iki dəfə deyindi, sonra “özün bilərsən, mən yekə oğlanın dalınca düşə bilmərəm...” deyib ipimi üstümə atdı. Dünyanın xoşbəxti idim... Elə bilirdim ki, bu əyyam elə belə də davam edəcək... Amma günlərin bir günü... Atamdan uzun bir məktub gəldi. Təcili pasport üçün müraciət etməyimizi və olan-qalanımızı satıb dərhal yola düşməyimizi istəyirdi.

Bütün nüfuzum düşəcəkdi... Heç cür hiss edə bilmədiyim “azadlıq”ımın üstünə süngər çəkmək lazım gəlirdi.

Əlvida mavi göylər, əlvida şəkər qamışçıları, əlvida şokolad satıcıları, futbol yoldaşlarım, tozlu sahələr, əlvida... Əlvida, Cin Məhmət! Pişiklər, tozlu itlər, sərçələr, yarasalar, Ulu came, saatsaz, Siptilli bazarı... Hamınıza əlvida!

Və bir axşam ağlayacaq qədər hirsli halda qatara mindim. Söz desələr ağlayacaqdım. Ən sevdiyi adamı təzəcə torpağa tapşırırlar kimi təsəllisiz, donuq sakitlik içində qatar yola düşdü.

VIII

Bütün gecəni 3 saylı kupenin bir küncündə büzüşüb, qorxulu xəyallar qura-qura gələcəyimi fikirləşdim.

Anam razı idi, dolanışlıq problemini sahibinə ötürəcəkdi. Niyaziylə bacılarım da razı idilər, mənim təhkimim altından çıxacaqdılar. Niyazini zorla qapıçı edə bilməyəcək, qızlara belimi çoxlu-çoxlu qaşıdırmayacaq, evə istədiyim vaxt qayıda bilməyəcəkdim...

Onlar bir-biriylə danışib gülüşür, söhbətləşirdilər. Qatar da elə bil onlarla əlbir idi, qaranlıqları yarıb keçərək uçur, lap, lap, lap sürətlə irəliləyir, irəliləyirdi.

Ürəyimdə getdikcə böyüyən göynərti... Beynimdə Cin Məhmət, Cin Məhmətginin balkonlu, çəhrayı evləri, futbol oynadığımız tozlu meydançalar, keresa adlanan faytonlar, “Turp, şüyüd, soğan!” qışqıra-qışqıra məhəllədən keçən səyyar satıcı... Hələ dostlarım: Kürd Ada, Molla oğlu Kertiş,¹¹ Sürəyya, Təkin...

¹¹Kərtənkələ

VIII

Beyrutda Fıstıqlı tərəflərdə qalırdıq. Livan təbəəsi olmadığımıza görə atama hüquqşünas işləməyə icazə vermirdilər. Atam da anamın qolbaqlarını satdı, on altı lirə maya ilə Bürc meydanına çıxan yolların birində, hündür bir binanın altında kiçik bir restoran açdı.

Atam restorana elə də çox gəlib getmirdi. Yeməkləri Sürəyya adlı bir türk qaçqını bişirir, Niyazi ilə mən də qarson və qabyuyan işləyirdik.

On yeddi yaşım vardı və bu həyat tərzindən razı idim. Vətən, futbol, Cin Məhəmməd və qalan şeylər yadımdan çıxmışdı. Hava təzə-təzə işıqlanmağa başlayanda Niyaziylə birgə evdən çıxardıq. O vaxt, hətta Beyrutun yaşıl

tramvayları da nadir gözə dəyərdi. Ancaq fəhlələr olardı bu vaxt, dünyanın hər tərəfində hamıdan az yatan, kişili, qadınli, uşaqli o qələbəlik topalar şəklində yollarda olardı. Aralarına qatıldırıq...

Ayaqqabıları m hələ təzə idi, deyəsən... Onları m kimi kəsib, formasını da dəyişmişdim, amma əvəzində atamdan yaxşıca bir şapalaq yemişdim. Vətəndə tanınmış firqə lideri, hüquqşünas, jurnalist oğlu olmaqdan bezmişdim. “Küçələrə düşmə”, “tərbiyəsiz uşaqlarla oynama”, “söyüş söymə” kimi nəsihətlərdən bezmişdim. Hələ neçə dəfə ürəyimdə, kaş bir kasıb adamın uşağı olaydım demişdim.

Restoran nə yaxşı oldu...

– Get işkəmbə¹² gətir!

– Bəyə salfet ver...

– Qabları yu...

– Soy bu soğanı!

Niyaziylə işləri bölüşdürmüşdük. Səhərdən günortaya qədər o qab yuyar, mən qarsonluq edərdim, günortadan

¹²Dananın qarnından bişirilən yemək

sonra qablar mändə, qarsonluq onda. Bundan əlavə, dükan-bazara da mən gedərdim, bulaqdan suyu da mən daşıyardım. Şübhəsiz, iş bölgüsündə işin çoxu mənim payıma düşürdü, amma bunu məxsusi belə etmişdik... Niyazi zəif idi, uşaq vaxtı ağır xəstəliklər keçirmişdi. Bəzən yatıb qalar, restorana məndən çox sonra gəlib çıxardı. Axşamları da adətən məndən tez qayıdardı.

Bizim restoranın üstü, qarşısı böyük binalarla əhatə olunmuşdu. Günün istənilən saati rəngbərəng dekolteli, dodaqları boyalı, qəhqəhələri ətrafı götürən, arada bir dava edən, ağız siqaretli qadınları küçədə görmək olardı. Tez-tez gəlib keçən təmiz, səliqəli maşınlar bu qadınlardan bir neçəsini mindirib gedərdilər.

Bizim restorana bitişik binada, köhnə paşalardan birinin qızı olduğunu deyən bir qadın yaşayırdı: Naciyə. Bu da digərləri kimi dodaqları boyalı, ağız siqaretli idi. Lakin bu digərlərindən gözəl deyildisə də, türk dilində çox səlis danışırdı. Tezliklə dostlaşdıq, bizə həyatını danışdı: Vəhdəttin paşalarından birinin qızı imiş. Atası vətəndən qaçıb, əvvəl Misirə gediblər, sonra Şama... Şamda atası

ölüb. Anası və kiçik qardaşlarıyla tək qalıb... Amma o bütün bunları elə saf, elə səmimi danışdı ki... Arada ağladı, az qalmışdı bizi də ağlatsın...

Mənim ən çox xoşuma gələn qara gözləri idi. Parlaq, nəm gözlər... O restorana gələndə Sürəyya ustada da dəyişiklik hiss olunurdu. Heç vaxt gülməyən üzü yumşalardı. Naciyə isə bir stul çəkər, ayağını ayağının üstünə aşırıb oturur, ya kranın yanındakı güzgüdə özünə baxar, ya da qazdakı qazanların qapağını qaldırıb yeməklərə baxardı... Mənə elə gəlirdi ki, Sürəyya usta onu mənə qısqanır. O haçan gəlsə usta məni ya bazara, ya su gətirməyə yollar, göndərməsə də mütləq bir iş buyurardı. Düzdür, mən işləməyi xoşlayırdım, amma Naciyənin yanında yox. Əslində, heç Naciyə ona fikir verən deyildi...

Bütün cəhdlərinə baxmayaraq, mütləq mənim yanıma dürtülər, çənəmi, yanağımı oxşayar, mənə söhbət edərdi. Gözaltı ustaya baxardım, kişi hirsindən dəli olardı... Niyaziyə gələndə isə... Onu saya alan deyildim.

Sürəyya ustanın bazara getdiyi günlərin birində Niyaziylə restoranda ikimiz qalmışdıq. O qab yuyurdu,

mənsə güzgünün qabağında saçımı isladım darayırdım. Naciyə gəldi. Güzgüdən gördüm. Sinəsi çox açıq olan ağ dekolteyədi, başında da çəhrayı şlyapa. Yanıma gəlib qolunu boynuma doladı, üzünü üzümə dayadı, güzgünün önündə bir müddət belə vəziyyətdə dayandıq. Bədənimin hər üzvü titrəyir, alışıb yanırıdım.

– Çox utandın? – deyə soruşdu. Cavab vermədim.

– Bu gün, – dedi, – günorta yeməyimi sən gətirsən olmaz? – və yanağımdan öpdü.

Niyazi restoranın arxa hissəsində, heç nədən xəbərsiz, başı mahnı oxumağa qarışmışdı. Naciyə: “O kimdi?” – soruşdu. “Qardaşımdı,” – dedim. Yanına getdik. Mahnı oxuya-oxuya qab yuyurdu. Naciyə:

– İşin avand olsun, dost! – dedi. Niyazi həyəcanla arxaya çevrildi. Qarşısında Naciyəni görəndə qıpqırmızı oldu. Sulu əllərini önlüyünə silir, təqsirkar baxışlarını yerə endirmişdi. Naciyə onun da saçlarını sığallaya-sığallaya mənə baxdı:

– Sən də qab yuyursan?

Niyaziyə baxıb qeyri-ixtiyari “xeyr” dedim. Niyazi göyərdi:

– Xeyr, – dedi, – xeyr? – Naciyyəyə baxıb, – yalan deyir, bacı, səhərlər mən yuyuram, günortadan sonra o... Özünü sizə göstərir!

Heç Niyaziyə əhəmiyyət də vermədi... Qazanların yanına keçdi, qapaqlarını açıb yeməklərə baxdı, sonra fit çala-çala çıxıb getdi.

Niyaziylə tək qaldıq... Bilirdi ki, əvəzini çıxacam. Hələ də qabların yanında, ayaq üstə, narahatlıqla gözləyirdi.

– Neylədin, əə? – soruşdum. Döyməyimdən qorxdu.

– Sən yumursan, guya? – mızıldandı.

Ona bir-iki şillə vura bilərdim, amma dəvədən böyük fil var idi. Onu bir fahişəyə görə döydüyümü biləndən sonra atamın necə hirslənəcəyini bilməyəcək qədər gic deyildim.

Abunələrin günorta yeməyi hazır idi. Naciyənin sinisinə sarıldım. Niyazi sakit qalar heç?

– Qoy yerə onu, – dedi, – sarılma!

– Bu gün də mən aparacam! – dedim. – Sən o birini apar.

Sürəyya usta ona imkan vermədi:

– Yox, yox, – dedi, – bu da təzə çıxdı? Bu uşaq uzağa gedə bilməz axı.

– Uzaqlara hər gün mən, hər gün mən, – deyib əl çəkmədim, – yaxınlara həmişə o aparsın, aldığı bəxşislər də cibinə...

Niyazi:

– Vallah, bəxşiş-zad vermirlər, qardaş, – dedi. Elə əsəbi idim ki, ağızımdan gözlənilməz bir söyüş çıxdı. Sürəyya usta belə təəccübləndi. Niyazi ağlamağa başladı.

– Sən görərsən, görərsən... Atama deyərəm, o bilər neyləyər...

Ürəyimə bir qorxu girmişdi. Birdən doğrudan da desə?

Barın padnosunu götürüb restorandan çıxdım. Niyazi ilə axşama kimi danışmadıq. Axşam müştərilər yeməklərini yeyib, abunələr dağılışandan sonra mən qabları yumalı idim. Niyazi mənə tərs-tərs baxıb Sürəyya ustaya:

– Allaha əmanət ol, usta! – dedi.

Mənə də “sənə göstərərəm” tərzində baxıb getdi. Qabları-zadı atıb mən də dalınca getdim... Vəziyyət xarab idi...

Hər yer tərtemiz... Yaşıl tramvaylar xətlərdə mavi şimşəklər çaxdıraraq şütüyür, ətrafda hərəkət edən insanlar... Ona barın düz qabağında çatdım. Bir banansatandan banan alırdı. Qolundan yapışdım, hirsələ çəkdi.

– Kişisənsə, yalvarma... – dedi.

Kişiydim, kişiydim amma...

Yenə dalınca düşdüm. Pul verib, qozlu halva alandan sonra zorla atama xəbər vermək fikrindən daşındıra bildim.

Kaş belə etməyəydim. O vaxtdan sonra mənə necə lazımdır hökmranlıq etməyə başladı. Əvvəllər hər əmrimə “yaxşı” deyən, səsini çıxarmadan yerinə yetirən uşaq, indi mənə söz güləşdirirdi.

“Bir stəkan su ver” desəm, “Ayağın sınmayıb ki, özün götür” deyərdi artıq. Hələ bir dəfə “ Səhər də qabları sən yu bundan sonra... Saçını darayıb oturmaqla deyil e, iş-zad görmürsən heç!” – dedi.

Sürəyya ustaya:

– Usta, – dedim, – buna de, gedib heç olmasa suyu daşısın!

Sürəyya usta çiyinlərini çəkdi:

– Atası bilər.

Ümidim əməlli-başlı üzölmüşdü. Niyazi restorana elə bil bəzək üçün gəlirdi... Saçlarını darayır, yeməxananın qabağına stolu qoyur, əlaa... Ancaq Naciyə ilə digər yaxında yaşayan abunələrin yeməklərini aparır, aldığı bəxşisləri də cibinə qoyurdu.

Mən isə qarın təmizləməkdən, su daşımaqdan, qab yumaqdan başımı qaldıra bilmirdim. Bir gün:

– Ay Niyazi, – dedim, – heç olmasa, sabah bu qabları sən yu...

Çiyinlərini çəkib:

– Mən onsuz da zəifəm, yoruluram, bir də... Atam dedi ki, çətindisə işləmə, oğlum.

– Bəs indi nolacaq? Sən bura bəzək üçün gəlirsən?

Adamı səbirdən çıxaran soyuqqanlılıqla:

– Neyləyim, – dedi, – atam elə tapşırıb...

Atam hə? Sənin atanın...

Daha nə saç daramaq, nə o, nə bu... Arada yeməxananın qabağında qoyub oturduğum stul var idi, onu da Niyazi ələ keçirmişdi... Hələ bir gün Naciyənin yanında:

– Sən get qabları yu da, – dedi, – yemək nəylə veriləcək?

– Əə, – dedim, – danışığına fikir ver, kənəf...

– Keçən dəfəki söyüş yadımdadı hələ... – dedi.

Bu iş çoxdan iy verməyə başlamışdı. Bütün bunlara bir son qoymalı idim. Elə etməliydim ki, heç kəs heç nə duymasın.

Aradan bir həftə keçdi. Həmin gecə evə bir az gec qayıtmışdım. Niyazi xəstələnmişdi. Atam başının üstündə, qolunu əlinə alıb... Məni görən kimi:

– Bu uşaq niyə xəstədi, hə? – deyə soruşdu.

– Bilmirəm, – dedim.

– Bilmirsən, hə? Mən sənə göstərərəm bilməməyi...

Allah bilir necə çalmısan uşağı ilan kimi...

Beynimdə şimşək çaxdı, elə bil. Anamı bir kənara çəkib:

– Niyazi yeməxanada çox yorulur, tərləyir, özünü soyuğa verir, – dedim, – onsuz da zəifdi... Siz onu göndərməsəniz pis olmaz...

Anam:

– Amma axı oğlum, bu dəfə də bütün işlər sənin boynunda qalacaq!

– Heç nə olmaz... – dedim, – əsas qardaşım xəstələnmişin...

O vaxtdan sonra Niyazini yeməxanaya göndərmədilər. İş ağır olsa da...

Yeməxananın bankrot olmasından bir ay keçirdi. Bir yığın qazan, qrafın, çəngəl-bıçaq satmışdıq. Həm onların pulunu, həm də Niyazinin qazandığı gündə yeddi-səkkiz Suriyini¹³ çox qənaətlə xərcləyirdik.

Niyazi səyyar satıcılıq edirdi, mən isə bika idim. Atamın tanışlarından biri mənə bir iş tapacağına söz vermişdi, amma ondan da səs çıxmıyanda mən yenə əvvəlki kimi balığa getməyə başladım.

¹³Suriya pulu

Bazar günü idi. Hava tutqun və soyuq idi. Zeytun mövsümü olduğuna görə yerlilər uzun çubuqları, hörmə qamış səbətlərilə zeytun çırpmağa gedirdilər. Balıqtutanım çiynimdə, əllərim ciblərimdə, iliklərimə qədər üşüyərək nəm küləyə qarşı irəliləyirdim.

Hərəsi bir oyuncaq kimi qəşəng, nəhəng binaların aralarından keçib körpümə düşdüm. Beton körpüdə balıqçılar sırayla oturmuşdular. Sağda, təyyarə anqarının qarşısındakı qayalığa tərəf getdim.

Dəniz coşmuşdu... Kül rəngli dalğalar köpüklənə-köpüklənə gəlir, qayalara çırpılıb parçalanırdı. İslanmış çəkmələrimi suyun gəlib çata bilməyəcəyi qumluğa basdırıb qayaların ən hündürünə dırmaşdım. Qarmağıma soxulcan keçirdim və qurğuşunu var gücümlə dənizə atdım.

Yağış əvvəl çiskin kimi başladı, getdikcə qudurdu... Toxunma pencəyim islandıqca sərt külək içimi titrədirdi. Qamışı qayalardan birinin koğuşuna salıb, qarmağı dənizdə qoyub ayağa durdum. Təyyarə anqarının yanındakı çayxanaya pənah gətirdim. Çayçı – kobud bıqlı bir kişi – mənə tərs-tərs baxandan sonra Ərəb dilində nəsə dedi.

– Ene mablarif,¹⁴ qardaş... – dedim.

– Hatıraküm...¹⁵ – dedim.

Kişi bir az hirsləndi. Əlindəki kakosdan düzəldilmə nargiləni piştaxtanın üstünə qoydu.

– Ente Ermeen? – deyə soruşdu. – Yallah ruh min hoon.¹⁶

Yağış olduqca bərk yağdı.

– La... – dedim, – ene Türk...¹⁷

Kişi yumşaldı, kürəyimi oxşadı. Bərbad türk dilində:

– Veled, sen nereli? – deyə soruşdu.

– Adanalı...

– Tayyip... Mən müharibədə, əsgər orda.

Cibindən bir az anaşa çıxarıb, ovcunda parçalayıb ovdu, nargiləsinin başındakı tütünə qarışdırdı, odladı.

¹⁴Mən ərəbcə bilmirəm.

¹⁵Yaxşı yol.

¹⁶Sən ermənisən? Get burdan, yeri.

¹⁷Xeyr, mən türkəm.

Dərindən nəfəs aldıqca gözləri xırdalaşır, qarashın üzü ağarırdı.

Heç nə danışmırdıq... O, çalxalanan dənizə baxırdı, mən isə üstümə bütün ağırlığı ilə çökən bu kül rəngli günün qəmli təsiri altında idim... Belə nə qədər vaxt keçdi, bilmirəm, yağış sakitləşib mən çayxanadan çıxanda:

– Maasselami...¹⁸ – dedi.

Balıqtutanımın yanına gəldim. Qamış necə qoymuşdum elə də qalmışdı. İpi yığdım. Qarmağa təzə soxulcan keçirdim, qurğuşunu təzədən dənizə atdım.

Göy üzü hələ də tutqun idi. Bir Çuxurova mahnısı oxumağa başladım. Yadıma vətənim düşdü... Məktəbim, Cin Məhmət, Kürd Ado, Kertiş Sürəyya, Cin Məhmətginin məhəlləsindəki tozlu ərazi... Gözlərim doldu. Nəhayət, Beyrut... Axşama yeməyimiz yox idi. Heç olmasa bir balıqla qayıtmalıydım...

Birdən kimsə adımı çağırdı, çevrildim, Virjin. Xəstə anası ilə bizim evin dalındakı dəmir köşklərdən birində

¹⁸Yaxşı yol.

yaşayan erməni qızı. Çılpaq ayaqlarıyla sərt qayaların üstüylə qaçıb yanıma gəldi. Nazik xələti çirkli idi, saçları da dağınıq...

– Bura bax, – dedi, – səhərdən bir dənə də tuta bilməmişəm!

Əlindəki qırıq balıqtutanı göstərdi.

– Kim qırdı?

– Bir mundar ərəb var orda, o qırdı...

Hıçqıra-hıçqıra ağlayırdı. İpi balıqtutandan ayırdım, yumaq edib xələtinin cibinə saldım...

Di gülə-gülə...

Hava qaralırdı. Birdən təyyarə anqarının fiti acı-acı çalınmağa başladı. Bu fit Avropa səfərindən qayıdan dəniz təyyarəsinin limana yaxınlaşdığını bildirirdi.

Virjin iri, qara gözlərini mənə zillədi:

– Sən də tuta bilmədin?

– Tuta bilmədim...

Dənizə tərəf çevrildi, külək saçlarını yelləyirdi.

– Anam xəstədi... – deyə mızıldandı.

– Nəyidi?

- Sınəsi tutulur, qan tükürür...
- Niyə xəstəxanada saxlamırsız?
- Bizim pulumuz yoxdu axı...
- Bəs qohumlarınız?
- Heç kimimiz yoxdu... Əmilərim var ancaq...

Amerikada...

- Bəs?..
- Bizi yaddan çıxarıblar...
- Niyə?
- Varlanıblar...
- Doğrudan aa... Bizim də varlı qohum-əqrəbamız var,

vətəndə...

- Siz varlı olmusuz?
- Varlı idik... Tarlamız var idi, maşınımız...
- Bəs indi niyə belədi?
- Bilmirəm... Yəqin Allah belə istəyib...

Virjinin gözləri parıldamağa başladı:

- Anam üç il də yaşasa kaş...
- Nolacaq ki, onda?
- On dörd yaşında olacam...

– Bunun anana nə dəxli?

– Şinorik bacı deyir ki, üç ilə əməlli-başlı pul qazana bilərəm...

Çirkli ayaqları qalın və ağappaq idi. Davam edirdi:

– O on üç yaşında başlayıb...

– Nəyə?

– Gecə evinə adam gətirir...

– Yəni fahişəlik... Fahişə olmaq istəyirsən?

– Yoox... Anama baxa bilmək üçün...

Dəniz ulayırdı. Uzaqlarda bir sal suyun üzərində ucalır, sonra gurultuyla parçalanan dalğaların uçurumunda itir, bir az sonra yenə üzə çıxırdı...

Virjin hələ də dənizə baxırdı. Bir ara mənə sarı döndü. Nəsə demək istəyirdi ki, iri bir dalğa burula-burula gəlib ona çırpıldı. Qız özünü saxlaya bilməyib qucağıma yığıldı, ikimiz də su içində olduq.

– Gəl, – dedim, – gedək daha... Bizə dənizdən çörək yoxdu bu gün...

Elə dururduq ki, mənim balıqtutanım yerindən möhkəm oynadı: o dəqiqə ipi çəkdim, qarmağa böyük bir balıq

keçmişdi. Sevincək çıxardım, qarnını yardım. Virjin hərəkətlərimə heyranlıqla tamaşa edirdi.

Ayağa qalxdım. Quma basdırdığım çəkmələrimi götürdüm. Havada şaxta hiss olunurdu artıq. Çənəsi çənəsinə dəyən Virjin:

– Donuram... – dedi.

Nəm pencəyimi çıxarıb onun yaş çiyinlərinə atdım.

Şəhərin bütün işıqları yanmışdı. Bürc meydanını keçdik. Res Beyruta gəlib çıxdıq. Türkiyə səfirinin müavininin evi qarşısından keçəndə Niyaziyə rast gəldik.

– Cəmi-cümlətani bircə dənə? – deyə soruşdu.

– Neyləyim, – dedim, – dəniz elə coşmuşdu ki...

– Biz axşama kimi ayaq döyək, o boyda Beyrutda yol ölçək, cənab bircə balıqla qayıtsın...

Cavab vermədim. Bizlə birlikdə yeriməyi özünə sığışdırmırmış kimi addımlarını yeyinlətdi. Virjin:

– Qardaşın yaman təkəbbürlüdü aa! – dedi.

Hava, demək olar, tamam qaralmışdı. Bizim evə dönən tinin başındakı Nasrani baqqal lüks lampasını yandırmışdı.

Pencəyimi Virjindən aldım. Elə ayrılırdıq ki, birdən əlimi tutdu:

– Sənə bir şey deyim?

– De...

– Bəs birdən eləməsən?

– Bəlkə də edəyəm...

Ah çəkdi:

– Anam bu gecə öləcək...

– Ağzını xeyrə aç, ay dəli...

Boynunun ardından su damcılayırdı.

– Öləcək, ay qardaş, öləcək...

Sonra:

– Dediyyəmi edəcəksən, hə? – deyə qolumdan yapışdı.

– Demədin axı...

– Anam üç gündür acdı, heç nə yeməyib... Bu balığı versəydin kabab edib yedizdirərdim...

Dərhal uzatdım. Sevincək aldı, qaça-qaça getdi.

Ürəyimdə Virjinə yazığım gələ-gələ evə gəldim. Qapını döyəndə Allahın yəqin ki, mənə savab yazdığını fikirləşdim.

Qapını Niyazi açdı, mənı görün kimi xəbər verdi.

Atam:

– Gəl görək, hovur dəvəsi, – dedi. – Əlbəttə, səhərdən axmaq-axmaq gəzmisən, hə?

– Yoox... – dedim, – gəzmirdim, amma balıq da tuta bilmədim... Dəniz elə bərbad idi ki...

Niyazi özünü ortalığa atdı:

– Cəmi-cümlətanı bir dənə tutub... Bizim ayaqlarımız qırılır bütün günü gəzməkdən...

Atam anamgilə çəmkirdi:

– Qar yağıb qapını tutub, nədi? Lazım gəlsə manqalın içinə də girin, bu balığı kabab edin!

Anam balığı istədi.

– Nə balıq, – dedim, – balıq nə gəzir?

Atam Niyaziyə çevrildi:

– Bəs deyirdin, əə, bir balıq tutub?

– Mən nə bilim, neyləyib... Yolda gördüm, əlində bir balıq var idi...

Atam başımın üstündə durdu.

– Tuta bilmədim ki...

Niyazi:

– Həə, tuta bilmədin kii... Bu erməni qızı ilə gəmiridin?

Demədin ki, bircə dənə tuta bilmişəm?

Çarəsiz halda:

– O qıza verdim, – dedim, – anası üç gündür ki...

Atam coşdu:

– Evdə qaz yox, çörək yox, şirni yox, əldə qalmayıb, ovucda qalmayıb, mən özümü öldürürəm ki, görən nə edim, sənsə durub camaatın qəhbəsinə əliaçıqlıq elə! Sən Allahsan pay verirsən əə!

Və mükəmməl bir zərbə.

Gecənin yarısına kimi eləcə deyindi.

Yerimə girib yorğanı başıma çəkdim.

– Bu necə dünyadı? – deyə fikirləşdim. – Bütün günü yağışın altında su içində ol, titrə, öl, hələ bir döyül, danlaq eşit...

Gecə yuxuma Virjin girdi. Ağappaq dişlərini göstərərək gülürdü.

Res Beyrutdakı evimiz bir otaqdan ibarət idi. Atamın yeri küçə qapısından girən kimi beton dəhlizin sağ küncündə

idi. Qabağında həmişə bir qaz sandığı, qaz sandığının üstündə cürbəcür dərman şüşələri, balaca-balaca dəftərlər, üzləri yazılı yumru qutularda tozlar, ayaqqabı mazları, bardaqlar, müxtəlif ölçülü qələmlər, yazılı kağız parçaları, basdırma qırıntıları...

Sandığın altında göy cızıqlı, ağ, hörmə çul sərilmişdi. Köhnə bir nimdər... Bu nimdər atamın uşaqlığından qalma imiş, atam “Bu nimdərdə anamın, vətənimin qoxusu var!” deyərdi.

Gecəyarısına qədər, bəzən lap uzun vaxt oxuyar, çox az yatardı. Gələndə bütün kitablarını gətirmişdik. Dörd bir yanı Səbilürrəşid, Siratimüstəqim kimi qara üzlü məcmuə kolleksiyaları, cild-cild tarixlər, kənarları haşiyəli Tövrət, Qurani-Kərim, İncil, Zəbur, İmam Qəzali, Mühiddin Ərəbi və başqa müəlliflərin kitabları ilə dolu idi. Qırmızı qabının kənarlarında siqaret yanığı olan bir qalın Tarixi-Siyasi vardı ki, onu heç əlindən yerə qoymazdı.

Digər tərəfə keçəndən sonra mədəsində dözülməz ağrılar başlamışdı. Konsulxanamızın həkimi bəzi dərmanlar məsləhət görmüşdü, amma apteklər ovucla pul istəyirdilər.

Atam öz həyatını reseptini köhnə tibb və nəbatat kitablarından tapdığı, bəzi yerli ot və aktar¹⁹ tozlarını qarışdıraraq əldə etdiyi dərmana borclu olduğunu deyərdi.

Atamın bir adəti vardı: cümə günləri hamımızı yığlib çəmənliyə aparmaq. Bu xasiyyətini vətəndə heç sevməzdim. Beyrutda da elə... Yeməklərimizi səbətlərə yığardıq, ver əlini Fısdıqlı... Fısdıqlıda bizim kimi ağacların altında yemək yeyən bəzi türk ailələri ilə rastlaşardıq. Belə vaxtlar anamla bacılarım üçün şənlik olardı. Hələ o ailənin bacılarımla yaşlı qızları vardısı, bacılarım neçə aylardır sıxılıb qaldıqları damdar otaqlarından çıxmağın coşqunluğu ilə gül yağar, dəstələr düzəldərdilər. Adana çiy küftəsini çox vaxt çəmənlikdə yeyərdik... Kişilər ayrı oturardılar. Vətəndən danışar, köhnə günləri yada salardılar. Bu arada atam bir yol tapıb söhbəti dinə gətirər, qara üzlü dəftərini çıxarıb yazdığı ayə və hədislərdən hissələr oxuyar, onları təzədən şərhü-izah edəndə həyəcanlanardı. O həyəcanlandıqca uzaqda və yaxında oturanlar, yoldan

¹⁹bitki

keçənlər maraqla göstərər, gəlib dinləyənlərin sırasına qoşulardılar.

Bu adamlara, bəzən xaxam, keşiş, bəzən də mollalar qarışırdı. Min illərdir araşdırılıb mübahisə mövzusu olan məsələlər yenə müzakirə olunur, nəfəslər tükənər, saatlar keçər, lakin nöqtəsi qoyulmadan gün bitərdi.

Ramazana ayında idik...

Qarşımızdakı böyük malikanədə bir varlı sərraf yaşayırdı. Olduqca dindar adam idi. Arabir iftara çağıranda bolluca pay alardıq. Atamın isə çox vaxt iftardan qayıdanda halı pisləşərdi.

Bayram qışa düşmüşdü. Geyim-kecimimiz pərişan vəziyyətdə idi. Mən hələ də işsiz idim. Niyazi isə atamın pula gedən kitablarını çoxdan satıb qurtarmışdı. Atamla anam bütün gün ölçüb-biçirdilər, lakin... Nə bir iş qapısı açılır, nə də vətəndən gözlədiyimiz yardım gəlib çıxırdı.

Arifə günü²⁰ evə gec gəlmişdim. Yenə hansı danlaqları eşidəcəyəm deyər düşünə-düşünə qapını döydüm. Evdə

²⁰Bayramdan bir gün qabaq

həmişəkindən fərqli bir sükut vardı. Üzbəüz qonşunun bütün işıqları yanırdı. Yanıqlı bir səs Quran oxuyurdu və mərmərin üzərində yeriyan takunya²¹ səsi gəlirdi.

Başında ağ örtük olan, üzü saralmış ortancıl bacım dəhşət içində qapını açdı.

– Tez ol, qardaş, – dedi, – atam ölür!

Qaçdım. Otaq həmişəkindən nəm, atam yorğan-döşəkdə...

– Eeeeh, eeeh övladlarım, eeh...

Başının üstündə duran anam ağlayırdı, qızlar ağlayırdı, yanında Niyazi, Niyazi də ağlayırdı. Bu ara anam xəbər verdi:

– Oğlun gəldi, bəy, görürsən yanındadı, bayaqdan soruşurdun...

Atam qıpqırmızı qızarmış gözləri ilə baxdı:

– Hanı? Hardadı? Hansı?

– Bax, burda, yanındadı, böyüyü...

Qollarını mənə doğru uzatdı:

²¹Taxtadan düzəldilmiş ayaqqabı

– Oğlum, – dedi, – atanız daha ölür... Yetim qalırsız... Sənə çox zülm etmişəm, çox döymüşəm səni... Halal elə haqqını... Sizə dünya malı qoya bilmədim. Yazı, qismət belə imiş... Ağlını başına yığ, anandan muğayat ol, bacı-qardaşlarına zülm etmə, onları qanadının altına yığ. Məbadə bir-birinizdən ayrılarsınız... Vətənə, qohum-əqrəbaya yazın, atamız öldü deyın, heç kimimiz yoxdu deyın, pul istəyin, qayıdın vətəninizə!

Anamla bacılarımın ağı səsləri ucaldı. Mənə gələndə isə – mən bəlkə onlardan da çox kövrəlməyimə baxmayaraq, susub qalmışdım, ağlamaq istəyirdim, bacarmırdım. Ağlamağı uşaq işi hesab edirdim, amma belə bir vəziyyətdə – hamı hönkürəndə taxta kimi dik dayanmağın da yersiz olduğunu hiss edirdim. Başımı çevirib gözlərimə tüpürcək sürtdüm. Belə etməsəydim, yenə “daş ürəkli” deyəcəkdilər...
Atam:

– Məni də, – dedi, – mümkün olsa, mənim ölümü də aparın, məni qürbətdə atıb getməyin!

Neçə həftədir ki, anamın bütün təsəllilərinə baxmayaraq, bayram yaxınlaşdıqca atam daha çox

kədərlənir, “uşaqlarına bayramlıq ala bilmədiyinə görə” içini gəmirirdi. Həmin səhər bacılarımdan ən kiçiyi ilə Bürc meydanından keçirmişlər. Əllərində kuloklar, yanlarında uşaqları, sevinclə ora-bura tələsən adamlar – şübhəsiz, atam ancaq bu cürlərini görüb – onun yadına keçmiş günlərini və bizi salıb, həm də həmişəkindən daha çox...

Birdən gözü qaralıb və başı gicəllənib, yığılıb. Bacım ağlamağa başlayıb... Ətrafdakılar yığışib... Bacımdan ünvanımızı soruşublar, hardan bilsin... Beləcə bir xeyli vaxt keçib, nəhayət, atamı tanıyan bir erməni sürücü onları evə gətirib...

– Sürücüyə pulu hardan verdiniz? – deyə soruşdum.

– Bilmirəm, – dedi anam, – nə o bir şey istədi, nə də bizim ağlımıza gəldi...

O gecə səhərə kimi atamı gözlədik. Arabir huşu gedir, sayıqlayırdı. Yenə huşu getdi, ayıldı, bizi öpdü, hərəməzdən ayrı-ayrılıqda halallıq istədi.

Səhər yüngülvarı bir soyuqla başladı. Anam birinci kiçik bacımı geydirdi, parçaların içindən birini götürüb lent kimi kəsərək saçına bağladı. O biri qızlar da bir həftədən bir

geyindikləri əzilmiş, süzülmüş, gül basmalı xəzlərini geydilər. Atam yorğan-döşəyin içində oturmuşdu, yorğanı da çiyində. Yenə xəstələnməsin deyə, şən görünməyə çalışır, özümüzü sakit aparırdıq...

Küçədə tələsən ayaq səsləri... Dindarlar bayram namazına tələsirdilər... Bu ara atam:

– Ay arvad, – dedi, – bir az qəhvə yoxdu evdə?

Anam başını aşağı salıb, gözünü əsgü boğçasına zilləmişdi... Atam mızıldandı:

– Elə ürəyim istədi ki...

Üzbəüz sərrafgilə əl öpməyə gedəcəkdik... Bunu bizə nə atam, nə da anam demişdi, amma əl öpüb bayramlıq almaq ehtimalı hamımızın ağına gəlmişdi.

Əvvəlcə atamla anamın əllərini öpməliydik. Əvvəlki kimi yaş sırasıyla düzüldük. Birinci mən, məndən sonra Niyazi, sonra da qızlar... Əvvəl atamın, sonra anamın əlini öpdük. Onlar da bizi öpdülər və “Allahın bundan yaxşı günlər göstərməyini” istədilər.

Atam mətin görünürdü. Anamsa yaşarmış gözlərini gizlətməyə çalışırdı. Küçəyə çıxdıq. Günəş şüaları nəm

asfaltda bərq vururdu... Malikanənin qapıları taybatay açıq idi. Girən, çıxan... Qapıda iri bıçlı, fəsli iki buyruqçu... Qapıdan girdik, utana-utana, ağır və ağappaq daşların üstü ilə həyətdən keçdik. Elə pilləkənləri çıxırdıq ki, buyruqçuların ikisi də birdən qaçıb qabağımızı kəsdilər.

– Gedin, yallah, yeriyn gedin!!! – dedilər.

Yəqin elə bilmişdilər ki dilənçiyik... İri malikanə başıma fırlandı, başım gicəlləndi... İki bacım o dəqiqə çevrilib getməyə başladılar. Ən balacamız isə hələ də pillələri çıxmağa cəhd göstərirdi ki, kişilərdən biri onun qolundan çəkib küçə qapısından bayıra çıxardı. Niyazi qapının yanında idi, gömgöy göyərmiş, tərs-tərs baxırdı.

Mən də çıxdım... Məhv olmuş qürurum, tapdanmış mənliliyimlə biabır olmuş, günah işlətməmiş insanlar kimi dayandım.

O an ağılımdan nələr keçmədi, nələr?

Çox şeylər... Bu çox şeylərin içində yəqin ki, bu malikanəni içindəkilərlə birgə partlatmaq da vardı.

Fikrə getmişdim... Bir də baxdım ki, ən kiçik bacım yanımda yoxdu. Üzbəüzdə, bir qoz halvaçısının piştaxtası

yanında, halvalara baxırdı. Çağırmağa macal tapmamış, bir kişi göründü, yanında iki uşağı... Halvaçının yanına gəldilər. Kişi uşaqlarına halva aldı, bizimkindən də xoşu gəldi, ona da bir parça halva verdi. Bizimki ildırım sürəti ilə gəldi:

– Halvama bax, – dedi, – baax halvama... Ordakı əmi verdi... Adamlar getdikcə daha da çoxalırdı. İçindən uşaq mahnıları və uşaq gülüşləri daşan bir yük maşını keçdi. Uzaqlarda zurna, nağara səsləri... Parlaq günəş şüalarının altında ətraf hər yer getdikcə istiləşirdi.

Evə qayıtdıq. Atam hələ də yorğan-döşəkdə, anam yanında, söhbət edirlər – anamın gözləri yaşlı... Atam “noldu” deyə soruşmadı. Amma yəqin, vəziyyətin nə yerdə olduğunu baxışlarımızdan başa düşmüşdü ki, birdən-birə hər ikisinin baxışları sönükləşdi. Anam:

– Gözləri kor olsun... – dedi.

Elə bu vaxt kiçik bacım əlindəki halvayla atama yaxınlaşdı:

– Sən necə atasan eey, – dedi, – camaatın atası cicidi...

Atam güclü zərbə almış kimi pərt, boş gözləriylə donub qaldı. Otağın içində qorxuya, ümitsizliyə bənzər nəşə uçuşdu...

O gündən sonra atam düz iki ay yatağa düşüb, qızdırma içində sayıqladı.

XI

Beyrutun xətkəşlə çəkilməmiş kimi dümdüz, daim sıxlıq olan prospektlərində pulsuz-parasız gəzəndə çox vaxt oyuncaq dükanının vitrininin qabağında saatlarla fikrə gedərdim. Papağım ənsəmə sıxılmış, əllərim cibimdə, bütün gözəlliklər haqqında, lakin onlara sahib olmaq ağılıma da gəlmədən – axmaqlıq! – düşünərək Beyrut prospektlərində gəzişərdim.

Səhər açılardı, evin zülməti, ən çox da atamın iynəli baxışlarından canımı qurtarmaq üçün çox vaxt o yatanda çıxıb küçələri gəzər, iş axtarardım... Amma iş nə gəzir?.. Ana dilindən başqa dil bilməyən, dalğın, avara bir uşağa kimdi iş verən? Özümü “İki uşağın dövrü-aləmi”ndəki Jano kimi güclü, Yanık kimi kəndirbaz hesab etməyimə, iş istədiyim müdirlərin həddən artıq bərəlməmiş gözləriylə qatbaqat buxaqlarına bığ altdan güləcək qədər ağıllı

olmağıma baxmayaraq, bu tip insanlardan ürkərdim. Mən gah erməni məhəlləsinə, gah portaqal bağçaları içindəki keşiş məktəbinə, ordan Külliyyəyə qalxar, balıqçıların sırayla düzülüb balıq tutduqları körpüyə dəyər, axşam hava qaralanda evə qayıdardım. Yenə belə günlərdən biri idi... Parlaq günəş, mavi səma, büllur kimi dəniz və nəhəng binaların heyranlığını içimdə saxlayaraq istəməyə-istəməyə evə qayıtdım. Atam həmişəki yerində, kitab və qəzet yığınları arasında idi. Hələ lampa yandırmamışdılar. O bu nəmişliyin, əlaqaranlığın içində bir əsəb və söyüş topasına bənzəyirdi. Ona hiss etdirmədən otağıma sürüşmək istəyəndə birdən:

– Sabah heç yerə çıxma! – dedi. – İbrahim əfəndi gələcək, – və o dəqiqə əlavə etdi, – sənə iş tapıb!

Birdən-birə elə sevindim ki... Elə bil “Hazırlaş, sabah Adanaya gedirsən!” demişdilər.

Ona, hər dəfə aralananda mənə söyüş yağdıran dodaqların iri gövdəli, qaşqabaqlı, qalın səsli sahibinə daha diqqətlə, ürəyim sevincdən atlanaraq baxdım. Birdən-birə gözümdə elə sevimli hal almışdı ki... Daha onun haqqında

pis şeylər fikirləşməyəcəkdim, ürəyimdə söyməyəcəkdim də... Haçansa “ölür cəhənnəmə ölsün” deyə düşündüyümə görə peşman oldum. İbrahim əfəndinin mənə iş tapmağı xəbərini müjdələyən bu adamı, indiyə kimi elədiyi zülmərə, söydüyü söyüslərə görə bağışlamışdım. Elə bağışlamışdım ki, bu dəqiqə boynunu qucaqlamaq, “Atacan, atacan... Bilirsən sənin barədə ağılımdan nələr keçmişdi...” deyə bütün düşüdüklərimi danışmaq, ondan bağışlamağını istəmək, əllərini öpmək, ağlamaq üçün qarşısını güclə ala bildiyim bir istəklə qovrulurdum. O isə getdikcə qaranlıqlaşan dəhlizdə kitablarına aludə olmuşdu. Ürəyimi titrədən sevinci görmür, ağılımdan keçənləri eşitmirdi, şübhəsiz... Başını qaldırıb mənə baxdı, baxdı, baxdı:

– Niyə, – dedi, – niyə yerə yapışıb qaldın elə? İşləmək sərf eləmir həə? Avaralıq iliyinə işləyib... Bunu yaxşı yadında saxla, heç bir ata on yeddi yaşlı övladını saxlamağa məcbur deyil! Sabah İbrahim əfəndiyə birgə gedəcəksən və işə başlayacaqsan... Yeri, marş!

Ona qarşı məhz o an hiss etdiyim bütün yaxşı şeylər, mərmərə düşən bir şüşə kimi çilik-çilik oldu. Kaş belə

hərəkət etməyəydi... Belə hərəkət etməsəydi, yəqin ki, onu sevməyə davam edərdim.

Sonra?

Sonra pis, çox pis şeylər... Ölür cəhənnəmə ölsün, sevmirdim onu, hə sevmirdim, sevmirdim!

Bir söyüşü dodağımın altında təkrarlayaraq otağa, anamgilin yanına girdim.

Gecə yarını keçmişdi, təxminən. Anam və bacılarım çoxdan yatmışdılar. Arada dəhlizdən atamın boğuş öskürək səsi gəlirdi. Biz Niyaziylə qucaq-qucağa, sakit-sakit pıçıldışırdıq:

– Bu necə adamdı ee...

– Neyləsin, bizi düşünür həmişə...

– Boşla ee, nə düşünür... Sənə də ee... Halbuki bütün günü alverdəsən...

Niyazi yeddinəfərlik ailəni saxlamaq yükü altında çiyin-çiyinə olacağı birini tapacağına görə sevinirdi:

– Əşşii, – deyirdi, – həftəbaşı gələn kimi, pullar cibə, yol Fısdıqlıya...

– Əlbəttə, gedərik... Onda da futbol oynamağımıza da qarışmayacaq ki!

– Əlbəttə, qarışa bilməz. Çörəyimizi o vermir ki... Öhdəsindən gələrik... Hə?

– Gələrik, əlbəttə... Elə qışqırmağı bilir... Necə əsəbiləşirəm...

– Məni demirsən. İşdən qayıdaram, bir maraqlanmaz yorğunam, acam... Nə varsa ver...

– Dedi ki, İbrahim əfəndi sənə iş tapıb, necə sevindim, elə... – nələr fikirləşdiyimi deyə bilməzdim. – Anam yenə Tatar bərəyi bişirər, çiy köftə yoğurar... Maaşı alan kimi, ana, deyəcəm, gəl tel kadayıfı hazırla... Sən də xoşlayırsan da?

– Axmaqsan? Tel kadayıfıdır e bu...

– Vicdanla işləsəm, müdirlər görüb maaşımı da artırırlar yəqin...

– Əlbəttə... Hər işin əvvəli vicdandı...

– Eh, Niyazi, sabah olsaydı!

Yadımda deyil, əvvəl Niyazi yatdı, ya mən. Oyananda otağın ağ pərdələrinə günəş şüası vururdu.

XII

Bir vaxtlar minnət altında qalmayan atamın “Aya... Atası mətbəə sahibiydi, gəlsin oğlu damətbəə fəhləsi olsun...” deyib müdhiş dərdi içində saxlayaraq, sanki üzünə tüpürürmüş kimi danışdığı İbrahim Əfəndi gülürüz, qabarıq saçlı, ayaq üstə duranda iri bir xoruzu xatırladan, Türk dilində Ərəbcədə olduğu kimi “ayn”ları da vurğulayaraq hündürdən danışan bir kişi idi.

Həmin gün İbrahim Əfəndi qabaqda, mən arxada, Beyrutun günəşli prospektlərindən Bürc meydanına düşdük. Bir dik küçəyə döndük. Üzbəüz hündür binaların arasında qalan, tünd kölgəli ara yol idi... Bu aralıqla bir xeyli gedəndən sonra balaca-balaca aktarların,²² meyxanaların, balıq yeşikləri ilə banan həvənglərinin²³ yanında, araq və turşu iyi verən bir dalanda, dar qapısının üstündəki mərmər lövhədə ərəbcə “MƏTBƏÜL-HƏCƏRİYYƏ” yazılmış bit taxta binanın daş pilləkənlərini yenə o qabaqda mən

²²İynə, sap, dərman, ədviyyat, zərf, tütün və s. şeylər satılan xırdavatçı dükanı

²³Bir ipə keçirilmiş meyvə və ya tərəvəz bağı(ipi)

arxasında çıxdıq, birdən-birə bir mürəttibxanaya girdik. İçəridə gilyotinəbənzər böyük bir çap maşını, kağız kəsmək üçün maşın, solda – sonradan boya maşını olduğunu bildim – başqa bir təkərli, çarxlı, təptəzə maşın, qarşımda da sırasına mürəttib kassaları...

İbrahim əfəndi mürəttibxanadakılarla əliylə görüşüb, solda yarıörtülü bir qapıya tərəf gedəndə mənə:

– Gözlə! – dedi.

Əl-üzləri qara, əlləri dirsəklərinə kimi çırmanmış mürəttiblər dayanmadan işləyir, aradabir mənə baxırdılar. Ürkmüşdüm... Bir küncdə əhəmiyyətsiz, bapbalaca olub qalmışdım. İbrahim Əfəndinin gur səsi gəlirdi. Əl-üzü qapqara adamlar mənə baxdıqca elə bilirdim ki, orda niyə dayandığımı bilirlər, ürəklərində mənə gülürlər... “Başı çıxmadan, mürəttiblikdən heç nə qanmadan tanışlıqla işə düzəlmək istəyir” deyə düşünməklərindən qorxurdum.

Məni heç vaxt havadarlığa, tanışlığa öyrəşdirməmişdilər. Birinci sinifdə tənbellər cərgəsində idim, uzun müddət onların arasından çıxma bilmədim, dəyəsen, elə axıra kimi, amma bir dəfə də olsun atam nə bir

müəllimdən, nə ondan-bundan sinifdən-sinfə keçməyim üçün xahiş etmədi. Ona görə də bura qəbul olunmağında bir havadarlıq hiss edirdim, bu isə məni yerin dibinə salmaq üçün bəs idi.

Bir az sonra İbrahim əfəndi qapıda göründü, bayıra çıxdı, arxasınca gələn şişman, kifayət qədər şıq görünüşlü kişiyə məni göstərdi. Kişi üzümə də baxmadı, ancaq mənə elə gəldi ki, bircə dəfə rəngi qaçmış, köhnə botinkalarım gözücü baxdı.

İbrahim əfəndi əl-qolla izah edir, arada bir mürəttiblərə sarı çevrilir, boynunu bükürdü. Onlar da acıyaraq başlarını bulayırdılar. Ərəbcə danışdıqlarına görə İbrahim əfəndinin nə danışdığını, kişinin nə cavab verdiyini başa düşmürdüm. Ancaq hiss edirdim ki, mənim “bir yazıq qaçqının oğlu olduğumu, boş iş yeri olmasa belə, Allah xətrinə mənə bir iş verməyini” xahiş edirdi.

Hələ buruq, sarı saçlı bir gənc qızın yan qapıdan çıxması, İbrahim əfəndini görəndə kimi ayaq saxlaması, İbrahim əfəndiyə bir müddət qulaq asıb məni başdan-ayağa süzməyi mənə elə pis təsir elədi ki... Elə bil məni qadınların

qarşısında lağa qoymuş, kötəkləmiş, biabır etmişdilər. Bütün bədənim əsir, əllərim üşüyür, qulaqlarım alışıb yanırdı.

İbrahim əfəndi istədiyini edən kimi yanıma gəldi:

– Sənin işin düzəldi – amma mən də əldən düşdüm...

Mürəttibxanadakılar maraqla bizi izləyirdilər. Fikrim sarı saçlı qızla şıq müdirin söhbətindəydi. İbrahim Əfəndi isə hələ də danışdı. Məni ancaq onun xətrinə götürüblər... Yoxsa qətiyyən işçiyə ehtiyacları yox imiş... Həftəlik maaşım yüz əlli quruş suri imiş.

Sarı saçlı qız məni başdan ayağa süzürdü. Aydın mavi gözləri gözlərimə sataşanda içimdə isti nəyinsə axdığını hiss edirdim.

Qız elə bil şıq müdirin iltifatlarına əhəmiyyət vermirdi. Əgər qara iş önlüyü olmasaydı onu şirniyyat, qaxac edilmiş donuz, bifşteks, bozartma bolluğundan piylənmiş həyasız bina sahibinə bənzətmək olardı, amma onun əzab çəkmiş adamlardakı kimi vaxtından əvvəl ciddiləşmiş, ağırlaşmış görkəmi vardı.

Şıq müdir onun çənəsini oxşayıb otağına keçəndə, o, həddindən artıq ciddi idi. Mənə son dəfə baxdı, sonra bayaq

çıxdığı qapıda gözdən itdi. Sonra İbrahim əfəndi də getdi...
Mən isə çaşılıb qalmış, qüruru sınımış halda gözləməyə
başladım.

Kimi? Nəyi?

Nə bilim...

XIII

İşim kağızkəsən maşının dəstəyini fırlatmaq idi. Vişnə çürüyü rəngli fəsini daim sol qaşına tərəf əyən ustam isə arıq, uzun, olduqca zarafatçı idi. Hamıya ilişər, tez-tez qəhqəhələrlə gülərdi. Maşının dəmirindən asılan pencəyinin cibində həmişə araq olardı. Kəsilməli olan kağız topasını maşının dəmir sivrəsində qaydaya salar, bıçağın altına çəkər, sıxar və mənə:

– Yaallaaah! – deyərdi.

Deyəndən sonra araqını cibindən çıxarıb başına çəkərdi. Mənsə olan-qalan gücümü arıq qollarıma toplayaraq, var qüvvəmlə dəstəyi fırladıb, kağızı kəsənə qədər o şüşəni götürdüüyü yerə qoyar və deyərdi:

– Kafiii!

Yenə nəfəsim kəsilərək dəstəyə cumardım. Müdhiş sürətlə fırlanan dəmir təkərin sərt dairələr çəkən dəstəyi əllərimə möhkəm çırpırdı. Hiss etdiyim ağrını dişlərimin arasında zorla sıxaraq, yenidən dəstəyi tutmağa girişərdim. Hələ sürətini azaltmamış dəstək isə məni adətən yanımdakı divara çırpardı.

Bu iş, şübhəsiz, iri cüssəli, güclü adamın işi idi. Lakin belə bir şey hiss etdirsəm, “Bu işi bacarmırsansa səninçün başqa işimiz yoxdu” deyib geri yollamaqlarından olduqca qorxurdum. Əgər belə bir şey olsa, işimdən qovulsam, evdə qazandığım bütün etibarın yenə alt-üst olacağını, atamın acı sözlərinə, iynəli baxışlarına dözməli olacağımı düşünər, dəstəyin bütün əziyyətinə dözərdim.

Hamıdan əvvəl iş gəlir, maşının bir küncünə söykənib evdən gətirdiyim qara undan olan kömbəmi bir neçə zeytunla yeyirdim. Birazdan o biri işçilərlə mürəttiblər də gəlib çıxırdı və dərhal iş başlayırdı. Məni səhərdən günortayacan, günorta bir saatlıq yemək fasiləsindən sonra yenə günortadan axşam saat yeddiyə, bəzən səkkizə qədər qan-tər içində qoyub əsəblərimi pozan, incidən dəstəkdən zəhləm gedirdi.

Səhərlər hamıdan tez gəldiyim vaxtlarda Əlhəmdi, Qulhüvəllahı oxuyub üfləyirdim. Lakin dəstəyin dəmir və taxta sükutu fəvqəladə bir ciddiliklə, taxtasını dəmiriylə birləşdirən ucundakı yeganə qaykasıyla mənə tərs-tərs baxar, dualarımı vecinə almazdı.

Əslində, həmişə ona fikir verirdim ki, maşınların olduğu yerdə dualar olduqca yazıq vəziyyətdə qalır. Böyük nazimçarxların və səs-küylü nəhəng maşınların iri ərazisində Allah mıxın ucundakı bir tül qədər aciz və yazıq gəlirdi mənə. Maşınlarda Allaha üsyan, bəhanə dinləməyən, bağışlamayan, miskinliyi vurub dağıdan sistemli bir ehtiras görürdüm. Onda heç bir duanın “stop” etdirə bilmədiyini

qüdrət vardı. Bu qüdrət məni ürəkək bir heyranlığa salmışdı. Maşını sevirdim. Maşın, insan qolunun davamı, insanın ən vicdanlı dostu, köməkçisi, qulu idi, amma maşından yenə də qorxurdum.

Həyat, doğrudan da təhlükəli bir yola dönür, mən isə bu yolda yeriməyə qadir olmadığımı düşünürdüm. Birdən, deyirdim, atam ölsə!

Mənə elə gəlirdi ki, onun varlığında evimin dağılmamağını təmin edən tilsim var. Onu sevməməyimə, ondan qorxmağıma, ondan sürətlə uzaqlaşib canımı qurtarmaq üçün çalışmağıma baxmayaraq, onu yenə də kürəyimi söykədiyim bir ağac, ya da uçurumun kənarında möhkəm yapışdığı bərk bir budaq kimi güclü hesab edirdim.

Dəstəyi fırladanda, adətən özümdən asılı olmayaraq, dilə gələrdim. Bu və buna oxşar bütün düşüncələrimlə bağlı daxilimdəki bir başqa mənə mübahisə edəndə özümü unudardım... Ustam, Allah bilir neçə dəfə “kafiii!” deyib çıxırar, eşitmədiyimi görəndə boynuma vurardı.

Axşam fasiləsində, yəni səhər saat altıdan axşam yeddiyə kimi davam edən on iki saatlıq işdən sonra, digər işçilər kimi, pencəyim çiynimdə, əl-üzüm çirk içində – onlar kimi görünmək üçün pencəyimi çiynimə atır, onlara oxşamaq üçün əlimi, üzümü xüsusilə qaraldardım – səkilərdə addımlayarkən həddən artıq qürurdan həzz alar, ağrıyan qollarımın ağrısını unudardım.

“Cüyür kimi cəld, azad bir insan kimi rahat” evə, dolanışığını boynuma götürdüyüm insanların yanına qayıdar, sonra da yorğan-döşəyimə qovuşardım.

Hələlik pul almamışdım, amma evdəki nüfuzum əməlli-başlı artmışdı. Hər gün işdən qayıdanda atam məni gülərlə qarşılayar, bacılarıma: “Ay qızlar, hansı cəhənnəmdəsiniz? Qardaşınıza su hazırlamısınız? Ayşə, qardaşının pencəyini götür. Xeyransa, mal kimi baxma, acdı oğlan, hazırla süfrəni...” – deyər çəmkirir, mənə yad olan bir qayğıyla suallar verir, yazığı gələn kimi görünür – çox güman yazığı gəlir – sonra uzun müddət nəsə düşünürdü.

Nə olur, olsun, həyatımdan çox razı idim. Səhər sübhdən tənha küçələrlə işimə gedəndə, o gün bitməyəcək, axşam gəlib çıxmıyacaqmış kimi işə başlardım.

Günlər isə keçib, keçib gedirdi...

XIV

Bir şənbə günü nahar fasiləsindən sonra işçilərə maaş verilməyə başladı. Bizimkilərdən başqa, o sarı saçlı qızın işlədiyi şokolad fabrikinin – o fabrikin sahibi də bizim müdir idi – işçi qadınları, bantlı qızları şıq müdirin otağının qapısında yığıldılar. Bir-biriylə itələşən, irəli tərپənməyə çalışanda donquldanan kütlənin uğultusunu mən maşınımın yanında, tərsinə çevrilmiş maşın yağı sandığının üstündə oturub izləyirdim.

Qadınlar cürətli, qızlar od-alov idilər. Hamısında da bir azdan pula qovuşmağın sevinci var idi. Qocalar belə

gənclərə qoşulmuş, özlərini şən görünməyə məcbur edirdilər, ya da, doğrudan da, onların sevincindən təsirlənib sevinirdilər.

Birdən sarı saçlı qız... Bu gün həmişəkindən daha gözəl idi. Saçlarını qalın, mavi bantla sıx yığıb, qulaqlarına kiçik, qırmızı sırğalar taxmışdı. Bilmirəm niyə, amma onun belə olmağını istəmirdim. Heç kimlə danışmasın, zarafatlaşmasın. Gözlərim yenə də ayaqqabılarıma sataşdı, qıraqları partlamışdı. Bu cürə botinkaları olan adamın heç bir qızı sevməyə haqqı olmadığını düşündüm. Onları arxaya çəkdim, bir-birinin üstünə qoydum, amma xeyri yox idi... Partlaqlar görünürdü.

O hələ də gülüb-danışır... Ətrafında cavanlar, qocalar... Hamısı birlikdə gülüşürdülər, halbuki o, çox az gülürdü...

Əsəbiləşirdim. Şiltaq tufliləri, qırmızı sırğaları, mavi bantı... Yox, yox, o bunların hamısını çıxarmalı, gülməməli, heç kimlə danışmamalıdır... Müdir çənəsini də oxşayır... Elə bu? Daha heç nə etmiri? Nə pis... Niyə acıqlanmır? Tüpürsün üzünə o hərifin... Mən arxasında dayanaram onun... Əlbəttə, dayanaram... Məni işdən qovarlar? Ooof of,

bu dünya! Bu atam, anamgil, bacı-qardaşım filan olmasa... Dünyada təmtək qalsam... Müdirin çənəsinə bir yumruq, qızın qolundan tutsam, yallah... Minsək limandakı üç dudkeşli bir gəmiyə, gəmi bizi Amerikaya aparsa! Amerika!

Amerika deyəndə, coğrafiya kitablarında şəklini görə-görə yadımda saxladığım yüz mərtəbəli binalarla Amerikan kinolarındaki böyük qarınlı, təkgöz eynəkli müdirilər ağılıma gələr, iri yarpaqlı sərin ekvatorial meşələrini düşünərdim.

Mən Amerika haqqında ən çox “İki uşağın Dövri-aləmi”ndən öyrənmişdim. Çin məhəllələrində gəzib dolaşmış, Meksikada dəsmallı quldurları Janoyla birgə əzişdirmiş, qırmızıdəriliyə Yankiyə birgə əsir düşmüş, onunla dirəyə bağlanmış, odda yanmaq kimi təhlükələrdən keçmişdim...

Jano daha güclü idi, amma Yanki daha bic, daha çevik, daha qıvraq. Onda bir cüyür yüngüllüyü hiss edirdim.

Birdən ustam... Özümə gəldim. Gülürdü. Mənə şıq müdirin otağını göstərdi. Ayağa qalxdım, sarı saçlı qızın ətrafına toplaşmış qadınlar mənə yol verdilər. Elə bilirdim ki, lağla mənə baxırlar. Yanaqlarım od tutub yanaraq

yanlarından keçdim. Bu otağa ilk dəfədir girirdim. Tül pərdələri bağlı pəncərələr, tumac divan-kreslo dəsti, üstü qalın şüşəli, qoz ağacından olan böyük stol... Stolun üstündə paçka-paçka pullar... Məni görəndə şıq patronun əhvalı təlx oldu. Nəsə mızıldandı. Hiss olunurdu ki, artıq bir işçiyə pul verəcəyinə görə əsəbiləşir.

İki kağız lirə ilə bir az xırda pulu əlinin arxası ilə şüşənin üstünə itələdi. Həyatımda ilk dəfə maaş alırdım. Stola cumdum. Qulaqlarım uğuldayıb, gözlərim qarala-qarala pulları ovuclayıb, lirələri özümə tərəf çəkdim, müdirə təşəkkür etmək üçün başımı qaldıranda o əvvəlki əhvalsız halı ilə:

– Yallah ruh, yallah ruh... – dedi.

Otağın qapısına tərəf getdim. Mənimki orda idi. Ovcumdakı pullara baxdı. Sonra göz-gözə gəldik. Pullarıma dodaq büzdü.

Qapı, qapının önündəki qələbəlik, qələbəliyin içindəki qırmızı sırğalar fırlanırdı.

Çıxdım. Bir az əvvəl durduğum yeşiyin üzərinə yenidən çökəndə qulaqlarım hələ də uğuldayır, mürəttibxana elə bil fırlanırdı.

“Deməli, dodaq büzdü... Dodaq büzdü, deməli?.. Nə deyəsən, fahişənin biri... Fahişə olmasa çənəsini oxşamağa qoyar? Lakin dodaq büzdü... Niyə? Az pul qazanıram deyə?”

Birdən onun tufliləri... Başımı qaldırdım, o, mavi-mavi gülümsəyir:

– Siz ermənisiz?

– Xeyr...

– Bəs?..

– Mən türkəm.

– Türk?

Gözləri böyüdü, sifəti ciddiləşdi:

– Deməli, türksüz?

– Türkəm. Təəccüblü nə var burda?

– Mənə sizin erməni olduğunuzu demişdilər, ona görə.

Başımı aşağı salmışdım, o hələ də tərpənmirdi. Birdən baxışlarımız toqquşdu.

– Siz mənim pullarıma dodaq büzdünüz! – dedim.

– Haçan?

– Bayaq otaqdan çıxanda...

Fikirləşdi:

– Yadıma gəlmir...

– Doğrudan? Deməli, dodaq büzməmişiniz?

– Yəqin ki...

– Yoxsa siz də türksüz?

– Mən rumluyam, yəni yunan... O litoqraf var e, Barba

Dmirti?

– Hə...

– Atamdı...

– Deməli, Dmitri usta atanızdı? Dmitri usta çox araq
içir.

– Çox. Bəs siz bura niyə gəlmisiz?

– Mətbəəyə?

– Yox, Beyruta...

– Bilmirəm... Birinci atam gəldi, sonra da biz.

– Atan qaçqındı?

– Qaçqındı...

Qabaqda getdi. Müdirin qapısı qabağındakı qələbəliyin rişxəndli baxışlarından canımı qurtarıb onun dalınca bayıra çıxdım. Prospektdə yolu keçdik, sonra adam az olan bir dalana döndük.

– Çox az qazanırsan, – dedi.

– Çox az... – dedim.

– Anangilə sən baxırsan?

– Mən...

– Mən də anangilə baxıram.

– Atan?

– Atamı sayma, o həmişə içir... Ondan bizə xeyir yoxdu.

Birdən sözü dəyişdim:

– Biz çox varlı idik, vətəndə olanda, indi çox utanıram.

– Nədən?

– Bu botinkalarımından...

– Fikir vermə...

– Fikir verməyim? Ayıb deyil bunlarla...

– Niyə ayıbdı ki? Mənim bir qardaşım var, deyir ki: köhnə ayaqqabılarımdan varlılarımız utansın...

- Sən də elə deyirsən?
- Biz hamımız elə deyirik. Atam da... Əşi onu boş ver...
- Qardaşın nə işləyir?
- Çəkməçidi. Evdə işləyir, evdə düzəldir ayaqqabıları...
- Bilirsən, sən heç yunana oxşamırsan.

Güldü:

- Bəs nəyə oxşayıram.
- Türkə...
- Hardan bildin?
- Türkcə çox səlis danışırısan...
- Biz, əslində, istanbulluyuq... Mübadilə vaxtı Afınaya köçmüşük. Onda mən çox balaca imişəm.

- Sonra?
- Sonra qardaşımı həbs etdilər.
- Bəs?..
- Qardaşım həbsxanadan qaçdı, bura... Sonra da biz gəldik.

- Niyə tutmuşdular qardaşını?
- Uzun söhbətədi...

On dəqiqə də gəzdik, birdən dəniz göründü. Günəş şüaları altında tozlu bir maviliklə, hərəkətsiz uzanır, çox uzaqlarda bir yelkənli qayıq, daha arxada isə tül kimi mavi dağlar...

O:

– Bu da evimiz! – deyə arxası dənizə, qamışla örtülü kiçik bir daxmanı göstərdi.

– Burda yaşayırsız?

– Hə...

Güldü:

– Sən niyə bu botinkaları geyinirsən?

– Evimiz elə də pis deyil... Bəzi gecələr dəniz coşur, dalğaların gurultusu adama layla kimi gəlir... Sonra başqa səbəblər...

Daxmaya yaxınlaşdıq. Dənizin qırağında bağlı, balaca bir qayıq...

– Bu da sizindi?

– Bizimdi...

– Bununla nə edirsiniz?

– Aaa... Nə çox sual verirsən? – deyə gülümsündü.

– Çox sual verdim? Bağışlayın.

Evə çatanda:

– Gözlə! – dedi, qapıya qaçdı, dayandı:

– Sənin adın nə idi?

Adımı dedim.

– Mənim adım da Elenidi... – dedi.

İçəri girdi, bir az sonra anasıyla çıxdılar. Qadın məni yaxşı qarşıladı. Olduqca cavan görünürdü, amma saçlarının yarısı ağarmışdı. Eleni məndən danışdı. Qadının əlini öpdüm, sonra içəri girdik. Dar, alaqqaranlıq bir otaq idi. Bir küncdə kitablarda dolu bir stol, stolun yanında iri cüssəli, sərt baxışlı, narın saqqallı bir gənc oğlan, alçaq stulda oturmuş, sarı dəridən ayaqqabı dəriləri kəsir, bıçağı elə cəld, elə ustalıqla istifadə edirdi ki...

– Xoş gəlmisən, igid, – dedi.

O yaman xoşuma gəlmişdi. Böyüyəndə onun kimi sağlam və yaraşığı olmağı arzuladım.

Eleninin anası elə hey Türkiyəni soruşurdu. Atamın siyasi qaçqın olduğunu eşidən qardaşı əlindəki bıçağı yerə qoydu:

– Həə, – dedi, – deməli, atan siyasi qaçqındı. Adı nədi atanın?

Atamın adını dedim.

– Hə, – dedi, – eşitmişəm... Amma nə mənası var? Bu cürə siyasi mübarizələrdən nə çıxacaq?

Və işinə davam etdi.

Birdən əsəbiləşdim. Mənə elə gəldi ki, atam tənqidolunmazdır. Eleninin qardaşına hirsə baxdım:

– Mənim atam hüquqşünasdı, – dedim, – həm də çox savadlı... Sən onun kitablarını görsəən...

Fikir vermədi.

– Biz vətəndə çox varlı idik.

Yenə fikir vermədi. Nədənsə sonra:

– Sən, – dedi, – belə şeyləri beynində çox şişirtmə və elə yüksək qiymət vermə... Sən atandan çox, çox, çox öndə olmağa çalış.

Məni diqqətlə süzdü. Sonra işinə davam etdi.

Eleniylə bayıra çıxdıq. Bayırda günəş, dəniz və dalğalar vardı.

– Qardaşın nə demək istəyirdi? – deyə soruşdum.

– Vaxtı gələndə öyrənərsən, uşaq! – çənəmə vurdu.

Qağaylar səmadan dənizə, dənizdən səmaya bir parça köpük kimi enib-qalxırdılar. Yüngül külək əsdi. Uzaqlardakı yelkənli qayıq hələ də yerində idi. Kəpkamı çıxardım. Eleniylə birgə yerdə, otların üstündə oturduq.

– Roman oxuyursan? – deyə soruşdu.

– Mən roman oxumağımı xoşlamıram... – dedim. – Mən ancaq “İki uşağın Dövri-aləmi”ni xoşlayıram. Sən oxumusan onu?

Oxumayıb.

Ona acıyan baxışlarla baxdım:

– Mən dörd cildini bəlkə on dəfə oxumuşam.

Və ona “İki uşağın Dövri-aləmi”ni danışmağa başladım.

Həmin gün Eleni ilə əməlli-başlı dost olduq. Otların üstündə çörək, pendir, göy soğan yedik, qaçdı-tutdu oynadıq, sonra kürəyimizi daxmalarının qapısına söykəyib rəngi tündləşən dalğaların arxasında qıpqırmızı, böyük bir kürə şəklində batan günəşi izlədik. O mənə çox şeylər haqqında danışdı, nəhayət:

– Sənə kitablar verəcəyəm, onları oxu, – dedi. – Onlar “İki uşağın Dövri-aləmi”ndən daha faydalıdır.

Evə gələndə artıq hava qaralmışdı. Atam həmişəki kimi, dəhlizin küncündəki yerində, kitabların arasında idi. Bu gün lampa həmişəkindən tez yanmışdı və atam şən idi. Maaşımı çıxaranda:

– Günortadan sonra fasilə deyildi? – deyə soruşdu.

Pulu gec aldığımızı dedim və maaşımı ovcuna qoydum. Aldı, başının üstündə üç dəfə fırladandan sonra:

– Daha mənə ölüm yoxdu, oğlum pul qazanır! – dedi.

XV

Eleni məsələsini Niyazidən gizlətmək üçün özümə qəti surətdə söz verməyimə baxmayaraq, yerimə girəndən sonra onu dürtmələdim:

– Niyazi!

Arxası mənə tərəf idi. Bu gecə çox yuxulu idi, ya da yenə donuzluğu tutmuşdu. Özünü yuxuluğa vururdu. Yenə dürtmələdim:

– Ay Niyazi!..

– Hııştt, Niyazi!

– Nə var e?

– Nə qışqırırsan? Çevril danışaq bir az...

– Hesab elə ki, çevrildim... Nə var?

– Deməli, yalandan edirsən?

– Nə yalandanı e? Yuxum gəlir deyirəm, başa düşmür.

– Mənim də tərslikdən heç yuxum gəlmir.

– Nolsun?

- Heç... Danışaq...
- Danışmıram...
- Pul verərəm...
- Pulla?
- Pulla.
- Neyləyim, yuxum gəlir...
- Ə, pul verəcəm də, ə...
- Pul verəcək... Nə qədər verəcəksən?
- Bəs yuxun gəlirdi?
- Gəlir, yenə gəlir amma... Nə qədər verəcəksən?
- Əşi pulu neynirsən e?
- Pulsuz qulaq asan deyiləm... Bax deyərəm atama!
- Ə, nə cındır adammışsan e... Yavaş danış da...
- İstəsən... Elə qışqıraram atam eşidər, deyərəm yatırdım oyatdı, qoymur yatım...
- Yaxşı, nə qədər istəyirsən?
- On quruş bəsimdi...
- Çoxdu...
- Çoxdusa mən də qulaq asmıram... Kəs səsini, bir söz desən...

– Amma nağd yox.

– Bəs...

– Gələn həftə, maaşımı alanda...

– Ayyhaayy...

Nəhayət, razılaşdı, amma bir şərtlə: əgər uzadıb pulu verməməyə çalışsam, o da bilərdi neyləyəcəkdi...

Danışmağa başladıq.

– Bizim tərəfdə bir rumlu qız var, Niyazi, görsən, elə qızdı ki, kitab kimi...

– Aha... Yenə qız? Aya, səndə heç utanan üz yoxmuş e...

– Niyə, oğlan?

– Oğlan, bu qız-qadın məsələsində eşitmədiyin danlaq qalmadı, yenə bezmədin... – Mızıldandı: – Bir vaxtlar Naciyə, sonra erməni qızı, indi də bu... Əlindən bir iş gələ heç olmaya...

– Sən elə bil...

– Naciyəyə nəsə edə bildin guya?

– Dedim axı sən elə bil...

– Yaxşı, elə bilək... Sonra?

– Sonra... Naciyə-zad heç e... Bir mavi bantı var ki...

– Aranız necədi?

– Əladı... Camaat maaş alırdı, mən də oturmuşdum...

Bir də baxdım bu... Məni erməni bilirmiş... Türkəm, dedim.

Elə qəşəng türkcə danışır ki... İstanbulluymuş, əslində, mübadilədə Afinaya gediblər... Amma nə qızdı ee...

– Deməli, aranız yaxşıdı?

– Əlbəttə... Həm də...

Az qala evlərinə getdiyimi də deyəcəkdim.

– Hələ təzə tanışsınız... Nə tez belə mehribanlaşdınız...

– Oğlum, belə şeylər...

– Oğlum? Ankaradakı döyülməyin yadından çıxıb deyəsən?

Ankaradakı döyülmək! Hə... Bir dəfə Niyaziyə “oğlum” deyəndə atam eşidə, dura başımın üstündə. “Oğlum dedin sən?.. Get mənə həyətdən belə möhkəm, bir odun gətir!” Getdim, həyəti alt-üst elədim. Odunların içində döymək üçün nə qədər əlverişli olanları varsa hamısını seçib həyətdəki qızılgül fidanlarının arasında gizlətdim. Nazik bir odun seçib apardım. Atam ona fikir vermədi. Odun üçüncü

zərbədə ikiyə bölündüyünə görə əməlli-başlı döyülməkdən canım qurtardı.

Niyaziyə:

– Fikir vermə, dilim alışıb...

– Dilin? Dilinə sahib ol...

– Saçları sarı, qucaq-qucaq... Bilirsən nə edir? Mavi bantla... Amma ən çox sırğaları yaraşır... Hələ dəri tufliləri...

– Danış e danış...

Bilmirəm nə vaxt yuxu apardı bizi.

Oyandım ki, səhərdir.

Gecə olduqca gözəl yuxu görmüşdüm.

Mavi bir dənizdə, ağappaq Transatlantikin göyərtəsində onunla yanbayanıq... Külək yüngülcə əsir, qağayılar... Sonra birdən-birə səs-küy yaranır, zəng, fit səsləri... Polislər gəlir, axtarış aparacaqlar, gəmidə bir qaçaq var imiş, onu tapıb aparacaqlar, dedilər. Gəmi dayandı, qayıqlar gəlib çatdı, bir də baxdım polislərin içində atam... Qulağımdan tutub çəkə-çəkə aparanda ürəyim döyünürdü. Atamın barmaqlarının arasında qulağım uzandı, uzandı, metrərlə uzandı...

Sən demə, yuxuda sayıqlamışam, atam doğrudan da qulağımı dartıb...

Əlimə səhər yeməyimi götürüb evdən çıxdım.

XVI

Onun işlədiyi bitişik şokolad fabrikindən əl çəkmədiyimə görə, bir gün müdir qızların qabağında qulağımdan yapışdı, gətirib maşının yanında buraxdı, qışqırdı, bağırdı... Deyəsən, “Səni bir də orda görsəm, qovaram!” dedi.

Biabır olmuşdum. Əslinə qalsa, belə xırım-xırda şeylərə atam öyrəşdirmişdi, amma yenə də çox alçaqcasına hərəkət idi. Öz-özümü içdən didib-tökürdüm az qala. Mənə elə gəlirdi ki, bir saatın içində ovurdlarım batıb, boyum balacalaşıb, qollarım başdan ayağa nazilib və mən çirkinləşmişəm.

Elə bilirdim ki, mürəttibxananın dəmiri, taxtası, pəncərəsi, insanı, maşını hamısı birləşib mənə gülür. Hətta həmişə tərs-tərs baxan kağızkəsən maşının dəstəyinin dəmirindəki yeganə qayka da gülür, elə bil mənə dilini göstərirdi. Hələ botinkalarım? Onlar da tamam köhnəlmişdi. Kiçik adam olduğuma görə həyatımda ilk dəfə lənət yağdıraraq, çaşqınlıqla gözləməyə başladım. Əsəbiləşə bilmirdim, heç olmasa necə əsəbiləşməli olduğumu da bilmirdim. Deyəsən, buna haqqım yox idi...

Birdən Eleni qıpqırmızı oldu:

– Heç fikir eləmə, – dedi, – indi onun anasını ağladaram!

Getdi, qapını da döymədən içəri girdi. “Anasını necə ağladacağı” maraqlı idi. İçəridə əsəbi danışmalar başladı. Bu tərəfdə də mürəttiblər gülür, arada bir mənə baxıb başlarını yelləyirdilər. Getdikcə Eleninin əsəbi səsi daha da qalxırdı. Bir yandan da bir qız qədər də ola bilmədiyimə görə utanırdım.

Eleni qayıtdı:

– Eşitdin, – dedi, – necə ağlatdım anasını!

– Eşitdim, amma başa düşmədim...

– Bilirsən nələr dedim, biabır elədim... Bundan sonra mən də burda işləyəcəyəm, bu boya maşınında...

– Doğru deyirsən?

– Vallah düz deyirəm...

– Bəs necə elədin bunu?

Bunu necə elədiyini heç cürə başa düşmədim. O gündən sonra Eleni, doğrudan da boya maşınında işləməyə başladı. Ya o kağız verər, mən alardım, ya da mən verərdim, o alardı. İkimiz də əl-üzümüz boya içində, amma elə həvəslə işləyərdik ki...

XVII

Bir gün Eleniylə atası Usta Dmitri yoxa çıxdılar... Heç kəs heç nə bilmirdi, heç müdir də... O da məndən soruşmuşdu. Fasilədə evlərinə getmək istəyirdim, amma Niyazi gəldi, evə getməli oldum.

Nəhayət, ertəsi yox, ondan sonrakı gün – şənbə günü idi – maaş veriləndən sonra getdim. Ev yerində idi, amma pəncərələri pərdəsiz, qapısı açıq, qəmli-qəmli baxırdı... Qonşu erməni arvaddan soruşdum. Cavab gözlənilməz idi:

– İki gün əvvəl iyirmi dörd saat içində Livandan çıxmaq əmri aldılar. – Qadın danışdı: – əvvəldən də bilinirdi ki, belə olacaq... O oğulları var aa, oğulları, hələ çox süründürəcək onları... Bir qayıqları var idi, hamısı üçün doluşub gedərdilər... Hələ evləri? Az polis gəlib?

Beyrutdan elə soyudum ki... Tənha yollarla evə qayıtdım, ürəyim az qala partlayırdı.

O gecə yerimdə ağladım.

XVIII

İşə gedib gəlirdim, lakin hər şeydən soyumuşdum. Dördüncü həftəlik maaşımı alanda müdir həmişəkindən daha kobud formada nəsə dedi, başa düşdüm ki, işdən qovulmuşam!

Vecimə də deyildi... Atam yenə pis olmuşdu, anamsa...

Yenə işsiz, yenə əllərim boş ciblərimdə, yenə ənsəmə sıxılmış kepkam, yenə dəniz sahilləri, keşiş məktəbi, Külliyyə, Fıstıqlı... Günlər bir-birini əvəz edirdi.

Vəziyyətimdəki dəyişikliyi özüm də hiss edirdim. Evə əhvalsız girir, heç kimlə danışmır, suallarına kobud cavablar verir, daha çox öz-özümü danışır və bundan əməlli-başlı ləzzət alırdım.

İki ildir heç cür öyrəşə bilmədiyim bu yerdən, bu qərbət eldən bezmişdim. Vətənimçün burnumun ucu göynəyirdi. Vətənim, xüsusilə məmləkətim, məktəbim və dostlarım!

Gecələr yerimizdə Niyaziylə demək olar, heç danışmırdıq. Əsəbi vəziyyətim onu qorxudurdu. Yerimdə arxamı ona çevirir, gedirdim xəyallar aləminə...

Gözlənilmədən vətənə, el-obama qayıdıram, düz Cin Məhmətginin evinə... Cin Məhmət məni birdən-birə qabağında görəndə, təəccübdən donub qalır, aman, deyir, aman, necə böyümüsən.

Onu ərəb dilində qurduğum cümlələrlə təəccübləndirirəm. Yeməxanadan, Naciyədən, keşiş

məktəbindən, Beyrutun dənizindən, binalarından, prospektlərindən, yaşıl tramvaylardan, Virjindən danışırım, sonra da Elenidən.

Nələr goplamıram...

Qız məni dəli kimi sevirdi, onunla gizlicə görüşürdük. Adanaya qayıtma, deyə yalvarırdı. Amma mən vətənim, məktəbim və dostlarıma görə... Hələ bir gün müdir Eleniyə çox pis təklif edər, qız da ağlaya-ağlaya mənim yanıma gələr, hər şeyi danışar. Birdən elə əsəbiləşərəm ki, qan beynimə vurur... Əl-qolum çirk-qara içində, özümü ataram müdirin otağına, ay oğraş, deyərəm... Nə demisən qıza? Müdir çaşar, donub qalar... Səsi çıxmaz. Çənəsinə bir yumruq, iki yumruq, sonra bir təpik, sərilər yerə...

Bunları Cin Məhmətə danışanda, məsələn, Kürd Adoyla müəllimin oğlu, bir də Kərtiş Sürəyya gəlib çıxarlar. Məni görəndə dəli olarlar... Qucaqlaşırıq... Cin Məhmət onlara deyər ki:

– Başına nələr gəlib e... Hamımızdan təcrübəlidir... Onun yerində biz olsaydıq, heç vaxt onun elədiyini edə bilməzdik...

O birilər mənə heyranlıqla baxanda, Cin Məhmət:

– Danış, danış qulaq assınlar... – deyərdi.

Mən də Cin Məhmətə danışdıqlarımı daha ciddi, daha özümdən əmin şəkildə, təzədən danışardım. Təəccüblə qulaq asardılar. Mənim yanımda kiçilərdilər, çox güman...

Sonra futbola başlarıq.

Mən hücumdayam. Top ayağымda... Gedirəm, biri qabağımı kəsir, keçirəm, biri də, onu da keçirəm... Qapının qabağı dolur... Amma məni saxlamaq olar? Bir zərbə, qol.

Top yenə mərkəzdədir... Bir az sonra soldan bir pas verirlər, bayaqkı kimi aldada-aldada gedirəm qarıya, yenə bir zərbə və yenə qol.

Rəqib oyunçular narazıdırlar, bu bizim oyunçumuz deyil, bunu qəbul eləmirik, bu çox qəşəng oynayır... Yüngülcə gülümsəyirəm. Cin Məhmətgillə üzbəüz evin qız liseyinə gedən qara, sətın yaxalıklı qızı Mehriban pəncərədədir, bayaqdan mənə baxır, həyəcanlıdır. Dayanmadan alqışlayır... Lakin mən... Mən necə qadınlar, necə qızlar görmüşəm... Mən Eleniyə sevişmiş adamam... Bunların heç biri Eleniyə sevişə bilməz axı...

Xəyala daldığım gecələr yuxum əməlli-başlı qaçardı. Atamın bayırdan gələn öskürək səsi tez-tez xəyallarımı yarımçıq qoyanda əsəbiləşər, çox vaxt da ağlayardım. Bilərdim ki, vətənə qayıtmağıma ən böyük maneə atamdır! Onun ucbatından vətənə heç vaxt qayıda bilməyəcəyimi, yolumu gözləyən dostlarıma macərələrimi heç vaxt danışa bilməyəcəyimi, qürbətdə ölüb gedəcəyimi, buna görə də qiyamət qopacağını hesab edərdim.

Arada kefim istəyəndə balıq tuturdum, ancaq çox vaxt kefim istəmirdi. Yük kimi, həyasız, kobud, davakar və üsyankar bir yük kimi evin məhdud büdcəsinə yüklənmək, atamın bütün söyüşlərinə, hətta döyməyinə baxmayaraq, beləcə lüzumsuz bir yük kimi evi bezdirməkdən xeyir umurdum.

Atam bir dəfə deyər, beş dəfə deyər... Axırda bezər, cəhənnəm olub getsin bu baş bəlası, deyər. Əksər gecələr, köhnə idman jurnallarını qabağıma tökər, məşhur futbolçuların şəkillərinə heyranlıqla baxar, oyunlar haqqında təzədən, yeni həyəcanla oxuyardım.

Ardınca da xəyallar başlayardı...

Vətənə qayıtmışam. Klublardan birinə girmişəm. Həmin həftə olacaq oyunda mən də oynayacam... Nəhayət, oyun günü... Əynimdə təptəzə formam, təzə-tər futbol ayaqqabılarım... Nəyə görəsə bu oyun çox əhəmiyyətlidir... Bu oyunda mütləq udmalıyıq... Hamının gözü məndədir. Komandamız alqışlarla meydançaya çıxanda məşqçi məni kənara çəkib: “Aman, – deyər, – aman, bütün ümidlərimiz sənədi!”

Vecsiz tərzdə meydançaya atılıram... Əlbəttə, görünməmiş fəndlər, müdhiş ötürmələr, xariqülədə qollar... Meydançadan çıxanda xalqın alqışları ilə qarşılanırıq, mən də şübhəsiz, çiyinlər üstündə...

Bir az sonra atamın qalın öskürək səsi məni özümə gətirib həqiqətə qovuşduranda buz kimi bir hiss məni bürüyərdi... Əsəbimdən yumruqlarımı dişləyərdim. Sakit səslə, amma hikkəylə deyinərdim:

– Gedəcəm də, gedəcəm!

Vətənə qayıtmaq arzusu getdikcə daha da şiddətlənirdi. Fikirləşirdim ki, mən, hər şeydən əvvəl, Türkəm. Əsgərlik də yaxınlaşır... Səfirliyə gedib kömək istəyim bəlkə? Niyə

də olmasın? Onların vəzifəsi xarici ölkələrdəki vətəndaşlarla maraqlanmaq deyil bəyəm? Vəssalam...

Amma ağıma gələrdi ki, səfir atamla dostdur. Ona oğlunun müraciətiylə bağlı xəbər verəcək, heç olmasa, icazə istəyəcəkdi. Belə olan halda, gün kimi aydındır ki, atam, “Məbada!” deyəcəkdi.

Bir gün anama:

– Mən oxumaq istəyirəm! – dedim. – Məni buracan gətirmisiz, savadsız edəcəksiz... Oxumaq istəyirəm mən, oxumaq!

Anam bu dediklərimi atama danışar, atam, əlbəttə ki, kələyimi başa düşər:

– Ay xanım, – deyər, – aqlını yığ başına! Mən sənə kimi quşbeyin deyiləm... Bu nağıllarla o ancaq səni aldadar. Onun dərdi, bizdən uzaqlaşib, istədiyini etməkdir... Yoxsa nə oxumaq, nə də bir baltaya sap olmaq...

Artıq yeganə çıxış yolu qalmışdı: qaçmaq!

Günlərlə ölçüb-biçdim... Planlar qurdum... Türkiyəyə qaçmağın yollarını axtardım. Coğrafiya kitabımdakı Türkiyə xəritəsində Beyrutla Adana arasındakı məsafəni xətkəşlə

ölçdüm. Saatda maksimum beş kilometr gedə biləcəyimi nəzərə alaraq, bəzi hesablamalar apardım. Amma yenə də bu işdə nəşə bir çatışmazlıq vardı. Yəqin ki, bəzi rəsmi məsələlər, bir də bir qədər pul problemi ilə üzləşəcəkdim.

Təsəvvür edirdim ki, qaçmışam... Axşam atam gözləyəcək, gözləyəcək, axır görəcək ki, oğlan yoxdur, həyəcanla, səs-küylə polisə qaçacaq... Sonrası da məlum məsələdi... Hələ sərhədə çatmamış yaxalayacaqlar...

Belə olan halda?

Üsyan bayrağını qaldırmaqdan başqa çarəm yoxdur!

Səhərlərin birində, çay içəcəkdik, atam dünəndən qalan boyat çörəkləri paylaşdırırdı. Mənə çatanda:

– Al kuçu-kuçu! – deyə bir tikə çörəyi mənə atdı. Çörək stəkana dəydi, stəkan aşdı, çay ayağımı elə pis yandırdı ki... Onsuz da yığımışdım, necə ayağa durdum, nələr dedim, bilmirəm. Ancaq otağa girməyim, otağın qapısını da üzünə hikkəylə çırpmağım yadımdadır...

Bir anlıq dəhşətli sükut çökdü... Bunun unudulub getməyəcəyini, atamın bunun əvəzini çıxacağını bilirdim. Çaşqın halda otağımda gözləməyə başladım. Sonra nəşə bir

şey etmək xətrinə, gedib şkafdan çantamı götürdüm. Divana oturanda atam:

– Gəl bura görüm əə! – deyə qışqırdı.

Nə getdim, nə cavab verdim. Hər tərəfim buz bağlamış, tir-tir titrəyərək gözləməyə başladım...

O yenə çağırırdı, yenə də getmədim, cavab vermədim... Yenə bir qısa sükut... Sonra qapı kobudcasına açıldı, ağ gecə xələtində, gömgöy göyərmiş halda qarşımda durdu:

– Ə dinini imanını... oğlu... Çağırıram, niyə gəlmirsən?

Hönkürtüylə ağlayaraq:

– Gəlməyəcəm! – deyə qışqırdım. – Bundan sonra heç vaxt gəlməyəcəm, sizin süfrəyə oturmayacam... Mənlə ögey övladın kimi davranırsan, məni alçaldırısan!

Atam sapsarı oldu və qapının dəstəyini tutan əli yanına düşdü.

Sonra?.. Sonra çıxıb getdi.

Məktəb şəhadətnaməmlə şəxsiyyət vəsiqəmi və özümə görə vacib hesab etdiyim kağızlarımı seçib yığanda anam içəri girdi. Çəkinərək yanıma gəldi:

– Çox pis iş gördün, – dedi, – çox pis...

Ona da od püskürdüm.

– Yox, – deyə davam etdi, – nə olur olsun, ata həmişə atadı. Övladın vəzifəsi isə...

– Atadısa, atalığını bilsin, Allah olmadı ki?

Xırda-para əşyalarımı yığmışdım. Anam yığdıqlarıma şübhəylə baxdı:

– Bunlar nədi? Nə üçündü?

– Şəxsiyyət vəsiqəm, məktəb şəhadətnaməm...

– Niyə yığmısan onları?

– Yığmışam da...

– Niyə yığmısan? Dəqiqdi ki, nəsə səbəbi var...

Qəti şəkildə:

– Adanaya gedirəm, – dedim. – Lazım gəlsə, qaçacam!

Anam ağlamağa başladı:

– Peşman olacaqsan, istədiyini heç vaxt tapa bilməyəcəksən, peşman olacaqsan, təəssüflənəcəksən...

Ağır-ağır davam elədi:

– Ataya, anaya üsyan etmək... Biz bu gün varıq, sabah yoxuq... Bu etdiyinin ağrısını ömrün boyu çəkəcəksən.

Evdəki nüfuzum birdən-birə qalxmışdı. Yeməxana məsələsindən sonra itirdiyim qürurumu yenidən qazanmış, başda Niyazi olmaqla, bacılarımı tamamilə tabe etmişdim. Niyazi arabir dirəşmək istəsə də, bir şapalaq, bir badalaqdan sonra yığılıb qalır, atasına şikayətin də bir nəticə verməyəcəyini bildiyinə görə bir-iki ağız ağlayır, sonra küsüb bir küncə çəkilirdi.

Evdəkilərin məndən zəhlələri getdiklərini bilirdim. Əşii... Kefləri necə istəyir... Mənim dünəndən zəhləm gedir onlardan...

Atama hirsim həddini aşan vaxtlarda, məsələn, belə xəyallar qurardım:

Vətənə qayıtmışam. Yenidən məktəb, lisey-filan bitirmişəm, zabit olmuşam. Aradan uzun illər keçib... Rütbəm sürətlə qalxıb, paşa olmuşam... Müharibə başlayır... Bir gün hüzuruma bir qoca gətirirlər, saçı saqqalına qarışmış bir qoca... Dayanmadan ayağıma düşür, “paşam-paşam” deyib yalvarır. Kimliyini araşdıranda heyrətlənirəm və ətrafımdakıların çaşqın baxışları altında qocanın boynuna sarılıram:

– Atacan, atacan... – deyirəm, – mən sənin oğlunam!

O dəliyə dönür, hiçqıraraq qollarımdan asılır və ürəyi gedir...

Bir gün Beyrut limanında gəzişəndə bir türk gəmisi gördüm. Dirəyində də bayrağımız... Bu gəmi, bu bayraq, bu mənim məmləkətimin, vətənimin bir hissəsidir... Saatlarla ordan gedə bilmədim. Elə bil sehrlənmişdim, gözlərim bayrağımızda, həyəcandan titrəyərək orda gəzişirdim. Sonra o dəli həyəcanla konsulluğumuza qaçdığım yadıma gəlir... Nə demişdim? Bilmirəm. Axşam evə qayıdanda hələ də özümü itirmiş vəziyyətdəydim.

İki gün sonra idi, deyəsən, bir axşamüstü atam çiyinləri sallana-sallana gəldi. Əhvalsız, hirsli halda öz küncünə, kitabların arasına girib oturdu. Bilmirəm niyə üzümə baxmadan:

– Konsula dediklərin düzdü? – deyə qapını çırpdığı gündən sonra ilk dəfə mənimlə danışdı.

– Düzdü... – dedim. Başqa heç nə soruşmadı.

Anam lampa yandırmaq üçün durdu, atamınsa öz küncündə, getdikcə daha da sönükləşərək uzun-uzadı bir yoxlamaya başı qarışdı.

XIX

Hər səhər erməni bazarına gedər, çörəkçi Bağosdan boyat çörək alardım. Boyatlar təzələrdən iki quruş ucuz idi və boyat çörək təzəyə nisbətən daha bərəkətli idi.

Bu bazar türkcə danışıqlar, türkcə zarafatlar, türkcə söyüşlərinə görə vətənimin bir parçası kimi idi.

Bir də görürsən, adamı adının Əhməd olduğunu fikirləşməyə vadar edən bir baqqal batıq səsi ilə “Durnam”ı oxuyur, o yandan da bir qəssab “heyə, heyee” deyər ona qoşulur. Yaxud daha dərinə yerləşən bir şirniyyat

dükənində usta öz tələbəsini döyəndə türkcə söyür, bir türk kimi əsəbiləşir, bir köftəçi Adana köftəsinə oxşar köftələr satır!

Həmin gün qolumda səbət çörək almağa getmişdim. Başım yastı çəkmələrini dükəninin qabağına atan, qəhvə içib nərd oynayan, ya da nargilə xortuldadan əsnafa qarışmış, yavaş-yavaş yeri yirdim. Birdən adımla çağırıldı. Çevrildim. Virjin. Ona balıq verdiyimçün döyüldüyüm erməni qızı... Yanında bir qadın da var idi. Yanıma gəldilər. Məni qadına ermənicə təqdim etdi, qadını isə mənə türkcə:

– Şinorik bacım budu... Həmin gün...

Qadının yaşı otuz beşdən yuxarı olardı... Boyalı dodaqları, sürməli gözlərinə baxmayaraq yaşlı görünürdü, o qadınlardan idi...

– Deməli, türksən, – deyə soruşdu.

– Türkəm, – dedim.

– Türkiyənin harasındansan?

– Adanadan...

– Adanadan?

– Hə...

– Adananın hansı məhəlləsindən?

– Xurmalı...

Üçümüz yanaşı gedirdik. Ətrafdakılar ona söz atırdılar.

O isə Adananın Bebekli Kilsəsindən, Keşişin bağçası, Dilbərlər səkisindən danışanda dayanır, tərbiyəsizlik edən birinə tərbiyəsiz cavablar verir, qəhqəhə səsləri yayılırdı.

Bu ara:

– Deməli, vətəninə qayıdacaqsan, hə? – deyə duruxdu.

Üzümü uzun-uzadı nəzərdən keçirdi.

– Xoşbəxt adamsan, – dedi, – çox xoşbəxt! – Və əminliklə:

– Get, oğlum, – deyə əlavə etdi, – vətəninə get!

Qarnının doyduğu yer vətəndir deyirlər, amma qulaq asma...

Dalğın idi:

– Allah bizim rəhbərlərimizə rahatlıq üzü göstərməsin... – deyə deyindi. – Bizim türklə aramızda nə var idi ki?

Boğosun dükənini keçmişdik. İcazə istədim.

– Yoox, – dedi, – qız səni mənə çox təriflədi, mütləq bizə gedəcəyik...

– Mümkün deyil, – dedim, – evə çörək aparmalıyam.

– Olmaya bizdən ehtiyat edirsən? Fahişəliyimiz keçici deyil, oğlum, qorxma. Fahişə də Allah bəndəsidir, o da insandı...

– Əstəğfərullah... Siz mənə heç vaxt düşünmədiklərimi...

Virjin:

– Yox, yox... – dedi, – sən ona fikir vermə... Çörəkləri qoy, gəl, yaxşı?

Söz verdim. Ayrılanda Şinorik:

– Sən mənə fikir vermə, mən bir az başdan xarabam, bağışla məni, dalğınam mən...

Sonra:

– Dayan, – deyib qolumdan tutdu, – əgər bir də görüşə bilməsək, yadında saxla, Adanaya gedəndə Seyhan şlaləsindən mənim yerimə bir qab su iç!

Günəş sürətlə qalxırdı. İti addımlarla uzaqlaşdılar.

Çörəkləri qoyub Şinorikginin məhəlləsinə getdim. Kasıb ermənilərin yaşadığı bu məhəllə olduqca pis vəziyyətdə idi. Çınqıllı divarlar boyu paslı dəmir qablar,

taxtaları çürümüş, yastı, əyri-üyrü evlər... Damdar küçələr palçıq içində idi. Donuzlar sürüylə gəzir, qapılarda aşıb qalmış zibil qabları... Ayaqyalın uşaqlar palçığa bata-bata qaçışır, qadınlar üzbəüz pəncərələrdə durub çənə döyür, hardasa qrammofon ahəstə-ahəstə köhnə bir türk mahnısını hayqırırdı.

Keyli gəzəndən sonra, nəhayət ki, Şinorikgilin evini tapdım. Botinkalarım palçıq içində idi, partlamış yerlərindən əməlli-başlı su axırdı...

Məni sevinclə qapıda qarşıladılar. Hələ Virjin boynuma atılıb qucaqladı. Şinorik:

– Yavaya bax hələ... – dedi, – bu bizi də keçəcək!

Basıldıqca ucadan cırıldayan qara pilləkənlərlə yuxarı çıxdıq. Yuxarıda geniş bir otaq vardı, zivəyə asılmış çul otağı iki yerə bölürdü. Yerdə çox qədim xalı vardı, Sivas xalısı... Otağın bir küncündə ayağı qırıq bir stol, stolun üstündə boş araq butulkaları, çirkli qablar, balıq tikanları, yumurta qabıqları...

Ev iyənmiş balıq iyi verirdi. Şinorik:

– Deyirdim, sayıb gəlməz... – dedi.

Diqqətsiz, cəld, dəlisov... Gedib böyük bir qəhvədan gətirdi, manqala qoydu. Şkafdan olduqca zərif qəhvə fincanları çıxardı, qıraqları güllərlə bəzənmişdi...

– Bunlar bizim rəhmətlikdən qalmadı... Parisdən gətirmişdi... Bir bu qalib satılmamış...

Sonra Virjindən danışmağa başladı. Anası ölüb.

– Bu indi mənim qızımdı... – dedi.

Virjin isə kuklalarının qutusunu çarpayının altından çıxardı.

– Baaax, – dedi, – gör nələrim var! Bu kuklaya bax... Bunu Şinorik bacım düzəldib, bunu da mən... Ən qəşəngi hansıdı?!

Onun düzəltdiyinin daha qəşəng olduğunu dedim, sevindi. Şokoladlardan çıxan balaca artist şəkillərini göstərdi:

– Bunları Altunyan həkimin qızları verdi...

– Bu xələti də mən tikmişəm ee... – dedi, – Vallah mən tikmişəm... Düzdü, bacı?

Şinorik çənəsini dizinə dayayıb Virjinə baxırdı.

– Eeh yazıq yetim... – dedi, – sən bunları varlı uşaqlara satıb pul qazanmağın yolunu axtar, yolunu...

Virjinin qəşəng, ağappaq ayaqları, ora-burası didilmiş xələtinin yuxarıya qalxmış ətəyin altından görünürdü. Kuklasının xələtini dəyişməyə başı qarışanda kiminsə səsküylə pilləkənləri çıxdığını eşitdik, sonra qapıda göründü... Kepkasının günəşliyi yana əyilmiş, saçları dağınıq, yekə burunlu biri... Şinorik yerindən atıldı. Nəsə danışdılar... Kişi məni soruşdu, deyəsən... Şinorikin çiyini üzərindən başını uzadıb mənə baxdı.

Şinoriki qucaqlamaq istəyirdi, o yan bu yana gedir, əsəbiləşirdi. Sonra bir yerdə toxunma çulun o biri tərəfində itdilər, səsləri eşidilirdi, itələşmələr, ardınca şillə səsləri, söyüşlər...

– Bu kişi kimdi? – deyə soruşdum.

Virjin:

– Keqam! – dedi. – Bacımın aşnasıdı, bəlasıdı...

Bu vaxt yenə şillə səsləri, ağlamaq və kişinin gülüşləri...

– Bacımdan pul istəyir yenə...

Səslər kəsildi, pıçılıtlı danışqlar başladı.

– Nə istəyir?

– Qumarbazın biridi... Uduzub yəqin...

– Verməsin...

– Verməsin? Doğrayar bacımı...

O biri tərəfdə bir sandıq açılıb-bağlandı.

Manqaldakı qəhvədan qaynayırdı. Virjin qəhvədanı odun üstündən götürdü, qəhvəni fincanlara tökdü.

– Hər gün nələr çəkirik biz...

– Kimdən?

– Sərxoşlardan...

– Niyə?

– Eee... Şinorik bacım gecələr evə adam gətirir axı... O orda (çulun digər tərəfini göstərdi) onunla birlikdə olanda mən bu tərəfdə sərxoşların başını qatıram!

– Necə?

– Əşi sən də... Heç nə bilmirsən... Belə dəə...

Ağızlarına məzə verirəm, qucaqlarına otururam...

– Qucaqlarına oturursan?

– Pul versələr...

Otağı qorxuyla nəzərdən keçirdim, burnuma birdən-birə araq iyi gəldi...

Şinoriklə aşnası yenə gəldilər. Kişinin göz bəbəkləri burun dəliklərinə axışırdı elə bil... Gülərək:

– Deməli, qart xoruzlardan bezdin hə, Şinorik? – dedi.

Şinorik onu çiyindən itələyib bayıra çıxarmaq istədi, kişi qapıya söykəndi, sonra Şinoriki bir təkənla yerə yıxdı. Məni uzun-uzadı süzdü. Şinorik yerdən durdu, kişini yenə itələdi, zorla bayıra çıxardı. O da deyinə-deyinə, səs-küylə pilləkənləri düşüb getdi.

– Fikir vermə, – dedi Şinorik, – itin biridi...

Bolluca güldük, mahnı oxuduq... Şinorik Adanadan, anasından, atasından, birinci ərindən danışdı, sonra falıma baxdı, mənə mütləq bir yol açılacağından və başımın üstündəki qismətdən danışdı. Söhbəti fırladıb yenə vətənə təzədən qayıdıb-qayıtmamaq məsələmə gətirirdi. Birdən:

– Bax, hirslənmə, – dedi, – elə sənin tayındı... Getməsəydin dost olardınız...

Virjinin başı kukllarına qarışmışdı. Şinorik davam elədi:

– Ayının birinə qismət olmaqdan...sa...

Günəş qüruba yaxınlaşanda durdum. Dəfən-dəfən sağollaşdıq. Virjin ağladı. Şinorik vətəndən məktub yazmağı tapşırırdı.

Arxamca qışqırırdı:

– Yaddan çıxarma aa, qardaş, yaddan çıxarma yaxşı? Seyhan şələləsindən mənim yerimə...

XX

Hələ də gözləyirdik, nəhayət bir axşamüstü atam, mən orda yox imişəm kimi, anama: “O oğlana de, – söylədi, – sabah yola çıxacaq”...

Anamla baxışdıq. Onun yenə gözləri dolmuşdu. Məndə sevinc fırtınası... Həyəətə cumdum. Orda qalsam sevincimi gizlədə bilməyəcəkdim.

Artıq hamıya yazığım gəlirdi... Hətta atama da... Niyaziylə incik olmağımıza baxmayaraq, onu çoxdan bağışlamışdım, əsəbiləşməmişdim. Hələ onu döydüyümə görə peşman da olmuşdum. Elə yumşalmışdım ki, əl vursalar ağlayacaqdım... Arxamda qoyduğum hər şeydə bir qüسسə vardı. Kağız qayıqlar üzürdüyümüz hovuz elə bil sərin şappıltılarla ağlayırdı. Qızılgül fidanları, zivədə başını aşağı salan sıxaclar, təkərlərindən biri qopmuş oyuncaq maşın, futbol topumun parçalanmış rezini, kəməri qopmuş ayaqqabı, qonşunun həyəətini bizimkindən ayıran çürük taxtalar, hər şeydə bir hüzn, bir yetimlik...

Niyazi boynunu bükmüşdü, elə bil “Bizi atma, qardaş” demək istəyir, bacılarım elə bil “Sən bizi atıb gedirsən... Biz də burda ölərək, neynək” deyən kimi idilər.

Mətbəxə girdim. Mənə baxan sapı mis mismarlı tavaya:

– Xəbər var, – dedim, – Adanaya gedirəm!

Elə bilirdim, rəfdəki qazanlar, boşqablar, nimçələr, çəngəl-bıçaqlar məni həsədli bir qısqançlıqla seyr edirlər. Mətbəxin qapısında Tekir qabağıma çıxdı. Belini əyərək ayaqlarımın arasından keçdi. Onu yerdən götürüb öpdüm.

– Bilirsən, Tekir, sabah Adanaya gedirəm!

Miyoldadı.

– Yox, yox... Səni apara bilmərəm... Burda qal, onlar da yazıqdı!

Yenə miyoldadı.

Onu yerə qoyub anamgilin yanına getdim. Anam boğcamı hızırlaya-hazırlaya sakitcə ağlayır, bunu bizə göstərməməyə çalışırdı. Bu mənə yaman dəymişdi, ancaq vətənə getməyin sevinci...

Sonra dəhlizə çıxıram, dəhlizdən içəri otağa, içəri otaqdan mətbəxə, mətbəxdən həyətə, həyətdən tualetə... Tualetin təzə rəndələnmiş taxtasına qələmlə nəsə yazıb, hansısa tarixi fikirləşirəm, sonra atamın görməyindən qorxub qaralayıram.

Atam, onda heç bir dəyişiklik yox idi... Yenə kitablarının arasında, yenə qaşqabaqlı...

Gecə Niyaziylə qucaq-qucağa nələr danışmadıq.

– Məsələn, – dedim, – mənim yerimdə sən olsaydın...

Elə fikirləş... Sən gedirsən. Adanaya... Hə? Neyləyərdin?

Fikirləşdi, fikirləşdi...

– Mən olsam, mən getməzdim ki...

– Niyə ə?

– Getməzdim də.

– Yaxşı, ancaq nə üçün getməzdin?

– Nə üçün... Bunun nə üçünü olur, yazıq deyil o? Onun bizdən başqa kimi var ki?..

Özümü qəddar adam kimi hiss etdim amma...

– Cin Məhmətin qardaşına salam deyim səndən?

– De...

– Başqa neyləyim, sənin əvəzinə?

Fikirləşdi, fikirləşdi...

– Daş körpüyə çıx, şələləyə bax!

Köks ötürdü.

– Yaxşı, – dedim, – sənin əvəzinə uzun-uzadı baxaram. Darıxma sən. Sənə hər həftə məktub yazaram, idman jurnalları yollayaram...

Yenə köks ötürdü.

Səhər sübhdən atamın silkələməyilə oyandım.

– Yola çıxan adam belə eşşək kimi yatıb qalar?

Cəld ayağa durdum. Bacı-qardaşlarım da... Məni dövrəyə aldılar... Atam çox əsəbi görünürdü.

– Nolub e sizə? – deyə qışqırdı. – Sizi atıb gedir də... Niyə başına yığılmısınız?

Paltarlarımı tez-tələsik geyinirəm, ürəyim sevincdən partlayacaq... Bütün diqqətimə baxmayaraq, su səhəngini aşırıdım, bir az sonra da qolum lampanın şüşəsinə dəyir, pişiyi ayaqlayıram.

Atam paltar boğcamın yanındadır... Anam paltarlarımı ona göstərir:

– İki alt paltarı, qədimi köynək, iki firəng köynəyi, bir idman köynəyi... Bu da var, amma heç xeyri qalmayıb bunun, tamam didilib...

Atam:

– Qoy, – deyir, – mənim yun köynəyimi də qoy...

Anam onun yun köynəyini də gətirib qoyur.

– Əlcəklərimi də...

Əlcəklərini də qoyur.

Və boğcam çamadanıma yerləşdirilir.

Son dəfə həyəətə çıxıram. Havada xoş sərinlik var, günəş çıxır, səma çəhrayı rəngdə... Hovuzun lüləyinə başı qırmızı bir ərəb bülbülü qonub cəh-cəh vurur. Gül fidanlarında şəh damcıları titrəşir. Təkir tualetin qapısında oturub əl-üzünü yuyur. Bu başdan o başa sıxılmış zivənin üstündə civildəşən sərçələr...

– Hardasan, əə?

Qaçıram.

– Hardaydın?

– Tualetdəydim...

– Aman, amaan... Ata-anadan ayrılan övlad da belə sevinər?

Bacı-qardaşımla son dəfə öpüşürük. Ağlayırlar. Növbə anamındır. Əlini alıb öpürəm, o da hönkürərək üzümdən dəfələrlə öpür. Bir müddət ana-bala eləcə dayanırıq. Atam

çox güman bunları görməsin deyə küçəyə çıxmışdı, gözləyir, tələsirdi...

Nəhayət, çamadanım əlimdə bayıra çıxıram. Arxamda qoyduqlarımın ağlaşma səsləri ucalır... Bacılarım dalımca qab-qab su tökürlər.

Niyaziylə yan-yana gedirik, çamadanımı alır. Atam da qabağımızda... Onun boynunu görürəm. Qırışmağa başlamış, nazılmış bir boyun.

Uzun-uzadı gedirik... Yolda atam bircə dəfə də olsa çevrilib baxmır. Niyaziylə sakit-sakit danışırıq. Günəş sürətlə çıxır, hava isinir...

Stansiyada atam səkkiz dənə banan alır. Üçünü yeyirik, beşini də yolda yeyərsən deyə mənə verir. Ancaq gözlərini daim məndən qaçırır, başqa-başqa yerlərə baxır. Birdən:

– Gedəndə onlara de, – dedi, – onlara de ki, onlar orda səfalət içindədirlər. Daş ürəkləri yumşalsın bir az!

Hələ də üzümə baxmır... Siqaretinin tüstüsünü stansiya binasına tərəf üfürür.

İlk fit səsi!

Atamın həyəcanlandığı açıq-aşkar hiss olunur...

Siqaretindən dalbadal, hirsli-hirsli qullab vurur. Elə bil nəşə demək istəyir...

Sonuncu fit!

Niyaziylə qucaqlaşib öpüşürük, ağlayır və tələsik qatardan düşür. Atamın pəncərəyə uzanmış əlini əlimə alıb öpürəm.

– Ya da, – deyir, – onlara heç nə demə... Sən ancaq özünü düşün, özünü və məktəbini... Bizi Allah düşünər!

Paravozun kəskin fiti, qatar tərənir, irəliləməyə başlayır.

– Allah yolunu açıq etsin, övladım!

Qatar sürətini artırır. Niyaziylə atam perronun yanıyla qaçırlar...

– Tez-tez məktub yaz, bizi canından-başından xəbərdar et...

Qatar sürətlə onları geridə qoyur, atam arxasını çevirib, başını aşağı salıb... Niyazi dəsmal yelləyir.

İçimdə dəhşətli bir qəribçilik... Qatar getdikcə sürətini artırır. Sonra dağlar görünür, Livan dağları... Ovalıqlar,

ovalıqlarda banan sahələri... Stansiyalar keçirik. Yamyaşıl ağaclar, agel²⁴, kefiyyə²⁵, fəs, parlaq günəş və dəniz...

Elə bu...

²⁴ərəb kişilərinin kəfiyyənin üzərindən bağladıqları ip

²⁵ərəb kişilərinin başlarına bağladıqları parça

XXI

Qatardan düşən kimi vətənin iyun günəşi ilə qızmış torpağını öpdüm. Sonra əlimdə çamadanım, düşdüm yola.

Maşına minmək üçün pulum çatırdı. Amma maşın məni vətənimin torpağıyla yeriməyə qoymayacaqdı. Həm də, nə bilmək olar, bəlkə də mənim kimi sürətli gedə bilməyəcəkdi.

Daxilimdə getdikcə bir titrəmə hiss edirdim!

Günəşə, toza, heç nəyə, heç nəyə baxmayaraq, qaçmağa başladım. Cin Məhməti çaşdırmaq üçün ərəb dilində sözlər dilimdən süzülür. Eleni, Virjin, Mətbəül-Həcəriyyə, portağal bağları arasındakı keşiş məktəbi, mavi dəniz, banan sahələri, Erməni bazarı, bütünlüklə Beyrut fikrimdə dolanırdı.

Şəhərə bir girişindən girdim. Məmləkətim mənə birdən-birə olduqca viran göründü. Məyus küçələr, məyus küçələrdə arıq, tərlı pişiklər, böyük qıfillarıyla adama tərs-tərs baxan sahibləri müflis olmuş mağazalar...

Nənəm vecimə də deyildi. Onun yanına sonra da getmək olardı. İndi getsəm, məndən əl çəkən deyil, atama, anama, bacı-qardaşlarıma və Beyruta aid suallar verəcək, ağlayacaqdı.

Çamadanımı bir əmanətçiyə tapşırıb Cin Məhmətgilə qaçıram... Yay günləri nisbətən gec kölgələnən məhəlləyə

yaxınlaşdıqca həyəcanım daha da artır. Meydançasında futbol oynadığımız, tozlu küçələrində yarıçılpaq arıq uşaqların yığıldığı və yorğun fəhlələrin axşam evə qayıtmaqlarını xatırladığım bu itdən bol məhəllə belə necə də dəyişmişdi... Günəşin yandırıcı şüaları altında istəksiz uzanan yollar, suvaqları tökülmüş taxta evlər... Futbol oynadığımız meydançanın yanları tikan məftillərlə əhatələnib, meydançada qırmızı kirəmit yığınları, sement gölməçələri, taxta köşk...

Sonra Cin Məhmətgilin evi... Taxtaları şəbəkə kimi naxışlı çəhrayı ev... Biz meydançada futbol oynayanda Cin Məhmətin hündür, əsəbi anasının bizi qaşqabaqla izlədiyi çıxıntılı pəncərə... Çərçivə endirilmişdi. Halbuki bu qəfəs yay-qış açıq olardı...

Qapının üzüklü ələ oxşayan toxmağını vuranda əsirdim. Qapının taxtalarıyla çoxdankı tanışlığımız vardı. Rəngli qələmimlə illər əvvəl ora “Şa, şa, şa!” yazmışdım, hələ də silinməyib, ancaq bir qədər solğunlaşıb.

Qapını təzədən, nisbətən daha möhkəm döyürəm. Uzaqdan gələn şap-şap səsi və səsi aydın eşidilən çax-çax.

Qapı açılır. Heç tanımadığım bir gənc qadın... Kimi axtardığımı soruşur. Deyirəm. Fikirləşir. Sinəsi çox açıqdı, qısa xələtdədi... Gözüm qadının boynunda atan mavi damarda qalıb...

Qadın belə bir adam tanımadığını deyib içəri girir.

Yolda köhnə tanışlardan birinə rast gəlirəm.

– Aa, – deyir, – çoxdandı görünürsən, haralardasan?

Deyirəm. Heç təəccüblənmir. Halbuki bir qədər marağ göstərsə ona nələr danışmazdım!

– Cin Məhmətgil burdan köçüblər, deyəsən?

– Hansı Cin Məhmət?

– Hansı Cin Məhmət? Bu meydançada top oynayırdıq e...

– Cin Məhmət, Cin Məhmət? Həə... onlar getdilər e, bilmirəm İstanbula, ya İzmirə, harasa köçdülər... Çoxdan...

– Bəs Ado?

– Kürdün oğlu? Əşi boşla o murdarı... Hələ yadından çıxarmamısan...

– Bəs Sürəyya?

Yerə çarpaz tüpürür.

– Təkin? Müəllimin oğlu? O birilər?

Çiyinini çəkir, ayrılır. Elə bil vətən başıma fırlanırdı. Daxilimdə nəyinsə yerlə yeksan olduğunu hiss edirdim. Mən indi ərəb dilindəki cümlələrimlə kimi təəccübləndirəcəm? Keşis məktəbindən, çənəsinə yumruq ilişdirdiyim müdirdən, yaşıl tramvaylardan, Virjin, Eleni və digərlərindən kimə danışacam? Mən axı bura niyə gəldim?

XXII

Bir ay sonra atamdan bir məktub gəldi: anamgili yollayırmış!

Məktubda təfsilatıyla yazılmamışdı, amma başa düşdüm ki, atam on səkkiz yaşlı oğlan uşağının qızdan daha qiymətli hesab edir və əmindim ki, atam məni sevir. Lakin

anamgil heç cürə gəlib çıxmədılar. Yay bitdi, məktəblər açıldı. Təzədən orta məktəbə yazıldım... Amma məktəblə aramdakı bağlılıq elə qopmuşdu ki...

Səhər açılırdı... Nənəmin bütün diqqət və nəzarətinə baxmayaraq, kitablarım qoltuğumda, başımda sarı zolaqlı məktəb kepkam, düşürdüm yola, birbaşa Yorginin kəpək dükanına!

Yorgi vətənə qayıtdığım həftə tanış olduğum bir mühacir oğlu idi. Əsl adı İsmayıl idi, amma nəyə görə Yorgi çağırırdılar və bu ad ona çox yaraşırı. Yorgi də müalicəsi mümkünsüz olan futbol xəstəsi idi, amma nə yaxşı pas verə bilir, nə yaxşı aldadır, nə künc zərbəsi vurulanda yaxşı yer seçə bilirdi. Buna baxmayaraq, onu dəhşət çox istəyirdik. Tanış olduqdan bir neçə saat sonra can-ciyər olmuşduq.

Yastı burnu və çəpəki yerışı ilə adamı həmişə gülməkdən öldürən Yorginin əl ağacı gəzdirən, revmatizmdən şikayətlənən, qozbel bir əmisi vardı. Bu adam mənə uşaqlığımdakı Pavli dayını xatırladardı...

Kişi çox varlı idi və Yorgiyə verəcəyini düşündüyümüz bir qızı vardı. Ona görə Yorginin əmisinə olan sevgisi qorxu dərəcəsində idi.

Yorgi dükanın arxasına kömür daşıyırdı. Yazda qiymətləri salar, qışda qaldırardı. Bu kömür Məhəllə futbol klubumuzun mərkəzində saxlanırdı. Günün hər saatında bura fabrik işçiləri, qəssab şeyirdləri, tələbələr, çəkməçi köməkçiləri, qəzet paylayanlar və işsizlərlə dolu olardı. Harda futbol xəstəsi var, mütləq buranı tanıyırdı. Yayda, qızmar cənub günəşi ətrafı yandıranda, bizim hərəməzin başı bir işə qarışar, kimi futbol topuna dəri kəsər, kimi topun rezinini yamayar, kimi topun qırağını sökər, bitib-tükənməyən oyunlardan danışardıq. Tualetə istəyəndə də uzağa getməyə ehtiyac yox idi. Yorgi:

– İşəyin, işəyin... – demişdi, – kömürlərə işəyin!

Kömürlərə işəyerdik və isti havada bura çox pis iy verərdi.

Arada Yorgi xərçəng kimi gələr:

– Əmim! – deyə qışqırdı.

Hərə bir tərəfdə... kəpək kisələrinin dalında, böyük tozlu sandıqların içində, bəzilərimiz də kömürlərin arasında gizlənərdik... Əmi əl ağacına söykənə-söykənə gələrdi. Yorgi onu qapıda qarşılayar, dil töküb əlindən tutaraq dükana gətirər, stul təklif edər, qəhvə gətizdirərdi. Bütün cəhdlərinə baxmayaraq, əmisi kifayət qədər razı qalmazdı. Nəsə bir nöqsan tapılar, Yorgini danlayıb, “Sən adam olan deyilsən... Gözüm səndən heç su içmir!” deməyə əmisinə səbəb verərdi...

Bəzən dükanın qabağına gözətçi qoymaq yaddan çıxardı, ya gözətçi bizlə məzələnərdi, ya da başımız keçən bazar günkü oyunda kimin yaxşı, kimin pis oynadığını müzakirə etməyə qarışanda əmi gözlənilmədən gəlib çıxardı, ilişərdik... Ağızını açıb gözünü yumardı... Hamımızı qovardı, sonra da Yorgini əl ağacıyla döyərdi.

Yorginin döyülməyinə baxmaq komediya idi. O döyüləndə biz də dükanın qabağında durub baxar, gülməkdən qırılarıdıq. Əmisi üstünə gələndə Yorgi ora-bura qaçar, əl ağacının zərbələrindən qorunar, zərbələr boşa

çıxanda da əmi dəli olardı. Üzü qıpqırmızı qızarar, donqarını çıxara-çıxara axsayar, arada bizim xalalarımızı söyərdi.

Belə qaçdı-tutduya oxşayan döyülmə səhnələrindən sonra Yorgi guya ağıllanar, tərəzinin yanında burnunu sallayıb oturar, hansımız oluruq-olaq dükana qoymazdı.

Biz də inciyərdik. Onun dükanına bir də ayaq basmayacağıma söz verər, Asonyalı Əhməd əfəndinin çayxanasına yığışardıq.

Əhməd əfəndinin çayxanası Yorginin kəpək dükanı ilə üzbəüz idi. Bizi eləcə, hamımız birgə çayxananın qabağına stol qoyub oturan görəndə dəli olardı. Aradan çox keçməmiş görərdik ki, böyründəki velosipedçinin köməkçisini göndərib:

– İsmayıl qardaş sizi çağırır!

– Dükanı başına dəysin, gəlmirik... – deyərdik.

Uşaq gedib yenə qayıdardı:

– Deyir, uzatmasınlar, gəlsinlər.

Uşağı yenə qaytarardıq:

– Gəlib özü çağırırsın!

Gələrdi. Dişlərini göstərə-göstərə güləndə çayçı Əhməd əfəndi:

– Ört, ə dişlərini, yekə axmaq!

Yorginin ağzı hələ də qulaqlarındadır...

– Çağırıram niyə gəlmirsiniz ə, utanmazlar?

Həç birimiz cavab verməzdik. Gülməməkçün özümüzü zorla saxlayardıq, amma dodaqlarımız ora-bura əyilərdi.

– Hə, niyə gəlmirsiniz?

– Ə donqar Rəcəb, sən də? Bu kora bax e bir! Ə sürtüklər, bəsdirin özünüzü çəkdiz!

Nəhayət, qaqqıldaşardıq, sonra bərkdən gülərdik, sonra da ciddi sifət alardıq. Yorgi qabaqda, biz dalınca kəpək dükanına yollananda Yorgi birdən nəsə yadına düşmüş kimi dayanar, bizi sayardı.

– Aydaa... – deyərdi, – axmaqların yarısı otuz nəfər edir!

Sonra yenə ciddiləşib:

– Ey, çayçı! – deyə çağırardı.

Əhməd əfəndi özünü o yerə qoymazdı. Qarsonuna:

– Adəm, oğlum, bax gör nə istəyir, – deyərdi, – İsmayıl bəy!

Yorgi hələ də ciddi sifətlə:

– Uşaqların hərəsinə bir qazlı su, mənə isə... bir az şirindən...

Əhməd əfəndi “Cırt!” deyəndə Yorgi karıxardı:

– Necə?

Altdan-altdan gülərdik.

Bütün varlığımla Yorginin kəpək dükənina və futbola bağlanmışdım, dərslərdən isə tamamilə uzaq idim. Bomboş başımla məktəbə gedib-gəlirdim. Məktəbdə də futbol var idi və mən məktəbin birinci futbol komandasında sağ cinahda oynayırdım, amma məktəbdə nə Yorgi var idi, nə də kömürlərinə işədiyimiz kəpək dükanı!

Yorgi Məndiyəni sevirdi.

– Əmim qızı ilə evlənib varlanaram, Məndiyəni də saxlayaram!

Məndiyə Əhməd əfəndinin çayxanasının üstündəki evin xidmətçisi idi. Çox güman on səkkiz yaşı olardı, kağız kimi

ağ, iri qara gözlü, güləndə xüsusilə qızıl dişini göstərib baxdığı hər kəsi yandırır-yaxan bir qaraçı qızı idi.

Gözəlliyilə öyünən kimi görünürdü. Tez-tez baldırlarını, ayaqlarını göstərə-göstərə yoldan keçənləri gözünün ucu ilə süzərək balkonu yuyar, evin küçəyə baxan pəncərələrinin şüşələrini silərdi.

Hara gedirdi?

Vatür Saleh:

– Oğraşdı, bu, sabunçunun oğlunun yanına gedir! – deyərdi.

Parlaq Saim:

– Yox əşi, bu Amadogilə... Amadonun böyük oğluyla...

Ona hamımız vurulmuşduq... Hamımız hiss elətdirmədən bir-birimizi qısqanardıq, amma o, əslində, Yorginin gözaltısıydı. Əmisinin qızıyla evlənib varlandıqdan sonra onu necə ayrı evdə saxlayacağını, ona nələr alacağını, necə yatacağını, necə öpəcəyini elə ləzzətlə danışardı ki, varlı olmadığımızı görə təəssüflənərdik.

Elə gün gəldi ki, futbol haqdakı planlarımızı yaddan çıxardıq. Məşqləri axsatmağa başladıq. Düzdür, heç birimiz

İynədən keçəcək qədər arıqlamadıqsa, sən deyən gonbullaşmadıq da... O ilə qədər şərab içmək nədir bilmirdik. Məndiyənin sevgisindən dolayı buna da öyrəşdik. Məktəb əməlli-başlı ikinci plana düşdü, pulumuzu yığıb Məndiyəgilin evinə baxan Kritli Hüseyinin meyxanasında lül-qənbər olana kimi içərdik. Sərxoş olub meyxananın pəncərəsindən Məndiyəyə dəsmal yelləyərdik. Çox vaxt içki pulunu yığa bilməsək də, sərxoş olmaq istəyərdik. Pulu olmayanlar pulu olub içənlərə ağzı sulanaraq və qısqanlıqla baxardı, arada hədiyyə verilən şərabı elə cumardı ki, stəkanda bir damcı da qalmayana qədər içər, stəkanı az qala dişləyərdilər.

Bir gün yenə içib-içib Yorginin dükanından ona dəsmal yellədir, öpüş göndərirdik. Onun da deyəsən, səxavətli vaxtına düşmüşdü... Yubkasını qaldırdıqca qaldırırdı. Yoldan keçənlərin sual dolu baxışları altında, dəli olacaq vəziyyətdə idik. Arada gözdən itdi. Çox keçməmiş yenə evdən çıxdı. Bazar tərəfə getdi, sonra üzbəüz tərəfə, Yorginin dükanının olduğu dik yola yönəldi və birdən dönüb bizə tərəf gəldi, düz qabağımızdan keçəndə:

– Tərbiyəsizlər! – dedi.

Donub qaldıq. O çıxıb getdi. Nədənsə sonra:

– Tərbiyəsiz hə?

– Biz tərbiyəsizik?

– Desin ee, desin, qoy desiiin...

– Yox e, tərbiyəsizik biz?

Yorgi:

– Deyilsən ə? – dedi.

– Brilyantların töküldü, paşazadə?

– Töküldü, hə. Nə bilmişdin?

– Xiyar oğlu xiyar aa...

– Füyüyt!

Həmin vaxtdan sonra bir də nə evə gəldi, nə də küçədə göründü. Əlbəttə, onu yavaş-yavaş yaddan çıxardıq, yenidən futbola və futbol söhbətlərinə başladığımız.

Qışa yaxın Dok Əligilin evinə kirayənişinlər köçdü. Təzə kirayənişinlərin qızları var idi. Qızların dul bacıları yaman ac idi. Gecəyarıdan sonra Dokla oğru kimi yuxarı mərtəbəyə qalxardıq. Qadın birinci Doku çağırırdı, sonra da

məni. Mən çox utanardım. Elə bil, o bizim müəlliməmiz idi, biz də şagirdləri.

Çox xoşumuza gəlirdi, amma küçədə-zadda görəndə qaşqabağını sallayar, üzümüzə də baxmazdı.

Bir gün Yorgi:

– Uşaqlar, – dedi, – xəbəriniz var, Məndiyədən?

– Yoox...

– Bu sabunçunun oğluyla tutublar. Faytonçular götürüb aparıblar, sonra da fahişəxanaya atıblar!

Parlaq Saim:

– Əla! – deyə qışqırdı. – Gedərik...

XXIII

Yorginin kəpək dükənində tanış olduğum futbol xəstələrindən biri də Həsən Hüseyn idi. Həsən Hüseyn birinci komandada oynayırdı. Əvvəllər çox rəsmi münasibətdəydik, sonra yaxınlaşdıq, sonra da olduq dost. Hətta evlərinə girib-çıxmağa başladım. Gün gəldi, onların ailəsindən, evlərindən biri kimi oldum.

Həsən Hüseyngil Heyvanpazana çıxan dalanlardan birində əyilmiş bir kərpic daxmada yaşayırdılar. Daxma əyilmişdi, küçənin havası isə yanıq təzək və heyvan nəcisi iyi verirdi(Bizim tərəflərin bu yeri, ölkəmizdəki bir çox yerlər kimi, daxmaları, inəyi, öküzü, dar, əyri küçələrində eşələnən toyuqları və maşın-texnika səsindən uzaqlığıyla bir kəndi xatırladardı. O dərəcədə ki, axşam düşməyilə həyat da ölərdi. Elektrik enerjisi heç buralara gəlib çıxmayıb.).

Həsən Hüseyn, Həsən Hüseynin anası, atası, atasının anası, üç bacısı, cəmi yeddi nəfər, bu bir otaqda yatıb-

durardılar, Həsən Hüseyn bu otağın bir küncündə, bəzən tikiş maşınını yan tərəfə aşırıb, bəzən isə nöyüt qabını stol kimi istifadə edərək vərəq, qələm və mürəkkəblə məktəb tapşırıqlarını yerinə yetirərdi.

Onlarla bağlı Hüseyndən o qədər şey eşidərdim ki... Sapsağlam atasına rəğmən evin kişisi anası idi. Tikiş tikər, paltar götürüb yuyar, qatıq satar, vaxt tapanda da, onun-
bunun evinə paltar yumağa gedərdi. Qırx yaşını təzə keçmişdi, amma elə bil ondan iki dəfə yaşlı idi, üzü, əlləri qırış içində idi, özü də traxoma xəstəsi... Tez-tez zehninin qarışmağından, ayağa qalxanda gözlərinin qaralmağından şikayətlənərdi.

Hələ günəş çıxmamış oyanar, inəyi sağər. Sonra axşam çalib kasalarda yığıdığı qatıqları götürər, Kurukörpüdə satıb gələr, şirəsi tökülmüş çaydanı təzək ocağının üstünə qoyar, sonra da keçər tikiş maşının arxasına. Maşını bacardığı qədər səssiz işlətməyə çalışmağına baxmayaraq, Həsən Hüseynin atası oyanar, “Aaz, arvad, – deyər, – heç tərbiyə görməmişən? Burda yatmışam, lazımdı sənə, bu dini dönüyün kəşfini taqqıldadırsan?!”

Tapıb bir kürüşnəli tövlə, gəl, ye, iç, yıxıl yat, hər şey ayağına gəlsin, bir də həftə səkkiz, mən doqquz yığ öz taylarını evə, araq içirt... Bunu Allah götürər?

Arvad ərinə şikayət etməkdən bezmişdi...

– Şikayət də təsir eləmir, – deyərdi, – dil-dodağım qurudu ona şikayətlənməkdən. Ona elədiyim şikayətləri bu küncdəki su daşına eləsəydim, daş parçalanardı!

Həsən Hüseyn də atasından narazı idi:

– Ay yoldaş, – deyərdi, – başladı aa atmağa, nişangah-mişangah tanımaz. Yox e, atdıqlarına özü də inanır. Hə ee, düzdür, bizim əslimiz kəndçidir, amma aciz nəsil deyilik. Mən özüm şəhərdə doğulmuşam. On səkkiz yaşa gəlmişəm, hələ kənd-zad görməmişəm. Olub, babamın vaxtında əyri daxmamız, iki inəyimizi, anam danışır, bundan savayı bir şey yoxdu. Gopa başlayanda o əyri daxma dönüb olur imarət, inəklər də əjdaha!

Həsən Hüseynin Yorgini əsəbiləşdirmək məsələsində çox xeyri dəydiyinə görə, onsuz qalmırdıq. Haçan bir oyun təklifi alırdıqsa, ya da harasa oyuna gedəsi olsaq, mütləq Həsən Hüseyn də bizlə olardı. Bəzən onu siyahıdan

silərdilər. Onda Qazi, mən, Parlaq Saim və digərləri, amma ən çox mən və Qazi əl çəkməzdik, necə olur-olsun yenə yazdırardıq.

Yemək vaxtı üçümüz eyni stola düşməyə çalışırdıq. Qaşla göz arasında bahalı yeməklərdən gətirdər, şirniyyat dalınca şirniyyat ötürərdik. O qədər yeyərdik ki, mədəmiz ağrımağa başlayar, dalbadal gəyirər, gödənimizi yumruqlamağa başlayardıq.

Həsən Hüseyn deyərdi:

– Düzü, ölünəsi yeməklərdi... Bir yox, beş mədə qurban olsun bunlara!

Bir gün yaxın vilayətlərdən birinə oyuna getməli idik, qatarla. Yorgi:

– Məşqçi Həsən Hüseyni siyahıdan sildi, – dedi!

O dəqiqə incidik və bir küncə çəkilib qaşqabağımızı salladıq. Yorgi gedib, belə-belə, küsdülər, getmirlər-filan deyib uydurur. Bir də gördük məşqçi gəldi. Əvvəlcə kobudluq etmək istədi:

– Onunla göbəyiniz kəsilməyib ki! – dedi.

– Kəsilib! – dedik.

Güldü.

– Onda... Bir gediş pulu düzəltsin, yeməyi də birtəhər təşkil edərik...

Həsən Hüseyn zıllanmış şüşə gözlərini dəsmalı ilə silirdi. Məşqçinin dediklərini ona danışıdıq. Yazıqlaşdı, az qala ağlayacaqdı.

– Mən indi kimdən tapım yol pulunu? Bu qədər pulu kim verər mənə?

Başqa yolumuz yox idi, aramızda pul atışdıq. Parlaq Saim Çayçı Əhməd əfəndidən borc aldı, qatarın pulunu yığdıq. Həsən Hüseynin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Gedib Yorginin kepkasını əydi, sonra günəşliyi ortadan qırılmış məktəb kepkasını göyə tulladı, hürdü...

Birdən qoluma girdi. Yaxası tiftiklənmiş pencəyi uzun idi, atasının köhnə pencəyi... Sakitcə, amma olduqca ciddi tərzdə:

– Burnuma kabab iyi gəlir! – dedi. – Gedəcəyimiz yeməxanada kabab var görəsən?

– Məncə hər yeməxanada olmur... – dedim, – amma dəqiq bilmirəm...

Qolumdan sallandı:

– Kababdan danışdığımı Qaziyə demə, yaxşı? Sonra, mənim adım olmasın, kabab olan bir yeməxanaya gedək, deyib əl çəkmə yaxşı?

Bir az sonra:

– Sabah səhər yeməyi yeməyəcəm, günorta da yemərəm, axşam ver, Allah, ver!

Səhəri gün naharımızı evlərimizdə edib Əhməd əfəndinin çayxanasında yığışdıq. Həsən Hüseyn mənə yaxınlaşdı:

– Yemədim, – dedi, – nə səhər, nə günorta... Acından ölürəm, amma saxlayıram özümü...

Sonra ehtirasla dedi:

– Kabab, yenə kabab, sonra yenə kabab! Üstündən də paxlava, mürəbbə, **hoşaf**...

Maşın pulundan canımızı qurtarmaq üçün kəsə yollarla stansiyaya getdik, stansiyada qatara mindik və qatar yola düşdü... Mahnılar, milli marşlar, sonra Yorginin nömrələri... Sərnişinlərdən bizə qoşulanlar da vardı. Parlaq Saim ağızıyla

Tangilitanı çalırdı, Balaca Aydın yetişməmiş, uşaq səsi ilə qəzəllər oxuyur, qatarımız isə uçurdu.

Nəhayət, çatdıq. Toz basmışa oxşayan boz dəniz sərilib yatır, limanda bir neçə gəmi və bərə günəş şüaları altında yuxulayırdı.

Qatardan düşdük, “Yaşa!” deyə qışqırdılar, biz də onların şərəfinə “Yaşa!” deyə qışqırdıq və şəhərin ağ qumlu yollarıyla kluba gəldik.

Klub ağır, daş bir bina idi. Alaqaranlıq və sərin zalın pəncərələri dənizə baxırdı, yüngül əsən meh dənizdən yosun iyi gətirirdi.

Zalda kiçik qruplar şəklində yığılmışdıq. Parlaq Saim ping-pong oynayır, Qazi butsisına ip salırdı. Mən isə Həsən Hüseynlə birgə, naharda bir az çox yediyim bibər dolmasından xumarlanıb stula yayxanmışdım.

Soruşdu:

- Buranın kababları yağlı olur, hə?
- Doğrudan? Hər yeməxanada mürəbbə olar da, hə?
- İndi alma mövsümü deyil, yaxşı, bəs mürəbbə bişirməkçün almanı hardan tapırlar?

– Qışdan saxlayırlar?

–

– Adam gərək hər yeməyində kabab, mürəbbə yesin ki...

– Düz demirəm? Hə elə deyil? Adamın boynu-boğazı dönməz, piylənər... Adam gərək bank müdiri ola ki... Hə? Mühasib də olsan yenə hər gün kababla mürəbbə yeyə bilərsən...

– Bizim evə həftədə bir dəfə yarım kilo ət girər ya girməz, o da heç atama çatmaz... Yarım kilo ət və bir yığın adam!

– Məktəbi mütləq bitirəcəm, əhd eləmişəm. Mühasibdən-zaddan düzələ bilsəm bankların birinə... Yəni mühasib olan kimi, canımçün, hər gün kababla mürəbbə yeyəcəm!

– Bəs geyim-kecim, uşaqlar?

– Əvvəl candı. Onsuz da maaşım çox olmasa evlənən deyiləm... Çox çəkmişəm kasıblıqdan... Gözümü açandan o yox, bu yox... Bezmişəm e... Mürəbbə ərikdən də olar, hə?

– Olar...

– Alma mürəbbəsi olmasa ərik mürəbbəsi istəyəyəm...

– Aman, qardaş, yaddan çıxarma... Kabab verilən yeməxana seçsinlər a!

Sonra klubun divar saatına baxdı.

– Üç olur... – dedi, – üç, yox, dörd saat sonra yeməxanadayıq!

Gözləri parıldadı, gülümsədi, bir az titrədi və sonra gərnəşdi. Oyunu bir qol üstünlüklə udduq. Adamların “yaşa”ları altında kluba gəldik, soyunduq, duşun altında tez-tələsik yuyunub geyindik və yeməxanaya dəvət olunduq. Həsən Hüseynin rəngi sapsarı idi, birdən bir tərslik olar, yeməxanaya gedə bilmərik deyə əsirdi. Aramızdan birinin: “Yeməyi neynirsiniz, gedək qatara çataq,” deməyini gördük, Həsən Hüseyn:

– Kəs ə! Acımdan ölürəm mən. Mən bu vaxtı gözləməkdən... O biri qatarla gedərik, ya da heç getmərik...

Həsən Hüseynin bir qolunda mən, o biri qolunda da Qazi yeməxanaya girdik. Qıraqdakı stollardan birinin arxasına keçdik. Hələ oturmamış Həsən Hüseyn:

– Aman qardaş, – dedi, – hanı o menyü? Ver mənə görüm o menyunu, Qazi!

– Suss! – dedi Qazi. – Camaat bizə baxır, abır-həya qoymadın bizdə... Ə, qarsonlar baxır ee...

Həsən Hüseyn hirsləndi:

– Baxsınlar da! İstəyir Allah da baxsın... Ey qarson!

Yorgi uzaqdan:

– Daha sözüüm yoxdu ee! – dedi.

Gülüşlər eşidildi.

Qarson gəlmişdi, gülürdü. Həsən Hüseyn:

– Kabab! – dedi. – Belə, bilirsən də...

Qazi qızartma, mən də lobyaplov istədim. Yeməklər gələn kimi Həsən Hüseyn çəngəli, bıçağı itələdi:

– Boşla e kübarlığı, qardaşım...

Kabab iri ətli tikələr idi. Deyəsən, birini iki dişləmə yox elədi, sonra da o birini...

– Ə, az ye də...

Uzatmayaq. Beşinci kabab porsundan sonra iki pors badımcan dolması, iki pors plov, iki pors da lobya yedi, dürlü, qızartma-filan, sonra da keçdi mürəbbəyə.

Öz işimizlə məşğul idik. Ona dalbadal ərik mürəbbələri gətirilirdi. Qaziylə başımız söhbətə qarışmışdı. Toxluqdan doğan əsəb sakitliyi ilə yeməxanadakıları süzürdük. Həsən Hüseyndə bir utancaqlıq, təqsirkarlıq hiss olunurdu... Qazi durdu, gedib əl-üzünü yuyub gəldi. Mən də elə dururdum ki, xərcləri çəkən rəqib komandanın məşqçisi:

– Dostlar! – deyə sözə başladı. – Əvvəldən deməyi yaddan çıxardıq, biz ancaq oyunda olan on bir nəfərin pulunu ödəyəcəyik. Yəni...

Həsən Hüseynin qaşığı yerə düşdü, rəngi qaralmışdı. Qaziylə məni gülmək tutmuşdu.

– Gördün fəlakəti! – deyə Həsən Hüseyin ölü kimi dilləndi. – Neyləyim indi mən?

Az qala ağlayırdı. Qazi:

– Yediklərini çıxar! – dedi.

– Bəsdə e zarafat elədin... Yeridi heç? Məni qoyub getməzsiz də, hə? Bir qəpiyim yoxdu... Hardan tapım, kimdən alım görəsən? Ay Qazi, çağır hələ bu Yorgini...

Qazi gülməkdən ölürdü.

– Hələ gülür e, hələ gülür e...

Mənə:

– Sən də o birilərə yalvar-yaxar elə yaxşı? Biabır olacam... Ehh... bu qarson da başa düşüb, deyəsən... Bax yanındakına məni göstərir. Gülürlər... Kaş yeməyəydim, zəhər yeyəydim...

Pulu ödənilməyənlər özləri pullarını ödəyirdilər. Növbə ona çatırdı. Bu dəm Qazi gözdən yox oldu.

– Səncə qaçdı?

– Elə fikirləşmirəm... – dedim. – Dee orda, Yorgiylə danışır...

O tərəfə baxdı.

– Hələ də gülür e... Mən canımın dərdindəyəm...

Ödəmə növbəsi onun idi.

Qarson:

– Siz, cənab! – dedi.

Həsən Hüseyn udqundu, sonra stolun qırağından tutub durdu. Elə tükənmişdi ki... Qarsonlar gülməyə başladılar, yerə baxırdılar. Mən də baxdım, ərik mürəbbələri... Həsən Hüseynin alnında tər damcıları...

Qarsonlardan biri:

– Cibinə qoyub... – dedi.

O biri qarson:

– Ödə hesabı, cənab, – dedi, – gözləməyə!

Elə bu dəm Yorgi:

– Qarson, – deyə yaxınlaşdı, – onun ödənişini mən edəcəm!

Gözünə yerdəki ərik mürəbbələri dəydi.

– Bu nədir?

Pulu istəyən qarson:

– Bəyin şalvarından tökülüb! – dedi.

Həsən Hüseyn, sallaq çiyinlərində tiftiklənmiş pencəyi, kranların yanına gedirdi. Yorgi hesabı görəndən sonra:

– Nə qədər də yeyib ee... – dedi.

– Zəqqumlandığı bəs deyil, hələ cibinə də doldurub...

Qazinin əli şimşək kimi yuxarı qalxdı:

– Kəs səsini! Allahsız oğlu Allahsız! Adamın pis işini üzünə vururlar? Sən aldığı pulu bax! Yedim, ya cibimə qoydum – nə fərqi...

Qarson getdi. Qazi söhbəti bağlamışdı.

Qatarda yenə yan-yana idik.

– Ölsəm, bundan yaxşı idi...

– Yaxşı, yedin, bu heç... Cibinə niyə qoydun ki?

– Sağ cibim cırıq idi... Tələsik ora qoymuşam... Kiçik bacıma, Gülsərənə aparacaqdım, mənə də gətir, qaqaş, demişdi...

Qatarımız getdikcə tündləşən axşamı yarıb nəm pıçıltılarla irəliləyir, telefon dirəkləri arxada qalırdı.

XXVI

Oyunlar oynayırdıq... Qazlı sudan, 50 quruşdan...

Avqust günəşinin məmləkəti yandırdığı altmış dərəcə istidə biz top qovardıq. Yanıb kömürə dönmüşdük. Səhərdən axşama qədər bitib tükənməyən oyunlar yola salardıq. Hətta bir gün Yorgi:

– Ay uşaqlar, – demişdi, – ay işığında futbol oynamaq əla olacaq!

Doğrudan da... İşim-işim yanan ayın altında meydança gündüz kimi idi. Daha gündüzlər heç cürə başa çatdırmadığımız oyunları gecələr davam etdirərdik. Yaxın qəsəbələrə və kəndlərə də səfərə çıxardıq. Belə günlərdə – adətən bazara düşərdi – hələ günəş doğmamış, zıllı gözlərimizlə Əhməd əfəndinin çayxanasına yığışardıq. İyirmi Altılıq Məhmət – kapitanımız idi – qısa boylu, dirsəklərinə kimi çirmənmiş qolları, çarliston şalvarı və leş kimi həsir şlyapası olan bu oğlan hamımızdan əvvəl gəlib, ona-buna göstəriş verməklə məşğul olardı. Həsən Hüseyni topun üzünü tikdirməyə, Dok Əlini yapışqan tapmağa yollar, sonra dəhşətli bir sirr kimi gizlətdiyi komanda düzümünü nəzərdən keçirəndə olduqca hirsli görünərdü.

Heç vaxt heç nə tam hazır olmazdı. Bütün diqqətimizə baxmayaraq, mütləq nəsə yaddan çıxıb qalardı və İyirmi Altılıq Məhmət mütləq əsəbiləşər, qışqırır-bağırar, hirsle yük maşınına minərdi.

Yük maşınının pulunu evdən verilən cibxərcliyimizlə düzəldərdik. Olan olmayana borc verər, üstünü də ya Yorgi düzəldər, ya da çayçı Əhməd əfəndidən borc alardıq. Aydın

əlini atardı qulağın, sonra da Yorgi adamı gülməkdən öldürən nömrələrinə başlayardı. Getdiyimiz yerdə qalib gəlirdiksə, qayıtmağımız daha da şən olurdu. Udduğumuz komandanın xərcini çəkdiyi ziyafətdə bizi görmək lazım idi!

Yorginin bir tərəfində Parlaq Saim, o biri tərəfində ya Dok Əli, ya da Qozbel Rəcəb, düz qabaqlarında da Həsən Hüseynlə Qazi... İdarə heyətindəkilərin başı natiqlik yarışına girmiş kimi bir-birinin ardınca durub-oturmağa qarışanda, biz fürsətdən istifadə edib, əlimizə keçəni yeməyə girişərdik. Arada Yorgi pıçıldaıardı:

– Ye, Həsən Hüseyin, havayıdı, ye!

Hırıldamağımızı saxlaya bilməz, nitq söyləməkdə olan şəxsi çaşdırardıq.

Bir gün yaxınlıqdakı qəsəbələrdən birinə oyun təklif etmişdik. Əvvəllər də tez-tez gedib oyunlar oynadığımıza görə bir məktub yazıb gələcəyimizi xəbər vermək bəs idi. Yenə də elə etdik. Təklif məktubu yazıldı, poçt qutusunda atması üçün Gopçu Camala verildi. Bazar səhəri yenə həmişəki kimi zıllı gözlərimizlə Əhməd əfəndinin çayxanasına yığışdıq. İyirmi altılıq yenə ora-bura adam

göndərdi, öz-özünə heyəti yığdı-dağıtdı, var-yoxa söyüb-batırdı... Nəhayət, yük maşınına mindik və maşın iyirmi nəfər gəncin şən gülüşləriylə yola düşdü.

Qəsəbəyə nahardan əvvəl çatdıq. Yolda o qədər qışqırıb-bağırmışdıq ki, acından qarnımızda qurbağalar quruldayırdı. Eh, bir gəlib çatsaydıq! – deyirdik. Yorgi:

– Otuz qab yeməsəm, mən də kişi deyiləm! – dedi.

Həsən Hüseyn:

– Mən qaymaqlı ərik mürəbbəsi...

– Mən **rəvani**...

– Mən badımcan dolması...

– Lobyayla düyü plovu, Allaah!

Yük maşınımız benzin iyi verən yorğun donqultusuyla qəsəbəyə girdi. Böyük bir kəndə oxşayan qəsəbə günəş şüalarının altında bezgin, maraqsız görünürdü, sanki bomboş idi. Kərpic evlərin pəncərələrindən uzanan başlar təəccüblə bizə baxırdılar.

Klubun binasının qarşısında dayandıq. Amma qəribədir! Klubun böyük, taxta qapısında yekə bir qıfıl vardı.

– Bu nə deməkdi?

Əvvəl İyirmi altılıq düşdü. “Zarafatdı bu?” – deyib qıfılı yoxladı. Qıfıl zarafat eləmir. Yorginin narahatlıqla böyüyən gözləri adamı qorxudurdu. İyirmi altılıq, pərt halda çevrildi:

– Neyləyək?

– Bəlkə məktubumuzu almayıblar?

– Burdan buradı, elə şey olar?

Birdən aqlımıza Gopçu Camal gəldi, onun iri bədənini, yekə başındakı boz bəbəkli gözlərini axtardıq. Qəribədir! Gopçu Camal yox idi... Halbuki səhər tezdən bizlə birgə idi...

Bir neçə uşaq yük maşınına yaxınlaşıb bizə baxırdılar. Klubun idarə heyətinə xəbər göndərildi. Gəldilər amma... Məktubumuzu almayıblar... Ən əsası, oyuna da hazır deyilmişlər. Oyunçularının biri bilmirəm hansı kənddə sexdə işləyirmiş, məşqçi İzmirdə imiş... Əgər istəsək idman olsun deyə...

Ən çox da Həsən Hüseyn dəli olmaq üzrə idi. Yumruqlarını mədəsinə sıxıb klub binasının kölgəliyində

çömbəldi, zıllanan şüşə gözünü çıxarıb dəsmalıyla sildi. “Acıq, amma pulumuz yoxdu” deyəcək qədər sırtıq deyildik. Başqa yolumuz yox idi, razılaşdıq və axşamüstü bir məşq xarakterli oyun oynamağı qəbul etdik.

Yük maşınının sürücüsü pulunu almışdı, çıxıb getdi, balacalı-böyüklü oğlanlar çıxıb getdi. Hərəməz bir tərəfdə, kimi bir küncə fikirli-fikirli işəyir, kiminin başı əlləri arasında, kimi də başını dik tutub gəzişirdi.

– Necə olacaq bu bəs? Acqarına oyun oynayarlar?

– Niyə qəbul etdilər e bunlar?

– Yaxşı, bəs oyundan sonra nəylə qayıdacaqdıq.

– Hə, o da var e... Sürücü nağd almamış sürməzdi...

Günortadan bir saat keçmişdi. Yorgi:

– Uşaqlar, – dedi, – məndə yüz on quruş var. Kimdə nə var çıxarsın, atışıb bir şey yeyək!

Aramızdan kimsə:

– Yox, yox, – dedi, – pullarımızı yığıb maşın kirayələyək!

– Pulumuz maşın kirayələməyə bəs eləmir.

– Bəs necə olacaq?

- Allah istəyənlər olacaq, Allah istəyənlər...
- Birinci qarındı, uşaqlar! Qarnımızı doyduraq...
- Hə, hə... Qurbağalar quruldayır...

Yorginin yüz on quruşuna cəmi səksən iki quruş əlavə olundu. Həsən Hüseyn gedib isti çörək, qara zeytun, küncüt halvası aldı. Yorgi:

– Ə Həsən Hüseyn, – dedi, – gedib çörəyin təzəsini almısan?.. Bunlara bax ee... Qarışqa kimidilər!

Doğrudan da qarışqa kimi idik... Çörəyə-zada elə cumduq, elə durduq ki... Əlimizdə bir parça çörək, qara zeytun, küncüt halvası... Yorgi gözlərini qırpa-qırpa çörəyini yeyəndə:

– İki su bir çörək yerini tutar, uşaqlar, iki su bir çörək yerini!

Dadandıq suya. Ərəb Həsən:

– Allah kərimdi ee! – dedi. – Ağlayıb gözümüzdən olaq?

- Niyə ağlayırıq e, fikir vermə...
- Bütün gecəni dabana qüvvət...
- Hə, həə... Oyunumuzu da gül kimi oynayırıq...

– Bəs axşam yeməyi?

Birdən Yorgi:

– Ay uşaqlar, – dedi, – sizə bir şey deyim? Gedək bunlara deyək ki, vəziyyət belədi, danışmaq olanları... Bizə ya yemək versinlər, ya da maşın tutsunlar... Hə?

Həsən Hüseyin:

– Yemək versinlər, yemək! – dedi.

Qazi:

– Nə yemək ee... Yemək... maşın tutsunlar yığışib gedək...

– Yemək daha yaxşıdı!

– Boşla da bu yeməyi sən də...

– Maşın, maşın!..

– Yox, yemək!

– Yox, yox, maşın daha yaxşıdı...

– Yemək, yemək, yemək!

Yemək qərarının üstündə durduq. Yorginin başçılığı ilə bir heyət gedib təklifi çatdırdı, amma... “Məşqçi İzmirdə olmasaydı... Bilirsiniz də, qeydiyyatdan keçməmiş klublar...”

Oyunu oynadıq. Çoxlu qol vurduq, alqışlandıq, şərəfimizə “afərin” səsləri ucaldı... Elə bu.

Ver əlini, tozlu yollar!

Futbol oynayanlar lap pis halda idi. Qəsəbədən çıxan kimi futbol oynayan biz, on bir nəfər, qocaman tutların inildəyərək xışıldadığı meşənin nəm torpaqlarına sərildik. Tər-su içində idik. Həsən Hüseyn, Yorgi, Donqar Rəcəb, Vatür Saleh ayaqlarımızı masaj elədilər...

Möhtəşəm günəş yupyumru və qıpqırmızı halda batmaq üzrə idi. Ətrafda qıcıqlandırıcı bir sərinlik... İplərindən bir-birinə bağlı futbol ayaqqabılarımız çiyinlərimizə atılmış, ayaqyalın, hələ də isti olan torpağa ayaq basa-basa düşdük yola.

“Əyilməz başın kimi Göylər buludlu, igid,

Dağlar yoldaşın kimi, sənə nə mutlu, igid!”

On iki yaşındakı Aydın Yorginin çiyində oturub mahnı oxuyur, biz də zümzümələrimizlə ona qoşulurduq. Növbə “Oyna yansın çəpkənin”ə çatanda iyirmi igidin aclıq və yorğunluqdan zəifləyən səsi elə bil yeni doğulan aya üsyan edirdi:

“Oyna yansın çəpkənin!”

Ay sürətlə yüksəldi, kiçildi və gözqamaşdıran parıltılarla səmanın dərinliyində yer elədi. Gecə düşmüşdü... İki tərəfimizdə biçilmiş taxıl zəmiləri, uzaqlarda qızıl, narıncı alov və böcək cırıltılarıyla dolu sərin gecə...

Gedirdik. Dayanmadan yeriyə bilsəydik, səhər namazından iki saat sonra çata bilərdik. Arada ayaqlarımızın tutulmağından şikayətlənərək və getdikcə artan yuxusuzluğun əlamətləri olan əsnəmələrimiz çoxalaraq gedirdik. Bir meşəliyə çatan kimi Yorgi fosforlu saatına baxdı:

– On ikiyə on beş dəqiqə işləyir! – dedi.

Daha nə ayaqlarımız bizə qulaq asırdı, nə də gözlərimiz. Meşəyə səpələndik və yuxuya getdik. Oyananda günəş yupyumru və qıpqırmızı bir kürə kimi doğulurdu.

Sonra?

Sonra xırmandan buğda yığıb aclığımızı öldürdük. Yorgi fosforlu saatını satdı, yolumuzun üstündəki tikinti bufetində qarnımızı doyurduq. Qaynadılmış toyuğa oxşayırdıq. Ancaq ikinci vaxtı gəlib qəsəbəmizə çata bildik.

Əlbəttə, Yorgi əmisinə yaxşıca döyülmüş, nənəm də məni yaxşıca sorğu-suala tutmuşdu...

Və növbəti gün böyük cüssəli Gopçu Camal etiraf etdi:
– Neyləyim, istidən bişirdim, dayana bilmədim!

Məktubu poçt qutusunda atmayıb, puluyla da ayran içib!

Ey aclıq! Səni mədəmdə, iliklərimdə, qanımın hər kürəciyində hiss etmişəm. Və sən, mənim yaxşı, mənim mərhəmətli və rəhmdil nəslim, insan nəsli, sən əbədi toxluğu fəth edəcəksən!